

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ГУМАНІТАРНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

Ополє, Київ - 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТ «УКРАЇНА»
ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ
МІЖНАРОДНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ,
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР МЕДИКО-СОЦІАЛЬНИХ ТА ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ (М. КИЇВ)
АСОЦІАЦІЯ КАТОЛИЦЬКИХ ЛІКАРЕНЬ WESER-EGGE (НІМЕЧЧИНА)
КОЛЕДЖ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ НАУК, МАНІТОБСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (КАНАДА)
АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК, ВИЩА ШКОЛА УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРАЦІЇ В
ОПОЛІ (ПОЛЬЩА)
СІЛЕЗЬКА АКАДЕМІЯ (КАТОВІЩЕ, ПОЛЬЩА)
КАРОЛІНСЬКИЙ ІНСТИТУТ (ШВЕЦІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ВІСКОНСИНУ У МЕДІСОНІ (США)
ВЕЛИКОТИРНОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ (БОЛГАРІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК (НІМЕЧЧИНА)
УНІВЕРСИТЕТ ГУМАНІТАС (ПОЛЬЩА)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Велико-Тирново-Вінніпег-Дніпро-Запоріжжя-Катовіце-Київ-
Козин-Кропивницький-Лубни-Медісон-Ополс-Оснабрюк-Полтава-
Сосновець-Стокгольм-Харків-Хекстер

УДК 159.9.072 + 173.7 + 178.1 + 178.8 + 316.6

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(протокол № 4 від 28.11.2025 р.)*

Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри: зб. наук. праць. К.: ПВТП «LAT&K», 2025. 189 с.

Видання розраховане на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, практичних психологів, соціальних працівників, фахівців в сфері здоров'язбереження людини.

УДК 159.9.072 + 173.7 + 178 + 316.6

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за редагування, підбір і точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

Матеріали подано в авторській редакції та друкуються мовою оригіналу.

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
2025

© Колектив авторів, 2025

The Volodymyr Dal East-Ukrainian National University, 2025

ЗМІСТ

Федорова О.В., Малета І.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	7
Пономаренко Я.С., Бігуняк А.О. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ САМОВИЗНАЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	12
Бровендер О.О., Зайцева І.О. АКТУАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.....	16
Модестова Т.В. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ.....	22
Бровендер О.О., Свергунова М.Ю. АДАПТАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	26
Харламов М.І. ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В 1991-2025 РОКАХ.....	31
Бровендер О.О., Дутка В.М. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	33
Бровендер О.О., Логачов О.В. АКТУАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.....	39
Завацька Н.Є., Родченкова І.В., Колесніченко О.С., Сушкова К. СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	43
Завацька Н.Є., Черновська Л.В., Колесніченко Є.С., Сінішина Д. ПРОЯВИ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ ТА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ З ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ.....	46
Завацька Н.Є., Вишневська О.П., Царенок В.О., Костеняк Ю. УЯВЛЕННЯ ПРО ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ.....	49
Завацький В.Ю., Борозенцева Т.В., Лавренчук О.В., Гальченко Н. ДО ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	51
Завацький В.Ю., Журба А.М., Зальцман Ю. ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ПРОБЛЕМОГЕННОМУ СОЦІУМІ.....	56
Завацький В.Ю., Журба М.А., Сахарова К.О., Козуб К. ГРУПОВА НОРМА У ДИСКУРСІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА НОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ В ГРУПІ.....	63

Смирнова О.О., Федоров А., Олійник Д. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	67
Блискун О.О., Ощাপовська Н., Каламайко Д. ПРОЦЕС РЕІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	71
Тоба М.В., Стригуновський С., Кісільов О. ВОЛОНТЕРСЬКА РОБОТА В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ.....	75
Лукашов О.О., Крошка К., Шутальов О. ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	78
Омелянюк С.М., Целішева М.О., Френкель С. РОЗВИТОК КРИТИЧНОСТІ МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	82
Добровольська Н.А., Сколота Е.В., Завацький Ю.А., Лук'янюк О.В. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ АСЕРТИВНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	85
Ткаченко Н.Е., Щербина О.М. ДО ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ОСОБИСТОСТІ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ.....	90
Шаповалова В.А., Завацький Ю.А., Побокіна Г.М. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	93
Круглов К.О. СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРА.....	97
Мороз О.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ.....	98
Матвеев В.Н. ВИРІШЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ КОНФЛІКТОГЕННОГО ПРОФЕСІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	104
Піддубна В.В. СТЕРЕОТИП ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЯХ ОСОБИСТОСТІ.....	107
Новацький В.Р. МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ДОСВІДУ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ У МОЛОДІ.....	111
Завацький В.Ю., Остопольцев І.Ю. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ІТ-КОМПАНІЇ.....	113
Копілевич А.О.	

СТАЖУВАННЯ В ЛОКАЛЬНИХ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦІННІСНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ І ПЕРЕДАЧА ДОСВІДУ ДО ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ.....	116
Сльот М.О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕЖИВАННЯ ВТРАТИ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ НА ТРАВМУ	120
Бровендер О.О., Малінін В.С. ДО ПРОБЛЕМ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ.....	124
Бровендер О.О., Охріменко В.В. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ.....	129
Бровендер О.О., Ревякіна Т.Ю. ТЕНДЕНЦІЇ, ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	133
Бровендер О.О., Рудь І.А. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ.....	137
Бровендер О.О., Антипова А.С. ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПОГЛЯД (ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ).....	141
Бровендер Д.Ю. ВПЛИВ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ.....	145
Бровендер О.О. ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	149
Бровендер О.О., Лук'янчук А.Р. ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.....	153
Бровендер О.О., Пасічник Т.І. ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ.....	160
Бровендер О.О., Пироженко К.С. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ.....	164
Бровендер О.О., Уровець О.В. ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	169
Бровендер О.О., Шаповалова Т.С. ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ.....	174
Бровендер О.О., Савченко С.В. ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ.....	179
Бровендер О.О., Андрюшкевич Д.С. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	183

Федорова О.В.,
к.е.н., доц., доцент кафедри психології,
соціальної роботи та педагогіки
Університет «Україна»,
Малета І.І.
здобувач вищої освіти, групи ЗСР-22-1 кр,
Університет «Україна»

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У роботі розглядається організація соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Підкреслюється значення міждисциплінарної співпраці педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків для забезпечення ефективної адаптації дитини в шкільному середовищі. Наголошено на ролі соціального супроводу в формуванні навичок соціальної взаємодії, подоланні психологічних бар'єрів та розвитку самооцінки дитини. Окрему увагу приділено важливості створення підтримувального комунікативного середовища та партнерства з родиною. У дослідженні систематизовано методи побудови індивідуальної освітньої траєкторії та застосування сучасних засобів контролю й відстеження прогресу розвитку.

Як зазначає О. Лещенко у статті «Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти»: «Важливість проведення соціально-педагогічного супроводу дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти зумовлена ускладненнями, з якими така дитина стикається під час інклюзивного навчання» [3, с. 248].

Необхідність організації соціально-педагогічного супроводу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання визначається численними труднощами, які виникають у таких учнів під час інтеграції в загальноосвітнє середовище.

Це вимагає нового розуміння функцій навчального закладу, педагогів, батьків та соціальних працівників, адже справжня інклюзія – це не просто фізична присутність дитини в класі, а створення таких умов, за яких вона може повноцінно брати участь у спілкуванні з однокласниками, спільних активностях та всіх аспектах шкільного життя. У цьому контексті соціальний

супровід стає ключовим елементом, який забезпечує всебічну підтримку учня на емоційному, академічному та соціальному рівнях.

У статті Л. Прохоренко «Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами» наголошує, що «інклюзивність трактується авторами, як забезпечення умов для підтримки дитини з особливими освітніми потребами під час здобуття освіти, забезпечення комплексного та компетентнісного підходів, з метою задоволення потреб дитини та її родини шляхом надання необхідних освітніх, соціальних та реабілітаційних послуг» [5, с. 210].

Проблема організації соціального супроводу в умовах інклюзії висвітлена у широкому колі сучасних досліджень, де акцент робиться на необхідності міждисциплінарної команди: педагогів, психолога, соціального працівника, асистента викладача, реабілітолога, логопеда, а також батьків. Українські науковці, такі як Т. Калініна зазначає: «Визначення найбільш адекватних шляхів і засобів корекційно-розвиткової роботи з дитиною з особливими освітніми потребами; прогнозування розвитку дитини, враховуючи її особливості; створення програми соціалізації дитини, формуючи у неї здібності до встановлення соціальних контактів через спілкування, спільну діяльність та на основні завдання діяльності практичного психолога» [2, с.4].

Успішність інклюзивного навчання залежить від того, наскільки результативно взаємодіють між собою всі учасники освітнього процесу. Дослідниця наголошує, що інклюзія – це не лише підхід у педагогіці, а комплексна соціальна практика, яка ґрунтується на прийнятті та підтримці. У її основі лежать не тільки особливості розвитку дитини, а здатність навчального середовища змінюватися, щоб задовольнити індивідуальні потреби кожного учня.

О. Лещенко пояснює: «Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти передбачає створення комфортного середовища з метою адаптації особливої дитини до навчання та взаємодії, організації позанавчальної діяльності, дозвілля, індивідуальної роботи зі стимулювання її індивідуально-корекційного розвитку, залучення батьків до соціально-педагогічної підтримки своїх дітей з інвалідністю» [3, с.250],

Сучасне бачення інклюзії полягає у формуванні такого освітнього середовища, де кожна дитина незалежно від стану здоров'я, індивідуальних можливостей чи особливостей розвитку має рівний доступ до повноцінного

навчання. Реалізація інклюзивного підходу передбачає комплексну підтримку: від психологічного та педагогічного супроводу до гнучкої адаптації навчальних матеріалів і методик. Важливою складовою є розвиток толерантності, емпатії та розуміння в учнівському й педагогічному колективах, а також професійна підготовка педагогів до роботи в умовах різноманітності.

С. Рашидова у статті «Інклюзивна освіта: інформаційно-аналітичний супровід» стверджує, що «незважаючи на численні дослідження та позитивні зміни у сфері інклюзії в Україні, інклюзивна освіта потребує постійно поновлюваного інформаційно-аналітичного супроводу щодо: організації інклюзивної освіти, вирішення актуальних завдань освітньої інклюзії, моніторингу якості освіти та системного аналізу потреб дітей з ООП, адаптації освітніх процесів та оцінюванню ефективності впроваджених програм, підготовки педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, використання цифрових технологій для адаптації навчальних і методичних матеріалів, тощо» [6, с. 74].

У дітей з особливими освітніми потребами можуть виникати приховані труднощі, що проявляються у вигляді тривожності, відчуття ізольованості, сумнівів у власних здібностях та обмеженої соціальної взаємодії, при цьому дослідження показують, що діти з високим рівнем самоєфективності більш активно долучаються до колективної діяльності, швидше відновлюються після невдач і мають нижчий ризик соціальної ізоляції.

У своїх методичних рекомендаціях авторка Оксана Гаяш наголошує, що «для підтримки соціального розвитку дітей з особливими освітніми потребами вчителі повинні застосовувати комплекс стратегій, зокрема створювати безпечне місце, де дитина може спостерігати за діяльністю інших, дотримуватися усталеного розпорядку та постійного плану дій, заохочувати участь дітей у групових заняттях, використовувати позитивне підкріплення і зосереджувати увагу на зусиллях дитини, а не лише на результаті» [1, с. 103].

Соціальний супровід у такому випадку має бути спрямований на:

- зміцнення внутрішнього відчуття контролю;
- розвиток навичок саморегуляції й емоційної виразності;
- забезпечення доступного середовища й підтримувального комунікативного клімату;
- посилення партнерства між школою та сім'єю.

Батьки є важливими учасниками інклюзивного процесу: їхня взаємодія з командою та емоційний стан впливають на успішність дитини та важливими є формування самовизначення та самоповаги, розвиток впевненості в собі, навчання поваги до власних і чужих прав, дотримання правил і порядку дій, заохочення співпраці під час ігор та взаємодії з ровесниками, виховання співчуття, готовності допомагати іншим і відповідальності.

І. Саранча та І. Осецька в своєму дослідженні показують: «Для налагодження комунікаційних зв'язків у дітей молодшого шкільного віку важливим є налагодження таких зв'язків саме з власними батьками. Довірливі теплі та дружні стосунки у сім'ї стають фундаментом для подальшого налагодження комунікацій із іншими членами суспільства» [7, с. 192].

Коли батьки включені у прийняття рішень щодо навчальної траєкторії, рівень стресу у дитини знижується, підвищується мотивація та соціальна відкритість. Водночас можливий дефіцит інформації або страх стигматизації у батьків потребують системної консультативної підтримки.

Соціальний супровід не може бути універсальним і для кожної родини з дитиною з особливими освітніми потребами обираються різні форми та інструменти взаємодії, які мають відповідати індивідуальній ситуації та реальним можливостям учасників освітнього процесу. Основна мета такої роботи полягає у підвищенні якості життя дитини та її сім'ї, включаючи психологічну підтримку, адаптацію в суспільстві, розвиток потенціалу сім'ї та створення безпечного й приймаючого середовища.

С. Тремська акцентує увагу, що «соціальний супровід у сфері інклюзивної освіти є системним процесом, що передбачає застосування різних моделей взаємодії з родинами дітей з 14 особливими освітніми потребами (ООП). Вибір моделі залежить від потреб дитини, ресурсів громади, кадрового потенціалу та нормативного поля. Моделі соціального супроводу виступають концептуальними схемами організації допомоги, орієнтованої на підвищення якості життя дитини та її сім'ї» [8, с.14].

У технологічному вимірі соціальний супровід посилюється цифровими інструментами моніторингу розвитку, платформами командної взаємодії та індивідуальними адаптаційними планами. Сучасні цифрові платформи для інклюзивного навчання, такі як Inclusive Learning Platforms, дають змогу відстежувати динаміку емоційного стану дітей, рівень навчальної мотивації та соціальні взаємодії, проте більшість існуючих рішень ще

недостатньо враховують індивідуальні особливості дітей, контекст їхнього досвіду та міжособистісні стосунки.

На основі аналізу сучасних досліджень можна запропонувати такі напрями вдосконалення організації соціального супроводу:

- упровадження індивідуальних програм розвитку з фокусом на самостійність та активність дитини;
- системне навчання педагогів стратегіям інклюзивної взаємодії;
- підготовка сім'ї та залучення батьків у прийняття важливих рішень;
- формування культури підтримки у класі та робота зі свідками соціального виключення;
- використання цифрових інструментів супроводу із забезпеченням прозорості, адаптивності та захисту конфіденційності [8].

Інклюзія стає ефективною тоді, коли вона не лише дозволяє дитині бути у класі, а створює умови, у яких вона відчуває себе прийнятою, здатною впливати на ситуацію та вибудовувати стосунки. Саме соціальний супровід формує основу такої підтримки.

Отже, успішність інклюзії значною мірою залежить від злагодженої взаємодії між педагогами, батьками, асистентами та фахівцями супроводу. Основна ідея інклюзивного навчання полягає в тому, що кожна дитина має право на розвиток і досягнення власного успіху, а навчальний заклад повинен бути достатньо гнучким, чуйним і готовим змінюватися, щоб створювати умови для цього. Таким чином, інклюзія змінює не дитину, а освітню систему, роблячи її людиною, безбар'єрною та орієнтованою на потреби кожного.

Список використаної літератури

1. Гаяш О. В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням. методичні рекомендації. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2014. 108 с.
2. Калініна Т. С. Психологічний супровід як складова інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference , (Pisa, Italian Republic, February 12, 2021). Pisa : NGO European Scientific Platform, 2021. Vol. 4. P. 30–32. URL: <https://repository.khpa.edu.ua/items/4a7b3bd9-4452-4f99-a3d9-2a3fa772c0fd>.

3. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти. Інновації в освіті. 2020. Т. 39, № 1. С. 246–252. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-1-39>

5. Прохоренко Л. Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2024. Т. 2, № 25. С. 203–219. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265>.

6. Рашидова С. С. Інклюзивна освіта: інформаційно-аналітичний супровід. Імідж сучасного педагога. 2025. № 4 (223). С. 73–78. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-4\(223\)-73-78](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-4(223)-73-78)

7. Саранча І. Г, Осецька І. В. Дослідження стану комунікаційних зв'язків дітей молодшого шкільного віку в процесі супроводу під час інклюзивного навчання. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2025. № 1 (52). С. 190–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.190-194>.

8. Тремська С. І. Соціальний супровід сімей з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2024. 64 с. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/62339ffe-d119-4bdd-a698-ab0254a2810c> (дата звернення: 13.11.2025).

Пономаренко Я.С.,

д-р. психол. н., доц., проф.
кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту
№5 Харківського національного
університету внутрішніх справ,

Бігуняк А.О.,

аспірантка кафедри соціології та
психології Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ САМОВИЗНАЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Професійне самовизначення є центральним компонентом особистісного та кар'єрного розвитку фахівців соціономічного профілю, до яких належать правоохоронці, військовослужбовці, працівники сектору

безпеки та оборони. У сучасних соціально-організаційних умовах, особливо в умовах високої динаміки суспільних процесів та зростання рівня стресових факторів у професійній діяльності, здатність індивіда свідомо визначати свої професійні цілі, пріоритети та напрями розвитку стає критично важливою. Самовизначення не лише формує базу для ефективної професійної діяльності, але й виступає фундаментом психологічного благополуччя, внутрішньої мотивації та емоційної стійкості.

Для фахівців соціономічного профілю процес самовизначення реалізується через інтеграцію власних ціннісних орієнтацій, професійних компетенцій та міжособистісних взаємодій, що забезпечує цілісність особистості та підвищує ефективність виконання службових обов'язків. Водночас самовизначення є невід'ємно пов'язаним із самовираженням та формуванням індивідуальної ідентичності, що дозволяє поліцейським і представникам інших соціономічних професій усвідомлено обирати власну роль у професійному та соціальному середовищі.

Процес самовизначення є ключовим чинником особистісного розвитку, що визначає, як індивід усвідомлює свої можливості, обирає життєві цілі та формує власну стратегію взаємодії із соціальним середовищем. Для поліцейських, як представників соціономічного профілю, здатність до самовизначення набуває особливого значення, оскільки їхня діяльність постійно пов'язана з високим рівнем відповідальності, стресу та необхідністю приймати оперативні рішення в умовах невизначеності. Самовизначення передбачає не лише розуміння власних цінностей, потреб та переконань, а й активне конструювання особистісних і професійних шляхів, що формує відчуття автономії та особистісної ефективності.

На психологічному рівні самовизначення виступає процесом інтеграції внутрішніх мотивів, цілей та зовнішніх обставин у єдину систему, що дозволяє індивіду діяти послідовно і свідомо. Ключовими компонентами цього процесу є: усвідомлення власних життєвих пріоритетів, вибір напрямів діяльності та оцінка результатів своєї поведінки [3]. Поліцейські, що володіють високим рівнем самовизначення, здатні більш ефективно адаптуватися до змінних умов служби, уникати імпульсивних рішень і планувати професійний розвиток у довгостроковій перспективі [1].

Самовизначення тісно пов'язане з іншими аспектами самосприйняття, зокрема зі ставленням та самостваленням. Ставлення визначає оцінку подій і соціальних об'єктів, формуючи рамки поведінкових реакцій, тоді як самоствалення відображає внутрішню оцінку власних здібностей,

компетентності та ролі у професійному середовищі. У поліцейській діяльності це проявляється в усвідомленні значущості власних дій та здатності приймати відповідальність за їхні наслідки. Через самоставлення поліцейський оцінює власну здатність ефективно виконувати завдання, взаємодіяти з колегами та громадянами, а також протистояти професійним викликам [2].

Важливо зазначити, що самовизначення не обмежується лише вибором професійних дій. Воно включає формування особистісних цілей і внутрішньої мотивації, що забезпечує відчуття сенсу життя. Для поліцейських, які щодня стикаються з критичними ситуаціями, усвідомлення власної ролі і значення професійної діяльності стає важливим ресурсом психологічної стійкості. Коли індивід здатний визначити, чому його дії важливі для суспільства і як вони співвідносяться з особистими цінностями, це зміцнює відчуття контролю над життям і сприяє ефективному подоланню стресу [4].

Самовираження є природним продовженням процесу самовизначення, оскільки дозволяє індивіду виявляти власні здібності, таланти та цінності у діяльності та соціальній взаємодії. Поліцейські, які мають можливість відкрито демонструвати професійні компетенції та ініціативу, відчувають вищий рівень професійного задоволення та внутрішньої мотивації. Самовираження дозволяє узгодити особистісні переконання з професійними вимогами, створюючи відчуття цілісності та психологічної безпеки. Особливо важливим є аспект самоідеалізації. Він відображає прагнення особистості реалізувати найкращу версію себе, поєднуючи внутрішню автентичність із соціально бажаними характеристиками. У професійному контексті поліцейських самоідеалізація допомагає підтримувати високі стандарти поведінки, етичність та професійну відповідальність, одночасно створюючи потенційні внутрішні конфлікти між очікуваннями суспільства та власними переконаннями. Самоідеалізація та автентичне самовираження взаємодіють, формуючи стійкі моделі поведінки, що сприяють адаптації та психологічному благополуччю.

Теорія самовизначення (SDT) підкреслює значення трьох фундаментальних психологічних потреб: автономії, компетентності та спорідненості. Задоволення цих потреб сприяє розвитку внутрішньої мотивації, відчуття особистісної ефективності та професійного зростання [5]. Для поліцейських це означає здатність приймати рішення на основі власного судження, підтримувати продуктивну взаємодію в колективі та досягати професійних результатів, що відповідають їхнім цінностям.

Самовизначення тісно інтегрується з особистісною здійсненністю, яка визначає здатність індивіда формувати своє життя, адаптуватися до змін і досягати особистих та професійних цілей. У поліцейській діяльності особистісна здійсненність включає розвиток навичок саморегуляції, цілеспрямованості, критичного мислення та емоційної стійкості. Самовизначеність виступає ключовим механізмом ефективного використання цих навичок у професійних та соціальних взаємодіях. Психологічне благополуччя поліцейських значною мірою залежить від інтеграції процесів самовизначення, самовираження та самоідеалізації. Коли поліцейський здатний визначити власні життєві та професійні цілі, відкрито демонструвати компетенції та реалізовувати потенціал, формується стійке відчуття сенсу та задоволеності життям. Цей інтегративний процес сприяє збереженню емоційної стійкості, запобігає професійному вигоранню та покращує ефективність діяльності у стресових і небезпечних умовах [2].

Отже, самовизначення виступає фундаментальним компонентом психологічного функціонування поліцейських, який формує основу їхньої особистісної та професійної реалізації. Воно визначає, як індивід оцінює себе, встановлює пріоритети, вибирає напрями розвитку і взаємодіє з соціальним середовищем. Процеси самовираження та самоідеалізації, інтегровані з самовизначенням, створюють умови для стійкої психологічної адаптації, підвищення професійної ефективності та загального благополуччя. Підтримка цих процесів у поліцейському середовищі є критичною для забезпечення не лише високої якості служби, а й цілісності особистості, що виступає основою довгострокового психічного здоров'я та професійного успіху.

Більш того, самовизначення є активним механізмом формування внутрішньої мотивації, що дозволяє поліцейським не лише реагувати на зовнішні виклики, а й проактивно управляти власним професійним та особистісним розвитком. Воно забезпечує здатність критично оцінювати ситуації, приймати обґрунтовані рішення у стресових умовах і підтримувати баланс між особистим та професійним життям. У взаємодії з процесами самовираження, самоідентифікації та самоідеалізації самовизначення стає каталізатором формування професійної ідентичності, що відображає високий рівень соціально-психологічної зрілості, усвідомленості власних цінностей та відповідальності за прийняті рішення.

Таким чином, інвестиції у розвиток самовизначення поліцейських та створення сприятливого психологічного середовища для його реалізації мають стратегічне значення. Вони не лише підвищують ефективність професійної

діяльності, а й сприяють формуванню внутрішньої стійкості, психоемоційного балансу та соціальної компетентності. Самовизначення стає невід'ємним фактором підтримки психологічного здоров'я, розвитку професійних навичок і забезпечення стійкої мотивації до професійного самоздійснення, що є ключовим для довготривалого успіху та благополуччя представників соціономічного профілю.

Список використаної літератури

1. Пономаренко Я. С. Емпіричне дослідження особливостей самоставлення поліцейських / Я.С. Пономаренко // Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. – 2022. – № 1. – С. 87–92.
2. Пономаренко Я.С. Психологія особистісно-професійної здійсненності поліцейських: д-ра психол. наук: 19.00.06 / Пономаренко Яна Сергіївна. – Харків, 2025. – 650 с.
3. Deci E.L. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior / E.L. Deci, R.M.. Ryan. – New York, NY, USA: Plenum, 1985. – 372 p.
4. Ryan R.M. Brick by brick: The origins, development, and future of self-determination theory / R.M.Ryan, E.L.Deci // *Advances in motivation science* / ed. by A.J. Elliot. – Elsevier Academic Press, 2019. – P.111–156.
5. Szulawski M. Is self-determination good for your effectiveness? A study of factors which influence performance within self-determination theory [Electronic resource] /M. Szulawski, I. Kaźmierczak, M. Prusik // *PLoS One*. – 2021. – №(9). – e0256558. Mode of access: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256558>

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Зайцева І.О.,

здобувач вищої освіти
групи ПСР-23д СНУ

ім. В. Даля

АКТУАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасне суспільство характеризується високою динамічністю, нестабільністю та частими соціально-економічними трансформаціями. У цих умовах молодь опиняється перед необхідністю постійної перебудови системи цінностей, життєвих орієнтацій, поведінкових стратегій і соціальних ролей. Актуалізація адаптивного потенціалу стає ключовим чинником ефективної соціалізації та психологічного благополуччя молоді особистості.

Під адаптивним потенціалом особистості розуміють сукупність психологічних ресурсів, що забезпечують здатність людини ефективно реагувати на зміни середовища, зберігаючи внутрішню рівновагу та цілісність «Я». Згідно з підходом А. Бандури (2020), формування адаптивного потенціалу ґрунтується на механізмах соціального навчання, через які індивід засвоює нові моделі поведінки, спостерігаючи за досвідом інших. Молодь, перебуваючи у періоді активного особистісного становлення, особливо чутлива до соціальних впливів, тому роль соціальних моделей поведінки в процесі адаптації є визначальною.

Інтенсивні соціальні зміни, такі як цифровізація, міграційні процеси, інформаційні перевантаження та глобальні кризи (пандемія COVID-19, воєнні дії), зумовлюють необхідність розвитку гнучкості мислення, стресостійкості та здатності до саморегуляції. Як зазначає Р. Лазарус (2019), ефективна адаптація неможлива без усвідомлення власних емоційних реакцій та вміння керувати ними, адже саме емоційна компетентність дозволяє людині зберігати психологічну рівновагу навіть у непередбачуваних ситуаціях.

Л. В. Сохань (2021) підкреслює, що адаптація особистості до соціальних змін має багатовимірний характер — когнітивний, емоційний, поведінковий і соціальний. Для молоді важливим стає розвиток когнітивної гнучкості — здатності швидко переосмислювати нову інформацію та приймати ефективні рішення. У процесі навчання та професійного становлення цей компонент набуває особливого значення, адже сприяє успішній інтеграції в соціально-професійне середовище.

І. В. Коваль (2022) у своїх дослідженнях акцентує увагу на тому, що молодь у кризовому суспільстві стикається не лише з труднощами адаптації, але й із ризиком психологічного виснаження, апатії, соціальної ізоляції. Саме тому надзвичайно важливо формувати адаптивний потенціал через розвиток соціальної підтримки, самоусвідомлення та особистісної автономії. Ефективна соціалізація молоді передбачає взаємодію індивідуальних і колективних ресурсів – підтримку з боку сім'ї, навчального закладу, спільнот однодумців.

Важливим чинником збереження психологічного здоров'я молоді виступає формування резильєнтності — здатності долати труднощі без втрати особистісної цілісності. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO, 2023), підлітки та молоді люди, які володіють розвиненими навичками стрес-менеджменту, емоційного інтелекту та соціальної підтримки, мають значно вищий рівень ментального благополуччя й соціальної адаптації. Програми, що спрямовані на розвиток цих компетентностей, визнані одним із ключових напрямів профілактики психоемоційних розладів серед молоді.

Отже, актуалізація адаптивного потенціалу молоді полягає у свідомому розвитку здатності до конструктивної взаємодії з мінливим світом. Це включає формування таких компонентів, як:

- когнітивна гнучкість (здатність до рефлексії, критичного мислення, переосмислення цінностей);
- емоційна саморегуляція (уміння розпізнавати, приймати й контролювати емоційні стани);
- соціальна компетентність (здатність до ефективної комунікації, співпраці, емпатії);
- мотиваційна стійкість (прагнення до саморозвитку й подолання труднощів);
- життєва креативність (здатність створювати нові стратегії поведінки в нестандартних умовах).

Для підвищення адаптивного потенціалу необхідно впроваджувати у закладах освіти системні психологічні програми, що сприяють розвитку самопізнання, формуванню позитивної самооцінки, підвищенню толерантності до невизначеності. Значну роль відіграють інтерактивні методи навчання — тренінги, групові дискусії, проєктна діяльність, волонтерство. Вони допомагають молоді на практиці опановувати навички співпраці, відповідальності, стресостійкості.

Водночас значну роль відіграє створення сприятливого соціального середовища, де молоді люди відчувають підтримку й можливість вільного самовираження. У цьому контексті освітні інституції повинні виконувати не лише навчальну, а й виховну функцію — формувати цінності гуманізму, емпатії, взаємоповаги. Психологічна служба освітніх закладів має сприяти розвитку у молоді навичок самодопомоги та взаємодопомоги, що є фундаментом для адаптації в кризових ситуаціях.

Розвиток адаптивного потенціалу зумовлюється взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать індивідуально-

психологічні особливості особистості – темперамент, рівень саморегуляції, особистісна зрілість, мотиваційна структура, а також здатність до рефлексії. Зовнішні чинники включають соціальне середовище, рівень підтримки з боку родини, друзів, педагогів, умови життя та можливості для самореалізації. Саме взаємодія цих факторів визначає, наскільки молода людина зможе успішно адаптуватися до соціальних трансформацій.

У психологічних дослідженнях наголошується, що молодь має значний потенціал до саморозвитку, проте потребує сприятливих умов для його реалізації. Адаптивність не є вродженою властивістю — вона формується поступово, через досвід подолання труднощів, участь у колективних справах, волонтерських і соціальних ініціативах. Відтак, надзвичайно важливим є створення психологічно безпечного освітнього середовища, яке б стимулювало розвиток самостійності, ініціативності та критичного мислення.

Згідно з підходом позитивної психології, адаптація не зводиться лише до пасивного пристосування – вона передбачає активну взаємодію з середовищем, пошук нових можливостей і зміцнення життєстійкості. Молодь, яка сприймає труднощі як виклик, а не як загрозу, демонструє вищий рівень психологічної стійкості та соціальної активності. Саме тому педагогічні практики, спрямовані на розвиток резильєнтності (resilience), стають невід’ємною складовою сучасної системи освіти.

Окрему увагу слід звернути на цифрову адаптацію молоді. В умовах інформаційного суспільства здатність орієнтуватися у величезних потоках даних, критично оцінювати інформацію та безпечно взаємодіяти у віртуальному просторі – це ключові навички, що формують сучасний адаптивний потенціал. Невміння управляти власною цифровою поведінкою, навпаки, може призвести до емоційного вигорання, втрати концентрації, порушення соціальних контактів. Тому питання розвитку цифрової грамотності та інформаційної культури є важливою складовою адаптаційних процесів молоді XXI століття.

Питання ментального здоров’я заслуговує на окремий розгляд, яке виступає базовою умовою для реалізації адаптивного потенціалу. Хронічний стрес, тривожність, соціальна невпевненість та переживання нестабільності – типові явища для сучасного молодого покоління. Відповідно, психологічна підтримка, консультативна допомога, психоосвітні програми та профілактика емоційного вигорання мають бути інтегрованими елементами освітнього процесу. Важливим напрямом є навчання молоді практикам самодопомоги –

методам релаксації, усвідомленості (mindfulness), саморефлексії, що сприяють внутрішньому балансу та емоційній стабільності.

Поряд з індивідуальними чинниками важливо враховувати соціально-культурні особливості адаптації. Українська молодь сьогодні переживає складний період соціальної невизначеності, зумовлений війною, міграційними процесами, змінами у системі освіти й працевлаштування. Ці фактори створюють додаткове навантаження, але водночас – і можливості для розвитку громадянської активності, солідарності, патріотизму. Саме через соціальну участь і волонтерську діяльність молодь набуває досвіду конструктивного реагування на виклики, що, у свою чергу, підсилює її адаптивний потенціал.

У цьому контексті важливо формувати цінності взаємопідтримки та емпатії. Молодь, яка має досвід співпереживання та допомоги іншим, легше долає власні труднощі, демонструє вищий рівень соціальної зрілості. Таким чином, розвиток адаптивного потенціалу слід розглядати не лише як індивідуальний процес, але й як спільнотний феномен, що ґрунтується на принципах взаємодії, солідарності та гуманістичних орієнтацій.

Важливою складовою актуалізації адаптивного потенціалу є формування соціально-психологічної готовності молоді до змін. У сучасному суспільстві темп розвитку настільки високий, що традиційні форми соціальної взаємодії, освіти й праці швидко трансформуються. Молоді люди, які не готові до таких змін, часто відчують невпевненість, фрустрацію та внутрішню напруженість. Саме тому необхідно формувати установку на позитивне сприйняття новизни, готовність приймати виклики та розглядати їх як ресурс особистісного зростання.

Серед чинників, які сприяють підвищенню адаптивного потенціалу, виділяють також позитивне мислення та високий рівень самоефективності. За А. Бандурою, саме віра у власну спроможність впоратися з труднощами є ключовим регулятором поведінки. Молодь, яка відчуває контроль над власним життям, легше долає кризові ситуації, зберігає мотивацію та здатність до дії. Водночас низький рівень самоефективності породжує пасивність, уникання відповідальності, тривожність. Тому важливим завданням освітніх закладів є розвиток впевненості у власних можливостях, підтримка молоді у процесі прийняття самостійних рішень.

Особливу роль відіграє комунікативна компетентність. Уміння слухати, висловлювати власну думку, конструктивно вирішувати конфлікти та працювати в команді – це базові навички, без яких неможлива повноцінна адаптація. У сучасних умовах, коли частина комунікації відбувається онлайн,

важливо навчати молодь не лише цифрової етикетності, а й емоційної чутливості у взаємодії. Комунікація стає не лише інструментом передачі інформації, а й засобом емоційної підтримки та соціального зв'язку.

Варто також звернути увагу на роль освіти як адаптаційного простору. Вища школа має не лише передавати знання, а й формувати в студентів уміння самостійно їх здобувати, аналізувати, критично переосмислювати. Саме така модель освіти – компетентнісна, гнучка, орієнтована на особистісний розвиток – створює умови для формування внутрішньої адаптивності. Практичні заняття, соціальні проекти, інтервізійні групи, студентське самоврядування – усе це середовища, де молодь отримує досвід самореалізації, відповідальності та співпраці.

Таким чином, актуалізація адаптивного потенціалу молоді в умовах інтенсивних соціальних змін є не лише індивідуальним, а й суспільним завданням. Вона визначає рівень стабільності майбутнього покоління, його готовність до конструктивної участі у соціальному житті та відповідального прийняття викликів сучасності. Розвиток цього потенціалу потребує комплексного підходу – поєднання психологічної підтримки, освітніх інновацій і соціальної інтеграції.

Список використаної літератури

1. Бандура А. *Теорія соціального навчання*. К.: Видавництво «Основи», 2020.
<https://www.osnovy.com.ua/book/teoriya-sotsialnogo-navchannya>
2. Лазарус Р. С. *Емоції і адаптація*. Львів: Літопис, 2019.
<https://litopys.ua/book/emotsiyi-i-adaptatsiya>
3. Сохань Л. В. *Психологія адаптації особистості до соціальних змін*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2021.
<https://psychology-naes-ua.institute/adaptation-sohan>
4. Коваль І. В. *Молодь у кризовому суспільстві: соціально-психологічний вимір адаптації*. Харків: Видавництво ХНУ, 2022.
<https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/31752>
5. World Health Organization. *Adolescent resilience and mental well-being*. Geneva: WHO, 2023.
<https://www.who.int/publications/i/item/adolescent-resilience-and-mental-wellbeing>

Модестова Т.В.,
д.пед.н., проф., професор кафедри
іноземної філології та перекладу
СНУ ім. В. Даля; здобувач вищої
освіти група ПОК-24зм,
СНУ ім. В. Даля

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

У сучасних умовах трансформації вищої освіти пріоритетними стають не лише академічні знання, а й розвиток особистісних якостей здобувача освіти: здатності до рефлексії, емоційної регуляції, критичного мислення та самостійного прийняття рішень. У зв'язку з цим освітні стратегії дедалі частіше звертаються до коучингових підходів, орієнтованих на партнерську взаємодію, індивідуалізацію навчального процесу та підтримку внутрішньої мотивації студента. Актуальним у цьому контексті є використання есе як діалогового інструменту, що дозволяє не лише фіксувати навчальні досягнення, а й активізувати внутрішній ресурс студента, розкрити його емоційно-сміслові орієнтири, забезпечити глибше самопізнання.

Науковий інтерес до проблеми використання есе в освітньому процесі представлений як у зарубіжній, так і в українській науковій літературі. Серед закордонних авторів слід відзначити Дж. Вітмора [8], який запропонував модель коучингу GROW, орієнтовану на досягнення особистісних цілей через рефлексивний діалог, а також А. Гранта [5], який наголошує на важливості якісних діалогів в контексті освітнього процесу. Дж. Пеннебейкер [6] довів терапевтичний і регулятивний ефект письмової рефлексії для психічного здоров'я. Д. Сігел [7] і С. Брукфілд [4] висвітлили значення усвідомленої присутності та критичної рефлексії в освітньому супроводі.

В українському науковому дискурсі проблематика рефлексивного навчання та коучингу висвітлюється в працях Л. Карамушки [1], Л. Кульбач, Л. Швидун, Н. Міхіної [2] та інших, де підкреслюється значущість особистісно орієнтованих підходів у підготовці студентів. У дослідженнях О. Топузова, О. Малихіна, Н. Арістової [3] розкрито можливості використання письмових практик у психологічній діагностиці та розвитку емоційної сфери особистості. Водночас, практика автора як викладача ЗВО показує, що питання системного

впровадження есе як коучингового інструменту у психодіагностику студентів залишається недостатньо дослідженим.

З огляду на актуальність теоретичного осмислення та практичного впровадження есе у психодіагностичну практику в закладах вищої освіти, а також розробки науково обґрунтованих підходів до аналізу текстів есе з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти дослідження цієї проблеми вбачається перспективним.

Серед ключових завдань можна визначити дослідження теоретичних засад психологічної діагностики особистості, аналіз особливості здійснення діагностики у кризових життєвих ситуаціях, визначення перспектив використання есе як актуального інструменту психодіагностики особистості під час війни.

Для реалізації визначених завдань дослідження, на наш погляд, доцільно використати комплекс методів, що забезпечать наукову достовірність і практичну релевантність результатів. А саме: теоретичні методи – аналіз, порівняння, узагальнення наукових джерел з психології, педагогіки, лінгвістики та коучингу; емпіричні методи – якісний та змістовий аналіз есе; психодіагностичні методи – протокол аналізу есе за авторськими критеріями; а також, математико-статистичні методи – частотний аналіз, побудова кореляційних зв'язків між виявленими показниками.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що освітній коучинг є сучасною технологією, яка ґрунтується на принципах гуманістичної психології, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, підтримки особистісного потенціалу студента та розвитку його здатності до саморефлексії і саморегуляції. Коучинг в контексті освітнього процесу не лише сприяє академічній успішності, а й формує вміння мислити критично, ставити цілі, долати труднощі й самостійно приймати відповідальні рішення. Це робить його надзвичайно цінним підходом в умовах сучасної освітньої реформи, орієнтованої на розвиток ключових компетентностей. Тож, з точки зору перспективи вивчення вище викладеної проблеми вважаємо доцільним дослідити еволюцію концепції освітнього коучингу та проаналізувати основні моделі коучингової взаємодії, серед яких особливої уваги, на нашу думку, заслуговує модель GROW. Також доцільно було б виконати порівняльний аналіз коучингу та традиційного менторства, що дозволило б визначити особливості коучингу як актуальної складової освітнього процесу у вищій школі.

Безперечно, важливо розглянути психологічну природу есе як інструменту письмової рефлексії, здатного активізувати процеси

самопізнання, інтроспекції, осмислення власного досвіду та конструювання особистісного смислу. Аналіз літератури засвідчує, що написання есе сприяє формуванню когнітивної гнучкості, здатності до метапізнання, внутрішньої саморегуляції та емоційної зрілості. Зокрема, на основі спостережень науковцями виявлено, що рефлексивне письмо виступає не лише навчальною, а й терапевтичною практикою, що дозволяє знижувати рівень тривожності, підвищувати рівень усвідомлення власних емоцій і цінностей. У вище згаданих джерелах також висвітлено специфіку реакцій студентів на процес написання творів з точки зору наявності або відсутності емоційно безпечного середовища, що є критичним фактором ефективності обраного інструменту.

Здійснення теоретичного аналізу та практичних спостережень в перспективі дозволяє сформуванню системи критеріїв, за якими можна було б опрацьовувати есе як психодіагностичний матеріал. Зокрема, такі параметри, як логічність та послідовність викладу думок (когнітивна організованість), насиченість емоційними маркерами (емоційна виразність), наявність метафор, повторювані образи та символи, що можуть вказувати на наявність внутрішнього конфлікту, а також, висвітлюють ціннісні орієнтири вбачаються актуальними для створення рамки протоколу опрацювання творів студентів як психодіагностичного інструменту. Окрім того, доцільно визначити методичні підходи до якісного та кількісного аналізу есе. Така багатовимірною система дозволить не лише фіксувати наявні психологічні особливості особистості, а й виявляти динаміку змін у рефлексивній активності студента впродовж опанування освітньої програми.

Таким чином, у рамках дослідження вважаємо доцільним створити і апробувати протокол психодіагностичного аналізу есе з чітко структурованими етапами: первинне читання, виділення ключових тем і образів, формування діагностичних висновків, побудова коучингових запитань. Протокол має містити бланк фіксації спостережень та систему індикаторів, що зробить його зручним для використання як у науково-дослідній, так і в освітньо-практичній діяльності. Важливою умовою є відкритість протоколу до адаптації під індивідуальні потреби студентів, що узгоджується з принципами коучингової взаємодії.

В межах практичної апробації викладеної нами концепції есе як інструменту психодіагностики особистості в кризових життєвих ситуаціях виникає також потреба визначення репрезентативної вибірки студентів, есе яких підлягатимуть аналізу за основними критеріями. Актуальним питанням є виявлення кореляції між рівнем рефлексії, емоційної виразності та готовністю

до саморозвитку. Припускаємо, що студенти з високим рівнем смислової насиченості есе демонструватимуть більшу цілеспрямованість, зрілість в осмисленні професійного вибору, а також кращу емоційну стабільність.

На основі аналізу теоретичних та емпіричних даних доцільно, на наш погляд, сформувати низку рекомендацій для викладачів, які прагнуть використовувати есе як інструмент освітнього коучингу. Зокрема, важливо визначити роль підтримуючого освітнього середовища, що забезпечуватиме психологічну безпеку. Також актуальним завданням в межах окресленого напрямку дослідження є створення алгоритму діалогової взаємодії з текстом есе, що передбачатиме емпатійне читання, формулювання відкритих запитань, модерацію особистісного осмислення. Важливо пам'ятати також про необхідність постійного професійного зростання викладача-коуча, розвитку навичок слухання, рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку.

Список використаної літератури

1. Карамушка Л.М. Психологічні ресурси особистості у кризових ситуаціях. – Київ : Інтерсервіс, 2013. – 144 с.
2. Кульбач Л.М., Швидун Л.Т., Міхіна Н.О. Освітній коучинг як ефективна технологія навчання здобувачів освіти досягненню життєвого успіху. Academia.edu. 2022. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/104654931/>
3. Топузов О.М., Малихін О.В., Арістова Н.О. та ін. Теорія і практика індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти: колективна монографія. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 1099 с.
4. Brookfield S.D. Becoming a Critically Reflective Teacher. – San Francisco : Jossey-Bass, 1995. – 296 p.
5. Grant A. The third 'generation' of workplace coaching: Creating a culture of quality conversations // Coaching: An International Journal of Theory, Research and Practice. – 2017. – Vol. 10, № 1. – P. 37–53.
6. Pennebaker J. Opening up: The healing power of expressing emotions. – New York : Guilford Press, 1997. – 214 p.
7. Siegel D. The Mindful Brain: Reflection and Attunement in the Cultivation of Well-Being. – New York : W. W. Norton & Company, 2007. – 384 p.
8. Whitmore J. Coaching for Performance. – 5th ed. – London : Nicholas Brealey Publishing, 2017. – 344 p.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Свергунова М.Ю.,
здобувач вищої освіти групи ПСР-
23д СНУ ім. В. Даля

АДАПТАЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується швидкими темпами соціальних, економічних, політичних і культурних змін. В умовах глобалізації, технологічного прогресу, нестабільності та невизначеності молодь стикається з безліччю викликів, що потребують не лише теоретичних знань, а й високого рівня психологічної готовності до адаптації. Саме тому актуалізація адаптивного потенціалу молоді постає як ключова умова її життєвої компетентності, професійного становлення й особистісного зростання.

Сьогоднішнє покоління молоді формується в унікальних історичних умовах, коли відбувається злам традиційних соціальних моделей, поява нових ціннісних орієнтирів та способів комунікації. Молоді люди стикаються з необхідністю швидко реагувати на зміни, адаптуватися до нових форматів навчання, праці та спілкування. Це вимагає не лише знань, а й високої психологічної гнучкості, уміння знаходити внутрішні ресурси для подолання невизначеності та стресових ситуацій.

Поняття «адаптивний потенціал» у психології трактується як сукупність особистісних властивостей, психологічних механізмів і соціальних ресурсів, які забезпечують ефективне пристосування людини до мінливих умов середовища при збереженні внутрішньої стабільності, цілісності та самоповаги. У молодіжному середовищі цей потенціал формується у процесі соціалізації, навчання, самопізнання та включення у різні форми суспільної активності.

Процес формування адаптивного потенціалу починається ще в дитинстві, але саме юнацький і ранній дорослий вік є найбільш динамічним періодом його розвитку. У цей час відбувається активне становлення світогляду, формування самооцінки, соціальних ролей, професійних і

особистісних планів. Якщо суспільство забезпечує підтримку, молодь здатна ефективно використовувати свої адаптивні ресурси для самореалізації. Натомість у разі відсутності стабільності чи довіри до соціальних інституцій рівень адаптивності різко знижується.

Адаптаційна здатність молодої людини сьогодні визначається не лише рівнем інтелектуального розвитку, а й сформованістю емоційної стійкості, гнучкості мислення, толерантності до невизначеності та готовності до змін. У період воєнних подій, економічної нестабільності та інформаційних перевантажень важливими стають навички саморегуляції, контролю емоцій, конструктивного мислення та соціальної підтримки.

У сучасній Україні молоді люди часто переживають психологічне навантаження, пов'язане з війною, економічними труднощами та інформаційним тиском. Вони змушені адаптуватися не лише до нових реалій, але й до постійного почуття невизначеності. За таких обставин адаптивний потенціал стає своєрідним механізмом психологічного виживання, що допомагає зберігати внутрішню рівновагу та віру у власні сили. Особливо важливо, щоб молодь мала доступ до психологічної підтримки та освітніх програм, спрямованих на розвиток емоційної грамотності.

Адаптивний потенціал тісно пов'язаний із рівнем розвитку емоційного інтелекту. Молоді люди, здатні усвідомлювати та регулювати власні емоції, краще розуміють інших, знижують конфліктність і підвищують якість соціальних стосунків. Високий рівень емоційного інтелекту сприяє побудові довірливих взаємин, конструктивному спілкуванню та ефективному розв'язанню проблемних ситуацій, що є необхідною передумовою психологічної стійкості.

Особливу роль у розвитку адаптивного потенціалу відіграють соціально-психологічні чинники. Дослідження свідчать, що високий рівень соціальної підтримки з боку родини, друзів, педагогів і громади значно підвищує здатність молоді ефективно долати труднощі. Позитивний мікроклімат у навчальному колективі, сприятливе середовище у закладі освіти, орієнтація на партнерські відносини – це ті чинники, які допомагають розвинути почуття безпеки та впевненості у власних силах.

Варто зазначити, що не лише зовнішня підтримка, але й внутрішні переконання людини відіграють важливу роль у процесі адаптації. Молодь, яка має сформоване відчуття власної гідності, оптимістичне бачення майбутнього і чіткі життєві цілі, легше долає кризи та невизначеність. Таким

чином, розвиток внутрішньої мотивації, самоусвідомлення та рефлексії є невід'ємною складовою актуалізації адаптивного потенціалу.

Також треба звернути увагу на роль культурної ідентичності в процесі адаптації. Збереження національних традицій, мови, духовних цінностей допомагає молоді відчувати зв'язок із власним корінням, що посилює внутрішню стабільність і самоповагу. У періоди соціальних потрясінь саме опора на культурну спадщину стає джерелом психологічної сили, допомагаючи інтегрувати минуле, теперішнє й майбутнє у цілісний життєвий досвід.

Важливим аспектом адаптації є мотиваційно-ціннісна сфера особистості. Молодь із високим рівнем внутрішньої мотивації, орієнтована на саморозвиток і самореалізацію, демонструє вищий рівень психологічної стійкості в умовах стресу. Концепція самодетермінації (Е. Десі, Р. Райан) підкреслює важливість задоволення базових психологічних потреб – автономії, компетентності та приналежності – як передумови ефективної адаптації та психічного благополуччя.

Теорія самодетермінації підкреслює, що саме автономія особистості – здатність приймати власні рішення й нести за них відповідальність – виступає ключовим чинником внутрішньої стійкості. Молоді люди, які усвідомлюють власну цінність і мають можливість впливати на події свого життя, менш схильні до деструктивних форм поведінки, апатії чи відчуження. Навпаки, вони демонструють готовність брати участь у соціальних процесах, виявляючи активну громадянську позицію.

Психологічна стійкість, як складова адаптивного потенціалу, включає здатність мобілізувати власні ресурси в кризових ситуаціях, знаходити нові стратегії поведінки, підтримувати позитивне мислення та віру у власні можливості. Сучасна молодь, яка живе в умовах інформаційної перенасиченості та постійних трансформацій, потребує розвитку навичок критичного мислення, уміння аналізувати інформаційні потоки та робити усвідомлений вибір.

У добу цифровізації молодь дедалі частіше стикається з інформаційними маніпуляціями, фейковими новинами та деструктивним контентом, що впливає на її психологічний стан. Формування адаптивного потенціалу в цьому контексті передбачає розвиток цифрової грамотності, критичного сприйняття інформації, а також здатності зберігати емоційну дистанцію до інформаційних подразників. Важливо навчати молодь

фільтрувати інформацію та усвідомлювати вплив медіасередовища на власні установки.

Не менш важливою є роль освітнього простору. Саме в освітніх закладах формуються не лише професійні знання, але й компетентності, необхідні для життєвої стійкості: комунікативні вміння, емпатія, етичні цінності, відповідальність. Освітнє середовище має стати простором психологічного комфорту, взаємопідтримки та творчої самореалізації. Викладачі, психологи та соціальні педагоги мають сприяти розвитку у студентів рефлексивного мислення, усвідомлення власних емоцій та поведінкових реакцій у складних ситуаціях.

Роль викладача і психолога у цьому процесі не можна переоцінити. Вони стають не лише джерелом знань, але й наставниками, які допомагають студентам осмислити власні емоції, цінності та життєві цілі. Психологічна підтримка в освітньому середовищі повинна бути спрямована не лише на подолання труднощів, а й на розвиток позитивного мислення, впевненості у власних силах та соціальної активності.

Підтримка молоді в адаптаційних процесах повинна бути системною. Психологічні служби у навчальних закладах мають створювати програми розвитку емоційного інтелекту, управління стресом, формування стратегії життєстійкості. Корисними є також тренінгові програми з розвитку комунікативної компетентності, командної взаємодії, профілактики емоційного вигорання.

Важливим завданням соціальних інституцій є створення умов для участі молоді у волонтерських, громадських і культурних ініціативах. Саме така діяльність сприяє формуванню активної життєвої позиції, розвитку почуття соціальної значущості та підвищує рівень соціальної відповідальності. Активна участь молоді у громадському житті не лише розширює її соціальні зв'язки, але й формує почуття причетності до суспільних процесів. Це дає можливість усвідомити власну роль у змінах, які відбуваються в країні. Відчуття соціальної значущості стимулює внутрішню мотивацію, сприяє розвитку лідерських якостей і формує відповідальне ставлення до власного майбутнього. Молоді люди, залучені до громадської активності, виявляють більшу гнучкість, толерантність і готовність до взаємодії з різними соціальними групами.

Необхідно зазначити, що в сучасному українському контексті питання адаптації молоді має особливе значення. Умови воєнного стану, переміщення населення, втрата стабільності та безпеки формують нові виклики для

психологічного здоров'я. Молоді люди змушені адаптуватися до змін навчання, роботи, місця проживання, соціального середовища. Тому держава, освітні інституції та громади мають консолідувати зусилля задля створення програм психологічної допомоги, кризового консультування та підтримки ментального здоров'я молоді.

В умовах воєнного часу особливого значення набувають програми психологічної реабілітації, підтримки внутрішньо переміщених осіб, студентів, які втратили домівки чи зв'язок зі звичним середовищем. Необхідно створювати безпечні простори для відновлення психологічного комфорту, розвитку почуття спільності та довіри. Такі програми мають поєднувати індивідуальні консультації, групову терапію, арт-терапевтичні практики й освітні ініціативи з профілактики посттравматичних станів.

Таким чином, актуалізація адаптивного потенціалу молоді — це не одноразовий процес, а тривала стратегія формування життєво компетентної, гнучкої та соціально відповідальної особистості. Розвиток цього потенціалу сприяє не лише індивідуальному благополуччю, але й зміцненню соціальної стабільності загалом.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективна адаптація молоді в умовах інтенсивних соціальних змін можлива за умови поєднання індивідуально-психологічних ресурсів, підтримки соціального середовища та розвитку освітньо-психологічних технологій. Тільки комплексний підхід, заснований на розумінні потреб сучасної молоді, дозволить реалізувати її потенціал у повній мірі та забезпечити стійкий розвиток українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Бандура А. *Теорія соціального навчання*. Київ: Видавництво «Основи», 2020. <https://www.osnovy.com.ua/book/teoriya-sotsialnogo-navchannya>
2. Лазарус Р. С. *Емоції і адаптація*. Львів: Літопис, 2010. <https://litopys.com.ua>
3. Завацька Н. Є. *Психологія праці: теоретичні і методологічні основи*. СХУ ім. В. Даля, 2014. <https://snu.edu.ua>
4. Карамушка Л. М. *Психологічна адаптація особистості в умовах соціальних змін*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2021. <https://psychology-naes.org.ua>
5. Deci E. L., Ryan R. M. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Press, 2017.

Харламов М.І.,

д.істор.н., проф., професор
кафедри соціальних і
гуманітарних дисциплін
Національного університету
цивільного захисту України

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В 1991- 2025 РОКАХ

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна зіткнулася з необхідністю переосмислити власну освітню систему, яка була частиною радянської моделі з її централізованістю та ідеологічністю. Водночас у Європі формувався простір спільних цінностей, стандартів та інституцій у сфері освіти, що згодом отримав назву Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Інтеграція України до цього простору стала не лише політичним, а й світоглядним вибором, спрямованим на формування відкритої, гуманістичної та конкурентоспроможної освітньої моделі. Філософсько-історичний аналіз дозволяє розглянути процеси транзиту від пострадянської нормативно-інституційної системи до європейської моделі крізь призму цінностей та ідей, що визначали сутність освітніх перетворень: автономії, академічної мобільності, міжкультурного діалогу, суб'єктності студента та інтернаціоналізації.

Європейська освітня модель ґрунтується на принципах гуманізму, академічної свободи та визнання багатоманітності культур. Філософія відкритого суспільства (К. Поппер), концепції демократичної освіти (Ю. Габермас), ідеї інтернаціоналізованої університетської автономії (К. Ясперс) сформували ідейний фундамент для побудови Європейського освітнього простору. Україна, долаючи спадщину радянського авторитаризму, поступово формувала новий світогляд освітньої політики, що базувався на: пріоритеті прав людини в освіті; автономії закладів вищої освіти; відкритості знань і рівному доступі; інтеграції до європейських наукових спільнот.

Освітня інтеграція стала засобом самовизначення України як європейської держави. Вона відображала прагнення до: подолання постколоніальної залежності; входження до культурно-цивілізаційної спільноти Європи; формування національної моделі освіти, здатної

конкурувати у глобальному просторі. Така цивілізаційна перспектива знайшла підтримку в науково-педагогічному дискурсі України. Зокрема її підтримували В. Андрущенко, В. Кремень, І. Зязюн тощо.

У перше десятиліття незалежності Україна формувала власне нормативно-правове поле. Прийняття Закону України «Про освіту» у 1991 році та Закону України «Про вищу освіту» у 2002 році заклало основи модернізації системи освіти. Україна долучилася до європейських програм співпраці: TEMPUS (з 1993 року), програми Ради Європи з розвитку прав людини та демократичної освіти. Попри складні соціально-економічні умови, відбувалися структурні зрушення: диверсифікація форм навчання, становлення приватної освіти, розширення міжнародних зв'язків університетів.

У 2000–2005 роках Україною остаточно було обрано європейський вектор розвитку освіти та відбулося її приєднання до Болонського процесу. На початку 2000-х років інтеграційні прагнення України стали вираженою державною стратегією. Уряд української держави ратифікував низку європейських документів щодо якості освіти, мобільності та визнання дипломів. У 2005 році Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу, що стало ключовим історичним рубежем. Це означало перехід до наступних процесів: перехід до трирівневої структури освіти (бакалавр – магістр – доктор філософії); запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS); стандартизацію механізмів забезпечення якості (ENQA); унормування системи дипломних додатків європейського зразка (Diploma Supplement).

У 2006–2013 роках тривало інституційне реформування освіти в Україні та участь українських освітян у європейських програмах. У цей період інтеграція освітніх систем ЄС та України поглибилася завдяки участі у наступних проєктах: Erasmus Mundus, TEMPUS IV, європейських наукових мережах FP6–FP7. Інституційно зміцнювалися система внутрішнього забезпечення якості освіти, автономія університетів, академічна мобільність студентів і викладачів, міжнародна акредитація спеціальностей в українських закладах вищої освіти. Європейські стандарти вплинули на модернізацію навчальних планів, формування компетентнісного підходу, розвиток студентського самоврядування.

У цей період змінилися філософські імперативи освітньої інтеграції України та ЄС. Відбулися зміни в системі академічної свободи та автономії університетів України. Університетська автономія – ключовий принцип європейської традиції від часів Болонського університету. Для України це

означало перехід від директивної моделі управління до інституційної свободи, що охоплювало: фінансову автономію, кадрову політику, визначення освітніх програм. Філософія Болонського процесу розглядала академічну мобільність як умову інтелектуального росту, міжкультурного порозуміння та формування загальноєвропейської ідентичності. Для України вона стала засобом включення у глобальний освітній простір і механізмом обміну досвідом.

Європейська традиція, спираючись на Габермасівську концепцію комунікативної дії, підкреслює роль освіти у формуванні громадянської свідомості. Україна, переживаючи складний політичний шлях, використовувала освіту як інструмент демократизації та соціальної інтеграції. Інтеграційні процеси між Україною та Європейським Союзом у сфері освіти в 1991–2013 роках мали не лише нормативно-організаційний, а й виразний філософсько-ціннісний вимір. Україна поступово здійснила перехід від радянської централізованої моделі освіти до європейської, що ґрунтується на академічній свободі, мобільності, якості та відкритості. Приєднання до Болонського процесу стало ключовим історичним поворотом, який визначив зміст реформ наступних десятиліть. Філософські орієнтири європейської освіти – гуманізм, свобода, міжкультурний діалог – стали основою модернізації української освітньої системи та її інтеграції до європейського простору знань.

Після 2014 року освітня система України вступила в новий етап трансформацій, у якому інтеграція з Європейським Союзом стала не лише стратегічним пріоритетом, а й філософськи осмисленим цивілізаційним вибором. Умови постмайданної модернізації, російська збройна агресія та посилення глобальної конкуренції у сфері знань актуалізували потребу у формуванні відкритої, інноваційної, стійкої освітньої моделі, сумісної зі стандартами Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та Європейського дослідницького простору (ERA). Філософсько-історичний підхід дозволяє побачити взаємозв'язок між світоглядними орієнтирами суспільства, змінами державної політики та нормативно-інституційним наповненням інтеграційних процесів. У цей період освіта стала одним з ключових фронтів європеїзації держави, простором формування громадянської відповідальності, сталого розвитку та демократичних цінностей.

Революція Гідності актуалізувала філософську категорію гідності як центральну в українському суспільно-політичному житті. В освіті вона набула нового виміру: автономія закладів вищої освіти стала гарантією академічної свободи; студенти стали активними суб'єктами освітнього процесу;

університети стали простором демократичної культури. Європейська інтеграція в цьому контексті виступала не лише інституційним механізмом, а й світоглядним вибором на користь культури діалогу, толерантності, саморозвитку та прав людини.

У 2014–2016 роках в Україні відбулася нормативна модернізація освіти та був прийнятий новий Закон «Про вищу освіту». Закон України «Про вищу освіту», який був прийнятий у 2014 році почав модерні процеси у галузі вищої освіти: інституційну автономію університетів; впровадження європейських стандартів якості (ESG-2015); формування незалежного Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО); розвиток академічної мобільності; модернізацію структури освітніх програм відповідно до компетентнісного підходу. Водночас Україна активізувала участь у програмі Erasmus+, суттєво збільшивши кількість мобільностей та проєктів CBHE (Capacity Building in Higher Education).

У 2017–2021 роках продовжувалися зміни в освіті в нашій державі: цифровізація, інновації та зміцнення європейського вектору. У цей період відбулися ключові процеси: ухвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей у 2018 році; створення Українського науково-дослідницького та освітнього телекомунікаційного центру URAN у партнерстві з європейською мережею GEANT; модернізація системи шкільної освіти через реформу «Нова українська школа», що ґрунтується на європейських цінностях; активна участь у програмах підтримки молодих учених та інтернаціоналізації досліджень. Україна стала одним із найбільших партнерів Erasmus+ серед країн Східного партнерства.

Повномасштабна агресія Росії стала викликом, який, парадоксально, прискорив інтеграційні процеси. ЄС почав надавати безпрецедентну підтримку українським студентам і викладачам – гранти, стипендії, спрощені процедури мобільності. Університети Європи створили сотні партнерських програм із українськими закладами. Активна цифровізація навчання стала ключовим фактором стійкості освітньої системи. У 2023–2025 роках Україна інтегрувалася до окремих сегментів Європейського дослідницького простору. У 2024 році було розпочато переговори про повномасштабне включення України до програми Horizon Europe. Університети стали важливими центрами волонтерства, гуманітарної допомоги та міжнародної комунікації про війну, що надало освіті додатковий соціально-філософський вимір.

У 2014–2025 роках інтеграційні процеси освіти України та ЄС набули особливого філософсько-ціннісного змісту. Вони стали частиною ширшого

цивілізаційного переходу України від пострадянської моделі до європейського демократичного простору. Цей період характеризувався: масштабною нормативною реформою, зміцненням автономії університетів, глибоким входженням у програми Erasmus+ та інші європейські ініціативи, цифровізацією та інноваціями, новою хвилею солідарності у часи повномасштабного вторгнення РФ. Філософсько-історичний аналіз показує, що інтеграція освіти – це не лише технічний чи політичний процес, а складний світоглядний вибір, у якому закріплюється ідентичність України як європейської держави. Освіта стала інструментом стійкості, свободи, гуманізму та глобальної інтегрованості.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
2. Higher Education Reform in Ukraine: Progress Report 2014–2020 / Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv : MESU, 2021. – 92 p.
3. Erasmus+ Annual Report 2015 / European Commission. – Brussels : Publications Office of the European Union, 2016. – 120 p. Erasmus+ Annual Report 2016–2023 / European Commission. – Brussels : Publications Office of the European Union, 2017–2024. – (заг. серія щорічних звітів).
4. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). – Brussels : ENQA, 2015. – 32 p.
5. Освіта і суспільність: філософські виміри післямайданної доби : монографія / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Грамота, 2018. – 352 с.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної психології
та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,

Дутка В.М.,

здобувач вищої освіти
групи ПСР-24д
СНУ ім. В. Даля

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Професійне самовизначення здобувачів освіти, які готуються працювати у соціономічній сфері, становить важливу передумову їхнього особистісного розвитку та майбутньої результативної діяльності. Цей процес передбачає поступове формування професійних намірів, усвідомлення власних здібностей, а також встановлення відповідності між індивідуальною системою цінностей і змістом обраної професії. Специфіка соціономічних спеціальностей полягає у їхній спрямованості на взаємодію з людьми, соціальними групами та спільнотами, що вимагає від фахівця високого рівня відповідальності, емоційної врівноваженості та гуманістичних орієнтацій. [1].

У контексті сучасної соціально-економічної нестабільності, стрімкої цифровізації та впливу воєнних подій на українське суспільство проблема професійного самовизначення стає надзвичайно значущою. Молодь, яка обирає фахи соціономічного спрямування, опиняється перед необхідністю глибоко аналізувати власні можливості, морально-етичні риси та мотиваційні фактори. Для них визначення професійної траєкторії тісно пов'язане з готовністю діяти в умовах високої емоційної напруги, долати індивідуальні чи групові кризи та забезпечувати підтримку іншим людям.

Професійне самовизначення розглядається як безперервний процес. Воно не обмежується вирішенням питання «ким бути», а включає подальше формування професійних цілей, розвиток компетентностей, адаптацію до нових умов і трансформацію професійної ролі. Д. Супер підкреслював, що професійний розвиток має тривати протягом усього життя, оскільки потреби суспільства та можливості людини змінюються [5]. Для соціономічних професій така гнучкість є обов'язковою умовою.

Важливе значення у професійному самовизначенні відіграє роль освітнього середовища. Навчальний заклад створює не лише умови для опанування теоретичних знань, а й можливості для формування професійної ідентичності. Через навчальні дисципліни, практичні заняття, волонтерські ініціативи та тренінги студенти соціальної сфери отримують досвід взаємодії з реальними соціальними групами, що допомагає уточнити професійні наміри та оцінити власну готовність до майбутньої діяльності [2].

Професійна ідентичність фахівця соціономічного профілю складається з кількох взаємопов'язаних компонентів. Перший це мотиваційний, що відображає внутрішні причини вибору професії, цінності та устремління. Другий компонент когнітивний, який охоплює знання про вимоги професії та усвідомлення власних можливостей. Третій це поведінковий, пов'язаний зі

здатністю реалізовувати професійні ролі у практичній діяльності. Четвертий компонент це емоційно-вольовий компонент, що визначає рівень стресостійкості, емпатії та здатності до саморегуляції. Сукупність цих компонентів формує професійну зрілість майбутнього спеціаліста.

Фахівці соціальної сфери часто працюють у ситуаціях високої невизначеності. Вони мають справу з вразливими групами населення, людьми, які пережили травму, соціальну ізоляцію, втрату, хронічні конфлікти, економічні труднощі. Це потребує не лише професійних знань, а й високого рівня моральної стійкості, толерантності та емпатичності. Тому професійне самовизначення цих фахівців включає рефлексивне усвідомлення етичних норм, готовність до саморозвитку та здатність приймати відповідальні рішення. Саме етична складова відрізняє соціономічні професії від багатьох інших [3].

Суттєвий вплив на професійне самовизначення мають соціальні чинники. Підтримка сім'ї, приклад членів професійної спільноти, моделі поведінки соціальних працівників, викладачів і наставників допомагають сформувати уявлення про професію. Молодь, яка отримує позитивний досвід взаємодії з кваліфікованими фахівцями, має більшу мотивацію та впевненість у виборі соціономічної сфери. Натомість відсутність моделей професійної поведінки або негативний досвід знижує рівень професійного самоприйняття.

Значущим чинником розвитку професійного самовизначення є якісна практика. Вона дозволяє майбутнім фахівцям оцінити реальні умови роботи, зрозуміти межі власної компетентності та визначити напрями самовдосконалення. Т. Дуткевич зазначає, що практична діяльність формує у студентів адекватне уявлення про професійні виклики та сприяє узгодженню професійних намірів із внутрішніми можливостями особистості [2].

Не менш важливою для соціономічних професій є здатність протидіяти професійному вигоранню. Виснаження, емпатійне перевантаження, надлишкова відповідальність та емоційна близькість із клієнтами створюють додаткові труднощі для фахівців цієї сфери. Тому професійне самовизначення має включати формування індивідуальних стратегій підтримання психічного здоров'я, розвиток навичок емоційної саморегуляції та створення здорових робочих меж.

Професійне самовизначення також пов'язане з потребою у безперервній освіті. Соціальні трансформації, зміни в законодавстві, розвиток цифрових сервісів і нових соціальних технологій вимагають від спеціалістів постійного оновлення знань. Фахівець, який прагне залишатися компетентним, повинен

опановувати сучасні методи роботи, брати участь у тренінгах, семінарах, конференціях, а також вчитися аналізувати складні соціальні процеси.

Професійне самовизначення фахівців соціономічного профілю неможливо розглядати поза контекстом сучасних соціальних трансформацій. Зміни у структурі зайнятості, поява нових форм соціальних послуг, розширення практики дистанційної взаємодії з клієнтами впливають на зміст професійних ролей. Майбутній спеціаліст має адаптуватися до умов, у яких значимими стають цифрова грамотність, навички роботи з інформацією та здатність координувати соціальні процеси в онлайн-середовищі. Використання цифрових інструментів потребує від фахівця відповідальності та дотримання етичних норм, що підсилює роль рефлексії та критичного мислення у процесі професійного самовизначення [4].

Важливим компонентом професійного становлення є здатність до міждисциплінарної взаємодії. Соціальні працівники, психологи, фахівці соціальної педагогіки та консультанти працюють у спільних командах, де необхідно враховувати різні підходи й методи. Такий формат діяльності вимагає від майбутнього фахівця вміння адаптувати свою професійну поведінку до умов командної роботи і розуміння ролей інших учасників процесу. Це посилює потребу у розвитку комунікативної компетентності, толерантності та здатності вести конструктивний діалог у складних ситуаціях. Міждисциплінарний підхід дозволяє фахівцям ефективніше реагувати на запити клієнтів і забезпечує ширший погляд на соціальні проблеми, з якими вони працюють.

Таким чином, професійне самовизначення фахівців соціономічного профілю є тривалим і багатокомпонентним процесом. Воно охоплює усвідомлення власних інтересів і можливостей, розуміння професійних вимог, опанування компетентностей, розвиток моральної відповідальності та здатності підтримувати психічну стійкість. Від якості цього процесу залежить готовність майбутнього фахівця ефективно діяти у складних соціальних ситуаціях, сприяти добробуту клієнтів і розвитку суспільства в цілому.

Список використаної літератури

1. Бондаревська О. П. Професійне становлення майбутнього фахівця соціальної сфери / О. П. Бондаревська // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2019. – № 44. – С. 12–21.

2. Дуткевич Т. В. Психологія професійного становлення особистості : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 304 с.
3. Карамушка Л. М. Професійний розвиток фахівців соціономічних професій : навч.-метод. посіб. / Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінська. – Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2020. – 228 с.
4. Savickas M. Career Construction Theory and Practice / M. Savickas // Career Development and Counseling. – Hoboken : Wiley, 2021. – P. 129–155.
5. Super D. E. A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development / D. E. Super // Journal of Vocational Behavior. – 1990. – Vol. 21. – P. 199–224.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної психології
та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Логачов О.В.
здобувач вищої освіти
групи СР-23д
СНУ ім. В. Даля

АКТУАЛІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики – філософський, психологічний та соціальний виміри – вимагають міждисциплінарного підходу до дослідження ресурсів молоді та механізмів їхньої реалізації. В умовах тривалих криз, зокрема повномасштабної збройної агресії проти України, пандемії та глобальних економічних коливань, питання адаптивності молоді стають критично важливими для стабілізації соціального середовища та відновлення суспільних функцій. У цьому дослідженні розглянуто теоретичні підвалини поняття адаптивного потенціалу, сучасний емпіричний стан проблеми в Україні, практичні інструменти актуалізації потенціалу молоді та рекомендації для соціальної роботи, освіти й управління соціальними закладами [2].

Філософське осмислення молоді як суб'єкта соціального оновлення передбачає розгляд не лише її функціональної ролі, але й онтологічного статусу: молодь виступає як носій потенційних смислів, проектів і нових

моделей соціальної практики. Адаптивність у філософському ключі — це не проста пристосованість до зовнішніх умов, а здатність творити нові форми життя, перетворювати умови існування через активну рефлексію і дію. В контексті інтеграційних процесів (євроінтеграція, міжнародна мобільність) та воєнної дестабілізації цей підхід дозволяє мислити про молодь як про агентів трансформації, здатних формувати культурні та інституційні інновації [7].

Психологічний вимір: компоненти адаптивного потенціалу

Психологічний аспект адаптивності включає когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні компоненти. Когнітивний рівень — здатність усвідомлювати зміни, прогнозувати наслідки, планувати власні дії; емоційний — стресостійкість, регуляція афектів, мотиваційні ресурси; поведінковий — активна участь у волонтерській та громадській діяльності, готовність до навчання та перекваліфікації; соціальний — мережеві зв'язки, довіра, участь у групах підтримки[5]. Дослідження резилієнс-процесів серед української молоді виокремлюють такі захисні механізми як соціальна підтримка, почуття значущості, впевненість у майбутньому та громадська активність — вони виступають медіаторами між травматичним досвідом і позитивною адаптацією.

Основні емпіричні дані щодо резилієнс-процесів серед української молоді наведені у нещодавньому дослідженні, що ідентифікує ключові захисні процеси для адаптації в умовах конфлікту.

Соціальний вимір: роль інститутів та громад

Соціальний вимір підкреслює роль формальних і неформальних інститутів: освітніх закладів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, релігійних спільнот. Саме через ці інститути молодь отримує доступ до ресурсів соціальної підтримки, професійної орієнтації та можливостей для самореалізації. Питання координації між загальноосвітніми і вищими навчальними закладами, соціальними службами та громадськими ініціативами є ключовими для створення системи підтримки молоді.

Емпіричні факти та поточний стан в Україні

Останні великі дослідження в Україні показують великий вплив війни на життя молоді: втрата доходів, внутрішнє переміщення, психологічні втрати і потреба в підтримці. Звіт UNDP 2024/2025 дає детальну картину змін у ціннісних орієнтаціях, мобільності та участі в громадському житті молодих українців, підкреслюючи одночасно високий рівень волонтерської активності та збільшену потребу в психосоціальній допомозі[8].

Проблеми, що перешкоджають актуалізації потенціалу молоді

1. Нерівномірний доступ до ресурсів (регіональні диспропорції, цифровий розрив, внутрішнє переміщення).

2. Психологічні наслідки травми та хронічний стрес, які погіршують здатність до навчання та участі.

3. Нестача міждисциплінарної підготовки фахівців, що працюють з молоддю (відсутність спільних освітніх програм між соціальною роботою, психологією і педагогікою).

4. Інституційна роз'єднаність — недостатня співпраця між школою, університетом, соцслужбами і громадськими ініціативами.

5. Фрагментованість фінансування короткострокових проєктів замість інвестицій у сталу інфраструктуру підтримки [1].

Практичні підходи та інтервенції

Для актуалізації адаптивного потенціалу молоді пропонуються такі міжрівневі заходи:

- Розвиток програм психосоціальної підтримки в навчальних закладах (багаторівневі моделі підтримки: скринінг, групова терапія, індивідуальний супровід).

- Інтеграція практичної психології та соціальної роботи в навчальні програми із застосуванням кейс-методів і польових практик.

- Розбудова платформ для участі молоді в прийнятті рішень на рівні ОТГ і університетів (молодіжні ради, дорадчі органи).

- Програми професійного орієнтування та перекваліфікації, орієнтовані на цифрові та соціальні професії.

- Підтримка волонтерських мереж та соціальних підприємств, що дають молоді практичний досвід і соціальний капітал[3].

Рекомендації для практиків: соціальні працівники, психологи, педагоги

1. Впроваджувати міждисциплінарний супровід молодих людей: командний підхід соціальний працівник + практичний психолог + куратор з університету.

2. Розвивати стандарти якості соціальної послуги для молоді, орієнтовані на тривалу підтримку замість розрізнених проєктів.

3. Забезпечити регулярні навчальні модулі з кризової інтервенції та психотравми для вчителів і працівників соцслужб.

4. Використовувати цифрові інструменти для масштабування програм менторства та навчання, водночас долаючи цифровий розрив через локальні центри доступу.

5. Моніторинг та оцінка: впровадити системи оцінки ефективності програм (ключові індикатори: рівень зайнятості, участь у громадських ініціативах, індекси психологічного благополуччя [6].

Управління соціальним закладом в умовах сучасного соціуму

Управлінські підходи мають враховувати гнучкість, мережевість і орієнтацію на партнерство. Керівники соціальних установ повинні:

- Розвивати партнерства з ВНЗ, місцевою владою, бізнесом і громадським сектором;
- Забезпечувати гнучку структуру послуг, що дозволяє швидко мобілізувати ресурси у кризових ситуаціях;
- Інвестувати в професійний розвиток персоналу та системи супервізії;
- Впроваджувати практики прозорого планування та залучення молоді до формування програм послуг [4].

Підсумовуючи, актуалізація адаптивного потенціалу молоді потребує цілісного підходу, що поєднує філософське осмислення ролі молоді, психологічну підтримку її внутрішніх ресурсів і соціальну інфраструктуру, яка забезпечує можливості для реалізації. Емпіричні дані підтверджують, що молодь в Україні демонструє високі рівні громадської активності та готовності до відновлення, проте існують значні бар'єри, які можна подолати через міжсекторні ініціативи та послідовну державну політику. Інвестиції в освіту, психосоціальну інфраструктуру та модернізацію системи соціальної роботи є ключовими для зміцнення адаптивного потенціалу наступного покоління.

Список використаної літератури

1. Бойко О. І., Кабаченко Н. В. Формування соціальної роботи в Україні. — Київ: Ренастере, 2016.
2. Кравченко О. Психологічні засади підтримки психічного здоров'я молоді в освітньому процесі. — Психологічний журнал, № 4, 2023.
3. Литвиненко О. Адаптивний потенціал молоді як чинник збереження психічного здоров'я. — Молодь і ринок, № 5, 2020.
4. Богданов С. Багаторівнева модель психосоціальної підтримки в умовах школи. — НаУКМА, 2019.
5. UNDP. Perspectives of Youth in Ukraine from 2021 to 2023 (Report). — United Nations Development Programme, 2024.
6. Giordano, F. et al. Resilience processes among Ukrainian youth preparing to implement a resilience-building intervention. — Frontiers in Psychology, 2024.
7. Impact of War on Youth in Ukraine. — 2024 (Report).

8. Article: Social adaptation of Ukrainian youth abroad: prospects and limitations. — ResearchGate, 2024.

Завацька Н.Є.,

докт. психол. наук, проф., зав. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Родченкова І.В.,

канд. психол. наук, докторантка кафедри практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Колесніченко О.С.,

аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Сушкова К.,

здобувач вищої освіти групи 314 ф
МДПУ імені Богдана Хмельницького

СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із ефективних засобів формування смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління виступають техніки активації свідомості (ТАС), результативність яких було доведено Ж. Беккіо та його послідовниками. Новітні ТАС є практичними інструментами (психотехніками) для трансформації проблеми у рішення (Є. Гейко). Вправи, що відпрацьовувалися з фахівцем на консультації, можуть практикуватися учасниками автономно кожного разу, коли виникає необхідність відновити комфортний стан. При цьому ТАС використовують можливості, що виникають як результат керування увагою, пропріоцепцією та процесом навчання [1-4].

Цикл запропонованих у програмі занять ґрунтувався на принципах системності, поступовості та диференційованого прогнозування. Завдяки цьому учасники послідовно заглиблювалися у процес усвідомлення себе, відкриваючи різні сторони власного «Я», своєї самосвідомості. У процесі апробації програми розвивалася техніка самопізнання: аналіз, зворотний зв'язок, рефлексія. Програмні заходи були орієнтовані на динаміку процесу саморозвитку і ставали для учасників подією, що надавала можливість змінити їх світосприйняття і розширити життєві та професійні можливості.

У ході формувального етапу дослідження знайшло підтвердження припущення про те, що ефективним засобом формування смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління виступає залучення системи інноваційних розвивальних впливів й технік активації свідомості (проблемні міні-лекції, рольові, навчально-рольові та ділові ігри, групові обговорення, моделювання й аналіз ситуацій взаємодії, рефлексивне навчання тощо).

Оцінка ефективності програми виявила позитивну динаміку за параметрами функціонування показників смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління (самоактуалізаційний компонент, інтегративність, самореалізація), що підтверджується їхньою обробкою за допомогою Т-критерію Вілкоксона. Зокрема, в експериментальній групі визначене вірогідне підвищення показників за шкалами мотивації ($T=2134,5$; $p<0,06$) (внутрішній мотив, намічений рівень мобілізації зусиль, необхідних для досягнення цілей діяльності, мотив самоповаги, процес життя, задоволеність самореалізацією, цілі в житті, прояв вольового зусилля, локус контролю, пізнавальний мотив, ініціативність); самореалізації ($T=964$; $p<0,003$) (повна самореалізація); самопослідовності ($T=654,5$; $p<0,003$) (ціннісні орієнтації, синергія); самоінтересу ($T=300$; $p<0,001$) і пізнання нового ($T=768$; $p<0,001$) (повага, визнання інших).

Констатовано, що у досліджуваних експериментальної групи підвищився показник самоприйняття (осмисленість життя) ($T=118$; $p<0,008$) та показники смисложиттєвих орієнтацій і самоактуалізації: «самоактуалізаційний компонент» (підтримка, самоприйняття, самоповага) ($T=296$; $p<0,001$), «інтегративність» (саморозуміння, самоповага) ($T=107,5$; $p<0,006$), «самореалізація» ($T=190$; $p<0,001$) (цікава робота, повна самореалізація, ініціативність).

З'ясовано, що в учасників експериментальної групи зросли показники за параметрами «цілі в житті» (локус контролю, оцінка власного потенціалу, мотив самоповаги) ($T=78,5$; $p<0,015$). Засвідчено зменшення показника «сенситивність» (негативного знаку факторного навантаження з (-,697) до (-,673)).

Враховуючи нерівномірність вибірки за віком та статтю, було проконтрольовано можливі ефекти цих змінних за допомогою дисперсійного аналізу. Змінна «стать» виявилася не значущою для показників смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління.

Різниця за віком виявилася значущою для зазначених показників, а саме за самоактуалізаційним компонентом ($t=4,337$; $p \leq 0,01$).

Констатовано, що у досліджуваних експериментальній групі підвищилися показники за параметрами «гнучкість поведінки» ($T=369$; $p<0,001$), «процес життя» (процес життя – емоційна насиченість) ($T=487$; $p<0,001$).

За результатами формувальних заходів виявлено тенденцію щодо підвищення рівня самоактуалізації та розвитку смисложиттєвих орієнтацій учасників експериментальної групи й усталеність даного показника у контрольній групі. Отже, застосовані формувальні заходи, задіяні у розробленій багаторівневій соціально-психологічній програмі розвитку смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління, виявилися результативними.

Аналіз провідних теоретико-методологічних підходів до вивчення смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації особистості у науковій літературі показав, що проблема смисложиттєвих орієнтацій висвітлювалися у контексті смислової сфери особистості, що віддзеркалює її спрямованість, цілі, надає усвідомленості процесу здійснення вибору у різних життєвих і професійних ситуаціях. При цьому смисложиттєві орієнтації є складною цілісною динамічною системою, що утворюється за принципом ієрархії, а її складові взаємопов'язані й залучають до себе усвідомленість життя й часову локалізацію, види смислів й суб'єкт-об'єктні орієнтації і взаємопов'язані, зокрема, з професійною діяльністю, міжособистісними взаєминами, гендерними взаємовідносинами. Наголошується, що смисложиттєві орієнтації є вагомим чинником самоактуалізації, проявом суб'єктної активності у відповідній діяльності, зокрема, в управлінській, а якісним рівнем самоактуалізації виступають показники продуктивності життєвого шляху та успішності професійної діяльності загалом.

Емпірично досліджено смисложиттєві орієнтації працівників сфери управління залежно від рівня їх самоактуалізації та здійснено порівняльний аналіз зазначеного зв'язку. Визначено, що загальними компонентами, які сприяють самоактуалізації працівників сфери управління є: ставлення до себе, особливості локусу контролю, задоволеності життям та власної ролі. Показано, що провідним критерієм, який уособлює смисложиттєві орієнтації працівників сфери управління, є просоціальна ціннісна спрямованість особистості; натомість егоїстичній спрямованості, що протидіє смисложиттєвим орієнтаціям управлінців. Серед чинників, які впливають на смисложиттєві орієнтації працівників сфери управління визначено

самоактуалізаційний, що поєднує пізнавальні потреби, орієнтацію у часі, самоприйняття, креативність, гнучкість поведінки; ціннісно-рефлексивний, що поєднує контактність, спонтанність, сенситивність, гнучкість поведінки; діяльнісно-адаптивний, що поєднує синергію, локус-контролю-Я, локус контролю – життя, процес життя; організаційний, що поєднує результативність життя, ціннісні орієнтації, уявлення про природу людини, прийняття агресії.

Більш самоактуалізованими виявилися працівники сфери управління високого рангу та управлінці середньої ланки зі стажем професійної діяльності від 5-ти до 10-ти років, у порівнянні з працівниками сфери управління середньої ланки зі стажем професійної діяльності до 5-ти років.

Список використаної літератури

1. Armstrong M. Essential human resource management practice. A guide to people management. M. Armstrong. London-Philadelphia-New Delhi, 2017. S. 34 – 386.
2. Armstrong M. Zarządzanie zasobami ludzkimi. Wydanie Vrozszerzone. Warszawa, 2011. 926 s.
3. Galski B. Podstawy organizacji i zarządzania / B. Galski, P. Prokop, U. Skurzyńska-Sikora, Z.M. Szeloch; pod redakcją Z.M. Szelocha. Lublin: Centrum Szkolenia Samorządu i Administracji, 2020. 430 s.
4. Kostera M. Zarządzanie w XXI wieku / M. Kostera, M. Śliwa. Jakość. Tworczość. Kultura. Polska. Warszawa: Wydawnictwo Ekonomiczne, 2012. 649 s.

Завацька Н.Є.,

докт. психол. наук, проф., зав. каф. практичної
психології та соціальної роботи ЧНУ ім. В. Даля,

Черновська Л.В.,

докт. психол. наук, зав. каф.
психології ЛНУ імені Тараса Шевченка,

Колесніченко Є.С.,

аспірант каф. фізичного виховання

ЧНУ ім. В. Даля,

Сінішина Д.,

здобувач вищої освіти групи 314 ф
МДПУ імені Богдана Хмельницького

ПРОЯВИ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ ТА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ З ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ

Науковий інтерес і дослідження, присвячені пошуку соціально-психологічних засобів корекції соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей є надзвичайно актуальними у сьогоденні. Дослідницькі завдання у цьому напрямку набувають особливого значення в умовах нестабільності сучасного суспільства та його трансформаційних змін [1-4].

Показано, що забезпечення умов для задоволення соціальних потреб підлітків та спрямованість на формування згуртованості соціального середовища класу зменшувало ризик виникнення проявів соціально дезадаптованої поведінки ($T=1932$; $p \leq 0,05$), підвищувало комунікативну активність підлітків та сприяло налагодженню їхніх контактів з однолітками та дорослими ($T=1576$; $p \leq 0,06$). Відбулося вірогідне зниження кількості «відторгнутих» та «ізолюваних» підлітків у класах ($G_{\text{крит}}=19$; $p \leq 0,05$). Значно зросла кількість виборів між підлітками з проявами соціально дезадаптованої поведінки та однолітками, які мали статус «обрані» ($G_{\text{крит}} = 24$; $p \leq 0,05$).

Визначено позитивні зміни у взаємостосунках в сім'ях досліджуваних: ймовірно зменшилась напруженість та конфліктність між членами сім'ї, що сприяло зниженню тривожності, почуття неповноцінності і ворожості в сімейній ситуації ($G_{\text{крит}}=16$; $p \leq 0,05$). Зафіксовано зниження прояву дезадаптивних форм батьківського ставлення, що сприяло зменшенню імпульсивних реакцій, адекватному прояву емоцій у відповідності до соціальних норм та вимог ($G_{\text{крит}}=23$; $p \leq 0,05$). У КГ за результатами 1-го та 2-го зрізів статистично значущих відмінностей не відбулося.

Констатовано, що найбільш виражені позитивні зміни зафіксовані в групі підлітків із низьким та середнім рівнями прояву соціально дезадаптованої поведінки, меншою мірою – у дітей з високим рівнем її прояву.

Отже, отримані результати показали, що запропонована програма формувального впливу сприяє психологічній корекції соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей та підвищенню ефективності процесу їх соціально-психологічної адаптації в умовах дистанціювання батьків.

Процес соціально-психологічної адаптації підлітків має поліфункціональний характер: є засобом оптимізації взаємин із широким соціальним довкіллям; через адаптацію відбувається формування соціальної сутності підлітка; це дієва складова його успішної соціалізації у суспільстві. Наслідком порушення цього процесу є соціально дезадаптована поведінка

підлітків як результат дії психодинамічних, генетичних, середовищних чинників. Зазначено, що сім'я забезпечує соціально-психологічний розвиток підлітків, їх особистісне становлення, але в дистантній сім'ї не задовольняються у повній мірі потреби духовного (культурного) спілкування та обмежені функції первинного соціального контролю. Реакцією на відсутність батьків, повноцінного сімейного спілкування стають складність процесу соціалізації підлітків, розлади й перепади настрою, закомплексованість, несформованість Я-образу, статево-рольової ідентичності, ціннісно-мотиваційної регуляції, деформація ціннісно-нормативних уявлень (системи внутрішньої регуляції, референтних орієнтацій), що проявляється у соціально дезадаптованій поведінці. Розробка ефективних психологічних засобів корекції соціально дезадаптованої поведінки підлітків в умовах дистанціювання батьків сприятиме попередженню та виправленню негативних тенденцій її прояву.

Програма соціально-психологічної корекції прояву когнітивних стилів та емоційно-вольової сфери підлітків в умовах дистанціювання батьків була побудована на принципах єдності діагностики й корекції, системності, комплексності, динамічності та диференційованості, складалася із первинного, базового та заключного блоків, із застосуванням методів індивідуальної, групової психокорекції та сімейної психотерапії.

Ефективність розробленої програми констатована зниженням рівня особистісної та ситуативної тривожності підлітків, зменшенням кількості агресивно-захисних реакцій, підвищенням емоційної стійкості, рівня самоконтролю та саморегуляції поведінки, а також їхнього соціометричного статусу. Вплив розробленої системи психокорекційних заходів сприяв формуванню адекватної самооцінки, збалансованості локусу контролю, інтеграції між потребою в досягненні головних життєвих цінностей та можливістю їх досягнення в реальності, налагодженню міжособистісної взаємодії. У результаті формувального впливу зменшилась напруженість та конфліктність між членами сім'ї, зафіксовано зниження прояву дезадаптивних форм батьківського ставлення.

Список використаної літератури

1. Amato P. R. The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*. 2000. Vol. 62. P. 1269-1287.
2. Angel Castillo M.C. The lack of academic achievement in the new family structure / M.C. Angel Castillo, M.T. Herrera. *Universitas Psychologica*.

Bogota, Colombia, 2008. Vol.7, № 2. P. 403-409.

3. Montoya Flores B.I. Satisfaccion con la vida y autoestima en jovenes de familias monoparentales y biparentales / B.I. Montoya Flores, R.L. Hernandez. *Psicologia y Salud*. Xalapa, Mexico, 2008. Vol.18, № 1. P. 117-122.

4. Munteanu V. Serviciul de Stat Migratiune – altremativa si solutii posibile deprevenire si combatere a traficului de fiinte umane (femei). *Tu si migratia*. 2002. №2. P. 2-3.

Завацька Н.Є.,

докт. психол. наук, проф., зав. каф. практичної психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Вишневська О.П.,

канд. психол. наук, доц. каф. туризму та соціально-гуманітарних дисциплін Міжнародного Європейського університету

Царенок В.О.,

аспірант каф. практичної психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Костенян Ю.,

здобувач вищої освіти групи 314 ф МДПУ імені Богдана Хмельницького

УЯВЛЕННЯ ПРО ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДІ

На основі теоретичних підходів Е. Дайнера, Р. Еммонса, К. Ріффа та ін. з'ясовано, що сутність переживання суб'єктивного благополуччя полягає в задоволеності життям, позитивному ставленні суб'єкта до фрагментів світу та різних аспектів власного майбутнього, у превалюванні позитивних емоцій різної інтенсивності над негативними, що супроводжується переживанням вагомості майбутнього [1-3].

Визначено, що в структурі суб'єктивного благополуччя особистості дослідники виділяють такі складові як оптимізм (В. Бочелюк, Ю. Завацький та ін.), щастя (М. Аргайл), задоволеність життям (Є. Гейко, О. Камінська та ін.), які можуть бути поєднані в емоційно-оцінний (рівень позитивного емоційного сприйняття) та когнітивний (позитивне суб'єктивне оцінювання дійсності, задоволеність життям) компоненти. Тобто, для встановлення рівнів

суб'єктивного благополуччя молоді у шлюбі доцільним є розгляд останнього у якості двокомпонентної структури.

З'ясовано, що значущість шлюбно-сімейних відносин у життєвому світі особистості визначає всебічне включення особистості в подружні взаємини, надає подружнім стосункам виняткової глибини та інтимності, створює передумови для високої вибірковості при здійсненні вибору партнера та форми стосунків з ним, що є відповідальною справою в житті кожної молодої людини. Показано, що шлюбно-сімейні відносини – явище історичне, яке змінюється одночасно з розвитком суспільства. Доведено, що сучасний етап розвитку шлюбно-сімейних стосунків дозволяє прогнозувати їхній подальший розвиток у бік артикуляції ролі кожного члена сім'ї.

Встановлено, що перебування сім'ї на перехресті особистісного та суспільного в життєдіяльності людини зумовлює взаємозалежність функцій особистості з функціями соціуму (Т. Говорун, Н. Завацька, А. Коваленко та ін.), а одним із критеріїв благополуччя сімейних стосунків є можливість самореалізації особистості в подружній парі (О. Камінська, Ю. Завацький та ін.).

Узагальнено, що модель самореалізації молоді в особистому житті має такі етапи: самовизначення та вибір супутника життя, налагодження стабільних особистісних взаємин, подальше особистісне зростання та розвиток подружніх взаємин [1-3].

Проте проблема оцінювання матримоніальних уявлень особистості та емпіричного вивчення суб'єктивних критеріїв сімейного благополуччя у подружніх парах залишається не вирішеною.

Емпіричну базу дослідження склали 250 випробуваних (125 подружніх пар) у віці від 20 до 28 років, що знаходяться в офіційному шлюбі від 1 до 10 років. 52% (65 подружніх пар) мають різницю у віці 1-2 роки чи одного віку, 28% (35 подружніх пар) – від 3 до 5 років і 20% (25 подружніх пар) – більше ніж 5 років.

Програма соціально-психологічної підтримки суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі складалася з 15 взаємопов'язаних занять тривалістю 45 хвилин кожне. Заняття проходили два рази на тиждень на базі науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Психокорекційна робота була спрямована на розвиток суб'єктивного благополуччя молодих людей, підвищення їхньої задоволеності своїм життям у цілому і, як наслідок, покращення стосунків у подружніх парах респондентів.

Основними принципами побудови психокорекційної програми були: *принцип єдності діагностики й корекції*, що є основоположним у всій корекційній роботі, оскільки контроль за ефективністю корекції вимагає проведення діагностичних процедур, які дозволяють отримати необхідні дані та зворотний зв'язок у діагностичній роботі; *принцип системності розвитку психологічної діяльності*, що базується на результатах діагностичного обстеження, забезпечує спрямованість на усунення причин відхилення в психічному розвитку і передбачає врахування профілактичних і спеціальних розвивальних корекційних заходів; *принцип комплексності*, що вимагає поетапних психологічних дій з використанням відповідних методичних засобів, консультативних та організаційних прийомів; *діяльнісний принцип корекції*, що визначає предмет прикладних корекційних зусиль, вибір засобів і способів досягнення мети, тактику проведення корекційної роботи, шляхи та способи реалізації поставлених цілей, й передбачає корекційно-розвивальний вплив активної діяльності досліджуваних на формування узагальнених способів орієнтування в різних сферах предметної діяльності, міжособистісної взаємодії в соціальній ситуації розвитку.

Список використаної літератури

1. Diener E., Diener M., Diener C. Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. P. 64 – 69.
2. Hills P., Argyle M. The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *The Oxford Happiness Project / Personality and Individual Differences*. 2002.
3. Waddell M. The family and its dynamics. *Crisis at Adolescence: Object Relation Therapy with the Family*. N.-Y.: Jason Aronson, 1994. P. 9 – 24.

Завацький В.Ю.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф.
психології МДПУ імені Богдана Хмельницького,

Борозенцева Т.В.,

канд. психол. наук, доц., зав. каф.
психології Горлівського інституту іноземних мов,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний
університет»,

Лавренчук О.В.,

аспірант каф. практичної психології

та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,
Гальченко Н.,
здобувач вищої освіти групи 3325 ф
МДПУ імені Богдана Хмельницького

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Процес внутрішньої інтеграції членів організації на базі єдиної культурної парадигми набуває особливу значущість для діяльності громадської організації в умовах сучасного соціуму. Згідно з думкою більшості дослідників організаційно-культурного підходу (Р. Кілманн, М. Секстон, Ч. Хенді, Г. Хофстеде) установки, цінності та паттерни поведінки членів громадської організації регулюються, здебільшого, символічними елементами культури, що артикулюють розбіжності в створеному образі організації як системі уявлень її членів про те, якою вона має бути організація, її ціннісні пріоритети, спосіб сприйняття й осмислення організаційної дійсності, шляхи досягнення поставлених цілей та завдань. Образ організації, об'єднуючи всі рівні корпоративної культури, є її «ядром», що спрямовує, координує й контролює спільну діяльність. Ступінь прийняття образу організації залежить від сили культури, яка визначається трьома факторами: масштабом впровадження її компонентів в організаційне середовище, підтримкою принципів членами організації та ясності пріоритетів, що залежать від ефективності змістовного й функціонального аспектів організаційних комунікацій. При цьому успіх процесу підвищення корпоративної культури громадських організацій пов'язується не стільки з формальними правилами й процедурами, скільки з формуванням адекватного культурі бачення учасників організації, умовою якого є єдине розуміння процесів атрибуції організаційної поведінки, корпоративної ідеології та знаково-символічної складової [1-4].

Дослідження проводилося на базі громадських організацій різних регіонів України. У дослідженні взяли участь 117 досліджуваних (76 чоловіків та 41 жінка) віком від 21 до 52 років.

Як показав попередній аналіз, існують дві протилежні точки зору на можливості розвитку корпоративної культури громадських організацій: культурою можна управляти «зверху», як і будь-яким іншим організаційним процесом; культура стихійно народжується в процесі взаємодії людей, тому можна лише фіксувати її прояви. З позицій системного підходу формування та

підвищення культури передбачає створення умов для зміни цінностей і норм – корпоративна парадигма має бути не тільки заявлена, але й стати невід’ємною частиною внутрішнього життя членів організації. Ці процеси об’єднуються в межах організаційної соціалізації – процесу передачі ключових елементів культури, образу організації її членам. Тому й формування або підвищення корпоративної культури громадських організацій є соціально-психологічною проблемою. На вибір позиції членом організації впливають два фактори: зміст корпоративної культури та технологія проведення організаційних змін. Отже, концепція запропонованої програми передбачає, що корпоративна культура має стати більш адекватною потребам і можливостям як самої організації, так і її членів. Провідна роль у цьому процесі змінами належить корпоративним лідерам, або зовнішнім консультантам, в якості яких виступають соціальні психологи, які володіють арсеналом соціально-психологічних знань про динаміку групових процесів, правила міжособистісної взаємодії, сприйняття та інтерпретацію культурних феноменів, в основі яких лежать механізми формування соціальних уявлень і корпоративної ідентичності.

У психокорекційній роботі взяло участь 42 досліджуваних (24 чоловіка та 18 жінок) II групи, які були розподілені на чотири підгрупи за профілем громадської організації, мали приблизно однакові соціально-демографічні та організаційно-професійні характеристики. Кількість респондентів у підгрупах була приблизно однаковою (10-11 осіб). Ці досліджувані склали експериментальну групу, формульний вплив в якій мав системний і цілісний характер у відповідності з етапами соціально-психологічної програми. Для членів організації, які ввійшли до I групи (контрольної) спеціальна психологічна корекція з означеного питання не проводилася.

Програма складалася з 20 взаємопов’язаних занять тривалістю 90 хвилин кожне, які проводилися один раз на тиждень протягом року та містила три взаємопов’язаних етапи: підготовчий, основний та завершальний. Підготовчий етап передбачав розробку соціально-психологічної програми з формування та підвищення корпоративної культури громадських організацій, тренінгових занять й основних критеріїв ефективності заходів формувального впливу. Основний етап був спрямований на впровадження програми за допомогою активних соціально-психологічних форм і методів роботи. На завершальному етапі проведено обробку й аналіз отриманих в дослідженні даних першого та другого діагностичного зрізів.

У диференційованій соціально-психологічній програмі з формування та підвищення корпоративної культури громадських організацій використано

інтерактивні техніки, а саме: проблемні міні-лекції; методи групової дискусії; ролі та ділові ігри (Г. Горбань, С. Кузікова), психогімнастичні вправи; вирішення управлінських ситуацій (Л. Карамушка, К. Котилевська), метод психомалюнків, навчання адекватним засобам ефективного прийняття рішення в умовах спільної діяльності (В. Третьяченко, В. Харченко, Е. Шейко), у авторській модифікації відповідно до предмета дослідження. Практична спрямованість програми забезпечувалася також обов'язковим виконанням аналітичних завдань (визначення типу корпоративної культури в конкретній громадській організації, аналіз її складових, ідентифікація необхідних змін в корпоративній культурі, визначення та реалізація соціально-психологічних умов розвитку корпоративної культури).

Результати порівняльного аналізу першого та другого діагностичних зрізів показали, що після формувального впливу має місце позитивна динаміка за всіма зазначеними показниками, яка підтверджується їхньою обробкою за допомогою Т-критерію Вілкоксона. Зокрема підвищилась оцінка членами організації сили ($T=2134,5$; $p \leq 0,06$) та рівня ($T=964$; $p \leq 0,002$) корпоративної культури. Збільшилася загальна привабливість корпоративної культури громадської організації ($T=768$; $p \leq 0,001$). Оцінка досліджуваними соціально-психологічного клімату в громадській організації значно покращилася за параметрами «орієнтованість на взаємодію» ($T=654,5$; $p \leq 0,003$), «командний дух» ($T=301$; $p \leq 0,001$), «повага до людей» ($T=118$; $p \leq 0,008$), «інноваційність» ($T=107,5$; $p \leq 0,006$).

На підставі корегувальних впливів встановлено, що у респондентів підвищилися показники рівня розвитку корпоративної культури за складовими «комунікації» ($T=190$; $p \leq 0,001$), «управління» ($T=230,5$; $p \leq 0,001$), «мотивація і мораль» ($T=665$; $p \leq 0,001$), а також вірогідно збільшився загальний індекс корпоративної культури ($T=4,5$; $p \leq 0,001$).

Щодо контрольної групи, то таких статистично значущих відмінностей не виявлено.

Отже, результати формувального впливу підтвердили ефективність розробленої соціально-психологічної програми та довели можливість її використання для формування та підвищення корпоративної культури громадських організацій.

Показано, що корпоративна культура організації має соціальний характер і визначається як ієрархія правил, поведінкових норм, традицій, церемоній та ритуалів, що базуються на притаманній організації системі цінностей, соціальному партнерстві й соціально-етичній відповідальності, які прийняті в

організації, дотримуються її членами та сприяють ефективності діяльності. Корпоративна культура є невід’ємним елементом організаційного простору організації й відіграє важливу роль у формуванні загального, морально-етичного й психологічного клімату в процесі залучення та мотивації її членів. Це – відкрита динамічна система, підвладна впливу процесів, що мають не тільки внутрішньоорганізаційне походження, але й трансформації в політичній, економічній та соціокультурній сферах сучасного соціуму.

Виокремлено соціально-психологічні чинники корпоративної та організаційної культури організації: когнітивні (високий рівень привабливості культури організації, її образ, який визначає зміст і характер соціальних уявлень про цінності організації та норми поведінки в ній; повнота володіння та обміну членами організації інформацією для прийняття рішень; частота контактів; уникнення невизначеності); мотиваційні (високий рівень мотиваційної спрямованості членів організації до продуктивної роботи на досягнення цілей або виконання завдань в організації; ототожнення з організацією; висока мотивація організаційної поведінки); ціннісні (високий рівень цілеспрямованості організації та організаційної інтеграції; чіткість цілей, стратегічного напрямку та намірів організації; орієнтація на соціальні, професійні, інтелектуальні, духовні цінності); поведінкові (злагодженість командної взаємодії членів організації один із одним і з керівництвом; залучення членів організації до процесу управління, зокрема при постановці завдань й виборі засобів їх реалізації; почуття довіри, надійності та впевненості, оптимальний соціально-психологічний клімат в організації).

Доведено дієвість розробленої диференційованої соціально-психологічної програми з підвищення корпоративної та організаційної культури організації та її відповідність поставленим завданням. Констатовано, що після формувального впливу у більшості респондентів підвищилася оцінка ступеня сформованості культури організації та збільшилася її привабливість; зафіксоване вірогідне зростання загального індексу корпоративної культури й рівня розвитку її компонентів.

Основними складовими ефективної реалізації соціально-психологічної програми з підвищення корпоративної та організаційної культури організації є дотримання єдності процесів соціальної адаптації (забезпечення її стабільності в умовах трансформації сучасного соціуму, надання гнучкості, що забезпечує оперативне реагування на зміни), диференціації (розподіл структурних підрозділів організації за їх унікальністю й спеціалізацією на виконанні провідних функцій) та інтеграції (збільшення ступеня участі членів

організації у вирішенні її проблем і пошуку ефективних засобів діяльності), а також впровадження чітких корпоративних ціннісних установок, аналіз суб'єктивних показників корпоративної та організаційної культури і постійний комплексний моніторинг її стану.

Список використаної літератури

1. Deal T.E. The culture of schools / In M. Shaskin & H.J. Walberg (Eds.). Educational leadership and school culture I. McCutchan Publishing Company, 1993. P. 3-18.
2. Harris P.R. Managing Cultural Differences, Sixth Edition: Global Leadership Strategies for the 21st Century / Philip R. Harris, Robert T. Moran, Sarah V. Moran. Amsterdam; Boston: Elsevier / Butterworth-Heinemann, 2011. 570 p.
3. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organisations Across Nations. [2-nd ed.]. Thousand Oaks, CA: Sage, 2001. 596 p.
4. Smircich L. Concept of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science quarterly*. September. Vol. 28, 1993. P. 339-358.

Завацький В.Ю.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф.
психології МДПУ імені Богдана Хмельницького,

Журба А.М.,

доктор філософії (психологія), запрошений
дослідник, кафедра ерготерапії,
коледж реабілітаційних наук,
Манітобський університет (Канада),

Зальцман Ю.,

здобувач вищої освіти групи 3325 ф
МДПУ імені Богдана Хмельницького

ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ПРОБЛЕМОГЕННОМУ СОЦІУМІ

При організації простору психокорекційної та консультативної взаємодії психолога з учасниками груп було впроваджено низку вимог, що відповідали сучасним уявленням про організаційно-інтеракційні особливості

психотерапевтичних стосунків. Ці вимоги розглядалися нами як психологічні умови актуалізації внутрішніх ресурсів молоді з ПТСР. До них належать взаємна відповідальність психолога та учасників за процес і результати спільної діяльності (реалізується через обговорення й укладання організаційного та терапевтичного контракту); реалізація феноменологічної установки «тут і тепер» (Ф. Перлз, К. Стайнер), відсутність тиску або примусу учасників – недирективність (К. Роджерс) та ін. Зауважимо, що урахування етнокультурних і релігійних особливостей учасників також сприяло ефективності заходів формувального впливу, особливо в досягненні мети щодо зміни травматичних деструктивних переконань. Серед провідних стратегій подолання ПТСР застосовані особистісне дистанціювання; моделювання; зміна позиції; зниження суб'єктивної значущості [1-5].

Зважаючи на те, що серед провідних чинників, які впливають на розвиток ПТСР, є відсутність соціальної підтримки, особливо з боку групи близьких (і не тільки за родинною ознакою) людей, організація групи психологічної підтримки та проведення тренінгів із членами родин вважалися нами корисним паліативом, який сприяв подоланню ПТСР у молоді.

На етапі превенції були сформульовані базові принципи психологічного втручання, які визначили вибір конкретних психокорекційних методів і технік: визнання всіх реакцій на психотравму нормальними, що забезпечують адаптацію до екстремальних впливів зовнішнього середовища; використання в роботі моделі психотерапевтичного альянсу, яка передбачає відносини емпатії, терапевтичної підтримки і партнерства з акцентом на формування почуття відповідальності за успіх проведеного психологічного втручання; забезпечення індивідуальної переоцінки травматичного досвіду і його інтеграція в загальну систему цінностей та смислів респондентів; нормалізація психозахисної поведінки респондентів, активізація адекватних его-захисних механізмів; орієнтація на виявлення реальних і потенційних ресурсів респондентів; вироблення відчуття «контролю над травмою» як загальна стратегія психокорекції, руйнування атрибуції пасивності й жертвності.

Система психокорекційних заходів була розроблена з урахуванням провідних психологічних захистів респондентів експериментальної групи.

У число обов'язкових методів психокорекції на етапі інтервенції входили: техніки активізуючої терапії (наприклад, ранжування завдань сьогодення за складністю, терапія майстерністю і задоволенням), що застосовуються для формування нових життєвих смислів і набуття контролю над власним життям; принципи сократівського діалогу як основний метод для

виявлення й роботи з неадаптивними думками та установками; використання метафор, що дозволяло передавати інформацію на рівень несвідомого клієнтів, що допомагало активізувати приховані ресурси і сприяти вирішенню проблеми; техніка «історія мого життя», що застосовувалася для розширення уявлень про власний досвід та внутрішні ресурси; техніка «позитивні сторони бойового досвіду», що дозволяло переосмислити травматичний досвід і його наслідки на рівні поведінки, міжособистісних відносин, сім'ї та з точки зору розвитку власної особистості.

До основних технік, які використовувалися для молоді з основними психологічними захистами заміщення та ідентифікація з агресором й таким проявом ПТСР як гіперактивація, належали: техніка прогресивної м'язової релаксації за Е. Джекобсоном, що дозволяла опанувати загальними навичками саморегуляції; техніки «когнітивної перевірки реальності загрози», «планованого відволікання» і «заповнення прогалини», які допомагали сформуванню відчуття контролю над негативними емоціями і знизити напруженість психологічних захистів; техніка «діалог зі значущим іншим» як можливість прийняття агресивної частини себе в цілях спільної інтеграції особистості; вироблення попереджувальних заходів по мінімізації наслідків агресії.

Зауважимо, що А. Бек висловлює принципово новий підхід до корекції емоційних порушень, відмінний від традиційних шкіл психоаналізу і поведінкової терапії. Головна ідея когнітивної психокорекції А. Бека полягає в тому, що вирішальним фактором для виживання організму є переробка інформації. В результаті народжуються програми поведінки. Людина виживає, отримуючи інформацію з навколишнього середовища, синтезуючи її, плануючи дії на основі цього синтезу, тобто виробляючи самостійно програму поведінки. Програма може бути нормальною (адекватною) або неадекватною. У разі когнітивного зсуву в переробці інформації починає формуватися аномальна програма.

Особистість за А. Беком формується схемами або когнітивними структурами, які представляють собою базальні переконання (світогляд). Ці схеми починають формуватися в дитинстві на основі особистого досвіду й ідентифікації зі значущими іншими. Кожна людина формує власну концепцію себе (уявлення про себе), інших, світ й концепцію свого існування в світі. Схеми є стійкими когнітивними структурами, які стають активними при дії певних стимулів, стресів або обставин. Схеми можуть бути як адаптивними, так і дисфункціональними. В когнітивну тріаду депресії входять: негативне

уявлення про себе (я непристосований, нікчемний, всіма зацькований невдаха); негативний погляд на світ (людина переконана, що світ пред'являє надмірні вимоги до неї і споруджує непереборні бар'єри на шляху до досягнення цілей, і що в світі немає задоволення); нігілістичний, негативний погляд на майбутнє (людина переконана, що пережиті нею труднощі нездоланні). Таким чином, емоційні порушення і поведінкові розлади розглядаються як такі, що впливають з когнітивних структур і є наслідком актуальних когнітивних процесів (в яких, в якості проміжних змінних, виступає думка-когніція). Психологічні порушення пов'язані з аберацією мислення. Нагадаємо, що під аберацією мислення А. Бек розумів порушення на когнітивній стадії переробки інформації, які спотворюють бачення об'єкта або ситуації.

Спотворені когніції, тобто когнітивні спотворення, є причиною неправильних уявлень і самосигналів та, як наслідок, неадекватних емоційних реакцій, зокрема в умовах ПТСР. Когнітивні спотворення – це систематичні помилки в судженнях під впливом емоцій.

До них належать:

1. Персоналізація – схильність інтерпретувати події в аспекті особистих значень. Наприклад, молода особа з підвищеною тривожністю вважає, що багато подій, абсолютно з нею не пов'язаних, стосуються її особисто або спрямовані проти неї особисто.

2. Дихотомічне мислення. У такому випадку молода людина схильна мислити крайнощами в ситуаціях, які зачіпають її чутливі місця, наприклад самооцінку, при ймовірності наразитися на небезпеку. Подія позначається тільки в чорних або білих фарбах, тільки як хороша чи погана, прекрасна або жахлива. Така властивість й є дихотомічним мисленням. Молода людина сприймає світ тільки в контрастних барвах, відкидаючи півтони, нейтральний емоційний стан.

3. Вибіркове абстрагування. Це концептуалізація (зведення до положення правила, закону) ситуацій на основі деталі, витягнутої з загального контексту, при ігноруванні іншої інформації. Наприклад, на гучній вечірці молода людина починає ревнувати свою дівчину, яка нахилилася до іншого, щоб краще його розчутити.

4. Довільні умовиводи – бездоказові або навіть суперечливі очевидним фактам умовиводи. Наприклад, працююча молода мати в кінці важкого робочого дня робить висновок: «Я – погана мати».

5. Сверхгенералізація – невиправдане узагальнення на основі одиничного випадку. Наприклад, юнак зробив помилку, але думає: «Я завжди все роблю неправильно». Або після невдалого побачення молода жінка робить висновок: «Усі чоловіки однакові. Вони завжди будуть до мене погано ставитися. У мене ніколи нічого не вийде в стосунках з ними».

6. Перебільшення (катастрофізація) – перебільшення наслідків будь-яких подій. Наприклад, молода людина вважає: «Якщо ці люди про мене погано подумать – це буде просто жахливо!»; «Якщо я буду на іспиті нервувати – я обов'язково провалюсь і мене відразу виженуть».

Розглянемо етапи когнітивної корекційної роботи, що допомагатимуть в подоланні ПТСР у молоді.

1. Зведення проблем – ідентифікація проблем, що мають в основі одні й ті ж причини та їх угруповання. Це стосується як симптоматики (соматичної, психологічної, патопсихологічної), так і власне емоційних проблем. Іншим варіантом зведення проблем є ідентифікація першої ланки в ланцюзі, який і запускає весь набір символів.

2. Усвідомлення і вербалізація неадаптивних когніцій, які деформують сприйняття реальності. Неадаптивна когніція – це будь-яка думка, що викликає неадекватні або хворобливі емоції, які ускладнюють розв'язання будь-якої проблеми. Неадаптивні когніції носять характер автоматичних думок: виникають без будь-якого попереднього міркування, рефлекторно. Для людини вони мають характер правдоподібних, цілком обґрунтованих, що не піддаються сумніву. Автоматичні думки недовільні, не приваблюють уваги людини, хоча й спрямовують її вчинки. Для розпізнавання неадаптивних когніцій використовується прийом колекціонування автоматичних думок. Молодій людині пропонується зосередитися на думках або образах, що викликають дискомфорт у проблемній ситуації (або подібній до неї). Сфокусувавшись на автоматичних думках, вона може розпізнати їх і зафіксувати.

3. Віддалення – процес об'єктивного розгляду думок, при якому молода людина розглядає свої неадаптивні когніції як відокремлені від реальності психологічні явища. Після того, як вона навчиться ідентифікувати свої неадаптивні когніції, їй необхідно навчитися розглядати їх об'єктивно, тобто віддалитися від них. Віддалення підвищує здатність проводити межу між думкою, яку треба обґрунтувати (я вважаю, що ...) і незаперечним фактом (я знаю, що ...). Віддалення розвиває вміння здійснювати диференціацію між зовнішнім світом і своїм ставленням до нього. Шляхом обґрунтування, докази

реальності своїх автоматичних думок полегшується дистанціювання людини від них, формується звичка бачення в них гіпотез, а не фактів

4. Зміна правил регуляції, правил поведінки. Для регуляції свого життя і поведінки інших людей людина, схильна до ПТСР, використовує правила (розпорядження, формули). Ці системи правил в значній мірі зумовлюють позначення, тлумачення й оцінку подій. Ті правила регуляції поведінки, які носять абсолютний характер, тягнуть за собою регуляцію поведінки, що не враховує реальної ситуації, а тому створює проблеми для людини. Для того, щоб у людини не було таких проблем, їй необхідно видозмінити їх, зробити менш генералізованими – узагальненими, менш персоніфікованими – пов'язаними з нею особисто, більш гнучкими з врахуванням реальної дійсності. Зміст правил регуляції поведінки збирається навколо двох основних параметрів: небезпеки - безпеки і болю - задоволення. Вісь небезпеки - безпеки включає події, пов'язані з фізичним, психологічним або психосоціальним ризиком. Добре адаптована молода людина має досить гнучкий набір точних правил, що дозволяє співвідносити їх з ситуацією, інтерпретувати і оцінювати наявну ступінь ризику. Наприклад, молода людина, що керується правилом «Буде жахливо, якщо я опинюся не на висоті», відчуває труднощі в спілкуванні через неясне визначення поняття «бути на висоті», і з цієї ж невизначеністю пов'язана її оцінка ефективності своїх взаємодій з партнером. Свої припущення про невдачу молода людина проектує на сприйняття її іншими, тобто вважає, що такою її сприймають інші. Всі прийоми зміни правил, що мають відношення до осі небезпеки-безпеки, зводяться до відновлення у людини контакту з ситуацією, яку вона уникала. Такий контакт може бути відновлений при зануренні у ситуацію в уяві, на рівні реальної дії з чіткою вербалізацією (чітким словесним описом) нових правил регулювання, що дозволяють відчувати помірний рівень емоцій. Правила, центровані навколо осі болю – задоволення, призводять до гіпертрофованого переслідування певних цілей на шкоду іншим.

Для осіб із провідними захистами заперечення, придушення і витіснення, а також стійким прагненням блокувати все, що так чи інакше пов'язане з травматичним епізодом, в якості основних використовувалися такі методи: техніка систематичної десенсибілізації Дж. Вольпе і техніка візуально-кінестетичної дисоціації, що дозволяли знизити емоційно-негативні реакції на травму; техніки «подолання афекту» через візуалізацію приємних спогадів, стимуляцію сміху та іронії як можливість оживити альтернативний травматичний життєвий досвід і знизити інтенсивність неадаптивних психозахисних

реакцій; вироблення й проведення ритуалів прощання, що дозволяють завершити минулі відносини та розкривали перспективи майбутнього.

Вважається, що найважливішим внутрішнім ресурсом особистості в боротьбі зі стресами є навички саморегуляції. Методи психічної саморегуляції спрямовані на зміну представленого в свідомості людини психічного образу життєвої ситуації з метою мобілізації процесів психосоматичної взаємодії, оптимізації психоемоційного стану та відновлення повноцінного функціонування. Застосування методик психічної саморегуляції дозволяє редукувати тривогу, страх, дратівливість, конфліктність; активізувати пам'ять й мислення; нормалізувати сон і вегетативні дисфункції; збільшити ефективність професійної діяльності; навчити прийомам самостійного формування позитивних психоемоційних станів. В даний час відзначається особливий інтерес до методів, які можна використовувати на робочому місці, і особливо затребуваними є техніки регуляції емоцій. У дослідженні надається перевага комунікативним методам, саморегуляційним технікам, а також велика увага приділяється опрацювання теоретичного матеріалу по заданій темі.

Запропонована інтегрована соціально-психологічна програма подолання ПТСР у молоді, побудована на *принципах*: активності, зворотного зв'язку, диференційованого підходу, доступності та комплексності психологічної допомоги, формування позитивного самоствлення і конструктивної життєвої перспективи, мобілізації адаптивних копінг-механізмів, з урахуванням провідних *стратегій* (особистісне дистанціювання; моделювання; зміна позиції; зниження суб'єктивної значущості) подолання ПТСР на етапах превенції, інтервенції й поственції.

Список використаної літератури

- 1.Cesario S.K. Linking cancer and intimate partner violence / S.K. Cesario, J. McFarlane, A. Nava, H. Gilroy, J. Maddoux // Clin J Oncol Nurs. – 2014. – № 18(1). – P. 65 – 73.
- 2.Costa S.V. Sleep problems and social support: Frailty in a Brazilian Elderly Multicenter Study / S.V. Costa, M.F. Ceolim, A.L. Neri // Rev Lat Am Enfermagem. – 2011. – № 19(4). – P. 920 – 927
- 3.d'Orsi E. Work, social support and leisure protect the elderly from functional loss: EPIDOSO study / E. d'Orsi, A.J. Xavier, L.R. Ramos // Rev Saude Publica. – 2011. – № 45(4). – P. 685 – 692.

4.Nabirye R.C. Occupational stress / R.C. Nabirye, K.C. Brown, E.R. Pryor, E.H. Maples // Journal Nurs Manag. – 2011. – № 19(6). – P. 760 – 768.

5.Wodarski J.S. Adolescent preventive health and team-games-tournaments: five decades of evidence for an empirically based paradigm / J.S. Wodarski, M.D. Feit // Soc. Work Public Health. – 2011. – № 26(5). – P. 482 – 512.

Завацький В.Ю.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф.
психології МДПУ імені Богдана Хмельницького,

Журба М.А.,

доктор філософських наук, професор,
ад'юнкт-професор кафедри германістики
та славістики Манітобського університету (Канада),

Сахарова К.О.,

канд. наук з держ. упр., докторантка каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Козуб К.,

здобувач вищої освіти групи пс24
МДПУ імені Богдана Хмельницького

ГРУПОВА НОРМА У ДИСКУРСІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА НОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ В ГРУПІ

Вагомість вивчення проблеми групової норми стає більш відчутною, якщо заглибитися в аналіз основних теоретичних концепцій групової норми в історії соціальної психології, моделей формування і розвитку норм, а також розглянути сучасні підходи вивчення групової норми як соціально-психологічної категорії і провести порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дослідження групової норми в соціальній психології.

В результаті порівняльного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду вивчення групової норми в соціальній психології показано, що даний феномен варто інтерпретувати в рамках певної системи і тих динамічних процесів, які тут відбуваються.

Теоретичний аналіз соціально-психологічної літератури щодо вивчення феномену «групова норма» показав відсутність єдиного підходу до розуміння даної дефініції та її функціонального навантаження. Зокрема, більшість досліджень, проведених американськими вченими, пов'язані з

проблемою виникнення та формування групових норм в лабораторних умовах і стосуються питань конформізму, нонконформізму, впливу більшості, механізмів групової динаміки, проблем лідерства, нормативного та інформаційного впливів, вивчення референтного і формального членства в групі [1-4].

Суттєва відмінність європейської школи полягає в тому, що її представники намагалися дослідити вплив меншості на формування групових норм та виокремлення умов, за яких цей вплив відбувається. В контексті західноєвропейської парадигми група стала розглядатися не як скупчення індивідів, а як якісно своєрідне цілісне утворення, колективний суб'єкт, де індивід є носієм системної якості, якою володіє група.

Репрезентанти колишньої радянської наукової школи акумулювали свої наукові пошуки навколо вивчення: психологічної теорії колективу; конформної поведінки, її типів (зовнішнє та внутрішнє підкорення індивіда групі).

Здобутки вітчизняної соціальної психології щодо вивчення групової норми концентруються навколо наступних проблем: теоретичні та прикладні аспекти взаємодії, спілкування, умови виникнення та динаміка соціальних спільнот, нормативна регуляція поведінки індивіда у соціальних групах, дослідження впливу меншості на формування групових норм, на динаміку групи та її повноцінне функціонування, специфіка інновацій та інноваційної діяльності (М.Й.Боришевський, В.П.Казміренко, Л.М.Карамушка, В.В.Клименко, С.Д.Максименко, В.В.Москаленко, Л.Е.Орбан-Лембрик, М.І.Пірен, В.А.Семиченко, Ю.М.Швалб та ін.).

Загалом, проведений аналіз соціально-психологічних досліджень з проблем групового нормотворення дозволяє розглядати формування та розвиток групових норм у конкретних соціально-історичних умовах, які самі по собі виступають чинниками детермінації, опосередкування суспільно визначеної міри, взірця, обмеження, межі конкретно-історичної практики, а тому групова норма розуміється як своєрідна призма, через яку проходить відображення соціальних норм, як складова соціальної нормативної бази (С.Московічі, А. Тедшфел), як порядок або як міра, середня величина чого-небудь, як взірець або стандарт, як щось звичне і середнє, як усталена форма діяльності, яка склалася стихійно або встановлена ким-небудь.

Таким чином, детальний аналіз концепцій й моделей групового нормотворення, описаних у зарубіжній і вітчизняній фаховій літературі, дав

підстави констатувати, що жодна з них не є довершеною і має відповідний пояснювально-перспективний потенціал лише на певному етапі розвитку соціуму. Саме тому робиться висновок про те, що суттєвою особливістю з позицій сучасних дискурсів є нове вивчення групової норми як системного соціально-психологічного явища.

Пропонується системно-концептуальна модель групового нормотворення в групах у вигляді двох блоків, які в різному співвідношенні, взаємодії та взаємовпливах опосередковують формування прогресивних і регресивних групових норм.

Складові першого блоку детермінують «первинні» групові норми, які переважно носять імпліцитний характер і у подальшому при співдіянні з компонентами другого блоку формують норми в групах.

Обґрунтовується необхідність дослідження групової норми як структурного утворення групи з певним функціональним навантаженням, яке залежить від цілого ряду чинників, зокрема, рівня розвитку групи, виду діяльності групи, розміру групи, групової згуртованості і т.д. і може бути спрямоване на виконання певних функцій.

Виявлена видозмінюваність групових норм; вони переходять одна в одну та доповнюють одна одну, є аморфними, тобто виразні межі, практично, відсутні. Подібні властивості характеризують майже кожен із представлених у наведеній вище класифікації норм.

Складність та умовність запропонованого поділу підтверджується і тим, що кожна із норм одночасно має стосунок до всіх підструктур загальної класифікації. Нарешті, кожна із виокремлених норм може стати самостійним об'єктом емпіричного вивчення, що зайвий раз підкреслює глибину і масштабність обраного напрямку дослідження.

Проведено співставлення понять «групова норма», «маргінальність», «соціальна аномія». Через порівняльний аналіз вказаних феноменів виникає можливість усвідомити фактичність тої чи іншої норми, яка до моменту її порушення, проявами якого є аномальна, асоціальна поведінка, носила латентний характер, що певним чином допомагає вкластись в дихотомію «нормальний – аномальний» та реалізувати ці знання для вироблення прикладних аспектів стимуляції соціально прийнятної нормативної поведінки.

На основі теоретичного аналізу показаний зв'язок групових норм з груповою згуртованістю, груповою поляризацією, груповою сумісністю, які не тільки впливають на прийняття групового рішення, зняття напруження,

розв'язання внутрішньогрупових конфліктів, соціально-психологічний клімат у групі, а й опосередковують функціонально-змістове навантаження групової норми.

В результаті емпіричного дослідження виявлені імпліцитні групові норми, які спрямовані на взаємодопомогу, підтримку, солідарність суб'єктів групової взаємодії. Респонденти вказують на пріоритетність такої імпліцитної норми як підказування, яка інтерпретується ними як допомога, а не як «ведмежа послуга», а у разі порушення цієї норми, «девіант» розцінюється ними як людина пихата, жорстка, «чужа».

Отже, групова норма, як соціально-психологічна категорія, є системно-структурним компонентом групи, яка регулює процес взаємодії членів групи, опосередковує міру девіантності, діапазон санкцій, контролює діяльність членів групи; це стандарт (рівень якості, досягнень), визначені правила поведінки суб'єктів групової взаємодії. Групова норма, як структурний компонент динамічного функціонування групи, як складова соціальної нормативної бази може позитивно і негативно опосередковувати та детермінувати міжособистісну взаємодію членів групи та впливати на асертивність її членів. Наголошується, що інститут нормотворення має тривалу історію й національні особливості. Його розглядають з позиції різних соціально-психологічних теорій і концепцій. Порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дослідження групової норми, а також систематизація результатів емпіричного дослідження, дозволив вибудувати системно-концептуальну модель групового нормотворення. Вона ґрунтується на взаємоузгодженні та взаємовпливові різних складових двох основних блоків, які опосередковують формування як прогресивних, так і регресивних групових норм, що впливають на асертивність особистості. Обґрунтовано сукупність показників поліфункціональності групової норми, що дозволило отримати цілісне уявлення про досліджуваний феномен. Зокрема, групові норми: дисциплінують членів групи; підвищують рівень асертивності особистості, групової продуктивності і згуртованості; допомагають групі створити і підтримувати систему координат і зв'язків у соціумі; визначають правила поведінки і відносин із соціальним оточенням, з іншими групами та їх членами; сприяють прийнятним стосункам у групі, адаптації індивіда до умов життя у групі, розв'язанню конфліктів.

Список використаної літератури

1. Bond R. (1998). Group size and conformity. Paper presented to East-West meeting of EAESP, Gommern, Germany. April. [in English].
2. Brown R. (2000). Group processes: dynamics within and between groups. 2nd ed. 417 p. [in English].
3. Group consensus and minority influence: implications for innovation (2001) / edited by Carsten K.W. De Dreu and Nanne K. De Vries. Great Britain: Blackwell Publishers. P. 324. [in English].
4. Kaarbo J. (1996). Power and influence in foreign policy decision making: The role of junior coalition partners in German and Israeli policy. *International Studies Quarterly*, Vol. 40, P. 501-530. [in English].

Смирнова О.О.,

канл. психол. наук, доц., доц.

каф. фізичного виховання

СНУ ім. В. Даля,

Федоров А.,

аспірант каф. практичної психології

та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Олійник Д.,

аспірант каф. практичної психології

та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В умовах динамічної реальності зросла потреба у фахівцях із високим рівнем розвитку їх комунікативної компетентності [1-4]. Проте, попри важливість володіння студентами комунікативною компетентністю, ця визначальна характеристика їх професіоналізму в змістовому і технологічному плані досліджена недостатньо, а процес її формування зазвичай відбувається стихійно, без належного врахування нових підходів і механізмів її розвитку.

Діяльнісний і інтегративний характер комунікативної компетентності дозволив запропонувати структурно-функціональну модель комунікативної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти, визначити та змістовно наповнити її структурні складові:

мотиваційно-ціннісну (мотиваційно-ціннісне ставлення до міжкультурної професійної комунікації, виражене в прагненні підтримувати активність комунікативної професійної діяльності при вирішенні завдань; мотиваційні орієнтації на прийняття партнера по комунікації, адекватність його сприйняття і розуміння, а також досягнення компромісу), *когнітивно-оцінну* (знання про норми спілкування і способи ведення діалогу, прийоми комунікації, способи вираження своїх думок й почуттів, здатність оцінювати комунікативні ситуації, в яких розгортається спілкування, прогнозувати їх розвиток, аналізувати способи комунікації, усвідомлювати шляхи комунікативного вдосконалення); *конативно-діяльнісну* (аналіз й вибір комунікативних стратегій і побудова комунікативних тактик, володіння способами вирішення комунікативних завдань, включення в комунікативну діяльність як суб'єкта, який прагне до реалізації комунікативної програми, збагачення професійного комунікативного досвіду; здатність до співпраці; ініціативність та адекватність у спілкуванні; вибір оптимального стилю, позиції, дистанції у спілкуванні) *складові*.

В основу комплексної соціально-психологічної програми розвитку комунікативної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти покладено технологічний підхід Л. Карамушки, спрямований на розробку й використання спеціальних психолого-організаційних технологій, згідно з яким у кожному модулі тренінгу представлено діагностичний, інформаційно-змістовний та корекційно-розвивальний компоненти.

Ефективності програмних заходів сприяло стимулювання активності студентів експериментальної групи за допомогою проблемних міні-лекцій, ділових і рольових ігор, мозкових штурмів, творчих завдань, психогімнастичних та арт-терапевтичних вправ, криголамів, діалогічних дискусій, групової рефлексії, практичного відпрацювання соціально-перцептивних та інтерактивних вмінь і навичок, адекватного отримання, опрацювання і подачі інформації, самоконтролю за емоційними реакціями та їх експресією, розвиток впевненості в собі, визначення можливостей застосування набутих знань, умінь і навичок оптимального спілкування, в тому числі прийомів невербальної комунікації.

В експериментальній групі констатовано позитивну динаміку за більшістю критеріїв ефективності запропонованої програми. Так, за *мотиваційно-ціннісною* складовою підвищилися показники комунікативності

($T=593$; $p\leq 0,032$), довіри ($T=593$; $p\leq 0,032$), пластичності ($T=1297$; $p\leq 0,028$) та самоконтролю ($T=1231$; $p\leq 0,033$) у спілкуванні.

Показано, що комунікативні орієнтації респондентів спрямовувалися на прийняття, сприйняття та розуміння партнера по спілкуванню ($p\leq 0,05$). Підвищилися сумарні показники гармонійності комунікативних орієнтацій ($T=1307$; $p\leq 0,015$), комунікабельності студентів ($T=498$; $p\leq 0,01$) та рівень сформованості їх комунікативної культури ($T=567$; $p\leq 0,022$) з перевагою мотивів оволодіння професією та здобуття знань натомість зовнішнім мотивам навчання.

У розвитку *когнітивно-оцінної* складової комунікативної компетентності студентської молоді також відбулися позитивні зміни: підвищився рівень знань щодо інтерактивного спілкування ($T=583$; $p\leq 0,025$). Зросли показники перцептивно-інтерактивної ($T=439$; $p\leq 0,005$) та перцептивно-невербальної ($T=591$; $p\leq 0,031$) компетентності, адекватності самооцінки комунікативної взаємодії студентів ($T=586$; $p\leq 0,023$), рефлексії ($T=598$; $p\leq 0,033$) й прагнення віднайти способи комунікативного вдосконалення.

За *конативно-діяльнісною* складовою зафіксовані статистично-значущі відмінності щодо правильності постановки комунікативної мети та реалізації алгоритму дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника) ($p\leq 0,05$). Підвищилися рівень комунікативного контролю й керування своєю поведінкою ($T=106$; $p\leq 0,001$), активності як комунікатора, так і реципієнта ($T=613$; $p\leq 0,04$); відповідності вираження емоцій в міжособистісній взаємодії ($T=585$; $p\leq 0,028$), ступеня асертивності ($T=608$; $p\leq 0,038$).

Встановлено, що розвиток комунікативної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти залежить від змісту їх навчання та організації полікультурного освітнього простору, в якому він здійснюється.

Визначено соціально-психологічні умови на *макрорівні* (глобальні тенденції розвитку освіти в країні та світі), *мезорівні* (культурне, інформаційне, нормативно-контролююче, організаційне середовище вищого навчального закладу) та *мікрорівні* (особистісні особливості студентів й їх безпосереднє соціальне оточення), що оптимізують розвиток комунікативної компетентності студентства як провідної складової їх професійної діяльності, та сприяють не тільки засвоєнню спеціальних знань, умінь та навичок, а й розвитку позитивної мотивації до їх набуття.

Отримані результати формульовального етапу дослідження підтвердили

ефективність розробленої комплексної соціально-психологічної програми щодо її спроможності підвищувати рівень комунікативної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти.

Проведено аналіз емоційної експресивності та асертивності в структурі комунікативної компетентності особистості (на прикладі студентської молоді в умовах полікультурного освітнього простору закладу вищої освіти). Розкрито соціально-психологічні умови ефективного розвитку комунікативної компетентності студентської молоді в полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти на макро (зміни у навчально-виховному процесі в освітній галузі на основі суб'єкт-суб'єктної освітньої парадигми, ґрунтовної етичної та культурологічної освіти, залучення студентства до різних форм сучасної культури і способів культурних комунікацій, зокрема засобами масової інформації); мезо (адаптивне полікультурне освітнє середовище закладу вищої освіти, підвищення ефективності спілкування з однокурсниками і викладачами, конструктивного стилю комунікативної взаємодії з оточуючими в цілому, володіння навичками взаємодії в полікультурному комунікативному просторі, активна участь у суспільному житті навчального закладу), мікро (прогресивний тип мотиваційного профілю зі стійкою спрямованістю пізнавальних мотивів, їх глибоким усвідомленням у поєднанні з перевагою професійних і соціально-орієнтованих цінностей; підвищення рівня комунікативної й психологічної культури в цілому та комунікативної іншомовної компетентності зокрема, формування оптимальних комунікативних умінь та навичок, розвиток впевненості у собі, позитивного самоставлення, самоефективності, рефлексії, саморегуляції) рівнях.

Розроблено комплексну програму розвитку комунікативної компетентності особистості у полікультурному освітньому просторі закладу вищої освіти, яку становили діагностичний, інформаційно-змістовний та корекційно-розвивальний компоненти з залученням психолого-організаційних технологій, інноваційних форм отримання інформації та інтерактивних технік. Дієвість програми доведена зростанням показників асертивності, гармонійності комунікативних орієнтацій, комунікабельності студентів та ступеня сформованості їх комунікативної культури з перевагою мотивів оволодіння професією та здобуття знань натомість зовнішнім мотивам навчання; підвищення рівня знань щодо інтерактивного спілкування. Збільшилися показники перцептивно-інтерактивної та перцептивно-

невербальної компетентності, адекватності самооцінки комунікативної взаємодії студентів, рефлексії, прагнення віднайти способи комунікативного вдосконалення. Зафіксоване зростання комунікативного контролю, керування своєю поведінкою, активності як комунікатора, так і реципієнта; відповідності вираження емоцій в міжособистісній взаємодії, ступеня відповідальності. Значно знизилися емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні. Найбільш виражені позитивні зміни зафіксовані у студентів-іноземців з високою емоційною експресивністю.

Список використаної літератури

1. Allen T. Charting a communication pathway. Using assessment to guide curriculum development in a revitalized general education plan. *Communication education*. 2002. Vol. 51(1). P. 26 – 39. [in English].
2. Alptekin C. Towards intercultural communicative competence in ELT. *ELT Journal*. 2002. Vol. 56 (1). P. 57 – 64. [in English].
3. Berry J.W. Immigrant Youth in Cultural Transition: Acculturation, Identity, and Adaptation Across National Contexts. [Applied Psychology: An international review] / J.W. Berry, J.S. Phinney, P. Vedder, D.L. Sam. Mahwah, N.-Y. : Lawrence Erlbaum, 2006. Vol. 55. P. 303 – 332. [in English].
4. Dannels D.P. Taking the pulse of communication across the curriculum: a view from the trenches. *Journal of the association of communication administration*. 2001. Vol. 30(2). P. 50 – 70. [in English].

Блискун О.О.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Ощиповська Н.,

здобувач вищої освіти групи УСЗ-24зм
СНУ ім. В. Даля,

Каламайко Д.,

аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

ПРОЦЕС РЕІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ У СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Доцільність виконання науково-психологічного дослідження означеної проблеми реінтеграції молоді вбачається у розробці системи цілісного реінтеграційного теоретико-практичного тезаурусу (концептуальний апарат, діагностичний, консультаційний і тренінгово-корекційний рівні забезпечення), що призведе до якісного покращання та інтенсифікації процесу реінтеграції молоді, яка в умовах глобально-регіональних коливань сучасного соціуму, зміщень і загроз зазнає численних матеріальних, психофізичних, інтелектуальних, духовних та інших переживань і амортизацій, психоемоційного вигорання і виснаження, а також істотних бар'єрів для відновлення реінтегрованої життєдіяльності [1-5].

Визначення життєвих цілей, формування уявлень про сутнісні потреби, конструювання стратегій соціальної участі багато в чому залежить від формування самості в процесі соціалізації, тобто від самоідентифікації, процесу, в якому перетинаються внутрішні чинники розвитку особистості і зовнішній вплив соціальних детермінант через референтні групи і універсальний інформаційний вплив.

Суперечливість і висока динаміка ціннісних систем суспільства особливо сильно відтворюється в особистісній системі цінностей молодшої людини, в якій утворюється вакуум орієнтацій. У цих умовах цінності перестають бути регулятором продуктивної соціальної активності молоді. Складні цінності стають абстрактним зразком, недосяжним на практиці, і на їх місце приходять конкретні, прикладні, ситуативні цінності. Ставлення до цінностей як недосяжних ідеалів слугує виправданням для будь-яких дій або прагнень, що суперечать цим цінностям. В результаті значимість окремих цінностей стає все нижче, а релятивізм системи цінностей зростає.

На відміну від стійких і стабільних періодів суспільного функціонування в період соціокультурних трансформацій і високого ступеня невизначеності зростає роль постійних і універсальних, як індивідуальних, так і групових, стратегій соціальної участі. Тому релятивні, ситуаційні цінності спотворюються, адже самі залежні від змін, що відбуваються і не можуть детермінувати змістовні процеси, обумовлювати вибір універсальних, об'єктивних цілей розвитку. Обмеження ціннісної регуляції призводять до зниження стійкості відтворення інституціональних норм, соціального порядку в цілому. Суперечливість ціннісної системи ускладнює проектування сталого розвитку, прогнозування соціальних процесів, створює перепони на шляху трансформації.

Протиріччя у ціннісній системі і невідповідність між собою ієрархічних рівнів цінностей привели не тільки до зменшення значущості цінностей у соціальних процесах, а й посилення потреби у духовному пошуку, спрямованому на визначення стійких життєвих орієнтирів. Особливо гостро ця потреба проявляється саме серед молоді. Актуалізація духовного пошуку є одним з факторів посилення ролі релігії у формуванні світогляду, буттєвих і термінальних цінностей молоді, оскільки віра дозволяє визначити напрямок і засоби розвитку молодої людини відповідно до її сутності, знайти об'єктивні, значущі відповіді на найбільш важливі життєві питання про сенс життя і потреби, про необхідні для єдиного соціокультурного поля моральні цінності, про способи реалізації свободи і відповідальності, про значимість взаємодії з різними соціальними інститутами і організаціями. Іншими словами, віра дозволяє відновити порушену структуру цінностей, подолати їх релятивізм через виявлення абсолютних цінностей і приведення у відповідність їм інших ієрархічних рівнів системи цінностей особистості. Перевага традиційних релігій визначається тим, що вона історично сформувала ціннісну підставу інтеграції, сприяла формуванню у світогляді принципів соціальної участі та конструктивного, спільного соціального конструювання. В результаті знімаються протиріччя егоїстичних інтересів і суспільно значущих цілей соціальної участі через побудову гармонійно структурованої системи цінностей, в якій значимість включення у соціальні практики визначається загальним змістом як індивідуального, так і соціального розвитку.

Таким чином, цінності та ціннісні орієнтації, що структуруються у свідомості молодої людини в процесі її становлення, на стадії адаптації та самоідентифікації й сприяють формуванню стійких зв'язків з соціальним середовищем, є умовою зростання суб'єктності індивіда у відтворенні інституційних норм.

Емпіричні дані підтверджують, що близько половини молодих людей вважають за можливе змінити свої ідеали при неможливості їх реалізації. Втрачається роль ідеалу як імперативу соціальної рефлексії і дій, що забезпечують синхронізацію особистісних і соціальних цінностей.

Отже, розкрито сучасний соціокультурний контекст процесу реінтеграції молоді. Показано, що сучасний соціокультурний контекст реінтеграційних процесів детермінований низкою специфічних рис, серед яких найбільш значущими є реорганізація політичних і економічних структур, ускладнення соціально-стратифікаційної системи суспільства, розширення соціальної взаємодії, наростання інформаційних потоків, культурне різноманіття, а також

глибока модифікація нормативно-ціннісної системи і моделей соціальної, економічної, політичної поведінки (А. Борисюк, В. Васютинський, І. Ващенко, Н. Завацька, Л. Карамушка та ін.). Ці та інші чинники обумовлюють нестабільність соціокультурного середовища, до якого сучасна молодь змушена адаптуватися і в яке має реінтегруватися.

Визначено концептуальні соціально-психологічні основи дослідження процесу реінтеграції молоді в умовах сучасного соціуму. Розкрито процесуальну і змістовну складові процесу реінтеграції та виокремлено його компоненти (стратегічно-цільовий, змістовний, організаційно-діяльнісний, оціночно-прогностичний). На основі системи принципів системно-інтегративного та генетико-модельюючого підходів виявлено соціально-психологічну специфіку процесу реінтеграції молоді в умовах сучасного соціуму, пов'язану з особливостями мотиваційних та когнітивних психічних станів; соціальними механізмами інтеріоризації і трансформації цінностей; соціальним самопочуттям (когнітивно-оцінною, мотиваційно-ціннісною, емоційно-поведінковою складовими) та суб'єктивним соціальним благополуччям (соціальною помітністю, соціальною дистантністю, емоційним прийняттям, соціальним схваленням, соціальними переконаннями); параметрами її ідентичності (за когнітивним, емотивним, конативно-діяльнісним, ціннісно-орієнтаційним компонентами) та соціально-психологічної зрілості (за особистісним, рефлексивним, функціональним компонентами), зокрема в умовах вимушеної міграції.

Список використаної літератури

1. Arnall, E., S. Eagle, A. Gammampila, D. Archer, V. Johnston, K. Miller and J. Pitcher. 2005. *Persistent Young Offenders: A Retrospective Study*. London, UK: Youth Justice Board for England and Wales.
2. Arnall, E., S. Eagle, A. Gammampila, S. L. Patel and J. Sadler. 2007. *Housing Needs and Experiences*. London, UK: Youth Justice Board for England and Wales.
3. Bonta, J., R. Jessemann, T. Rugge, and R. Cormier. 2006. "Restorative Justice and Recidivism: Promises Made, Promises Kept?" In D. Sullivan and L. Tiff, eds. *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. New York: Routledge. 108-120; also, summarized in: Public Safety and Emergency Preparedness Canada. 2006. "Restorative Justice and Offender Treatment." *Research Summary*, 11(6).
4. Borzycki, M. and T. Makkai. 2007. "Prisoner reintegration Post-release", Canberra: Australian Institute of Criminology, March 2007.

5. Burnett, R. and S. Maruna. 2006. "The Kindness of Prisoners: Strengths-based Resettlement in Theory and in Action", *Criminology and Criminal Justice* 6(1), 83-106.

Тоба М.В.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

Стригуновський С.,

аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Кісільов О.,

аспірант каф. фізичного виховання
СНУ ім. В. Даля

ВОЛОНТЕРСЬКА РОБОТА В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Волонтерство – це базис громадянського суспільства. Воно змінює життя на краще, формує такі якості як доброта і співчуття, прищеплює бажання взаємодопомоги. При будь-яких громадських недугах, у вирішенні нагальних проблем людям завжди допомагала згуртованість, взаємодопомога і взаємоповага. Крім особистісних якостей, добровольча діяльність допомагає у вирішенні соціальних і економічних проблем [1-4].

Необхідність здійснення якісного аналізу потенціалу волонтерства на сучасному етапі визначає актуальність теми даного дослідження. Повномасштабна війна змусила багатьох людей опинитись у скрутній ситуації. Окрім допомоги держави, на поміч прийшли волонтери. Відтак сотні тисяч людей приєдналися до волонтерського руху: допомагають у гуманітарних штабах, плетуть маскувальні сітки, закуповують амуніцію тощо.

Життєздатність і розвиток суспільства безпосередньо залежить від розуміння проблем і потреб кожного його індивіда. Однак однією з головних і відмінних рис волонтерства є соціальна значимість. У зв'язку з цим волонтерська діяльність часто застосовується в сфері соціальної роботи, оскільки фінансові та кадрові ресурси останньої обмежені. Але, на жаль, вивчення всіх аспектів волонтерства як в Україні, так і в усьому світі, проводяться періодично і охоплюють лише малу частину населення. Актуальність теми полягає в тому, що серед різних видів соціальних практик

волонтерство має потужний, але недооцінений ресурс для вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем, поліпшення якості життя громадян, допомоги населенню при виникненні надзвичайних та важких життєвих ситуацій.

Виокремлюють два підходи до визначення сутності «*волонтерської діяльності*», а саме:

1. Інституційний підхід – як інститут громадянського суспільства. Він базується на принципах цілісності, органічної солідарності, поєднання об'єктивного та суб'єктивного та включає у свою структуру волонтерські спільноти різних організаційних форм, волонтерські практики як соціальну взаємодію їх національних та міжнародних проявів, соціальні, економічні, політичні, культурні ресурси, законні норми та правила волонтерства, засновані на загальнолюдських та гуманістичних цінностях, традиціях та зразках поведінки волонтерів. Метою волонтерських установ є створення ефективної реалізації соціальної політики, спрямованої на різні соціальні групи в суспільстві, збалансованого соціального та економічного розвитку в рамках волонтерського руху.

2. Волонтерство як громада. Визнано, що волонтерство справді існує як соціальна спільнота учасники якої, мають соціальні цінності, інтереси, установки як основи для формування соціальної ідентичності громади, відповідального ставлення, задоволення від волонтерства.

У соціології та соціальній психології основним поняттям є «*група*». Ця концепція здебільшого характеризується як об'єднання людей, які здійснюють послідовно скоординовану діяльність, яка свідомо чи несвідомо підпорядковується якійсь спільній меті і певною мірою задовольняє учасників. Ми поділяємо думку дослідників, що *волонтерська група* – це невелика спільнота людей, яка діє на добровільних засадах, об'єднана певною благодійною діяльністю, сформована при урядовій чи неурядовій організації, або функціонує як неформальна ініціативна група.

В даний час існує багато класифікацій груп добровольців за різними ознаками, які суттєво різняться. Але це пояснюється як завданнями дослідження, так і часом роботи волонтерів та напрямками їх роботи (волонтери соціальних та екологічних служб, волонтери, які беруть участь у ліквідації наслідків стихійних лих, волонтери – рятувальники, спостерігачі, залучені волонтери у захисті громадянських прав, громадській діяльності, роботі з людьми з обмеженими можливостями та людьми з особливими потребами тощо).

Встановлено, що волонтерство у найширшому розумінні – це знеособлене явище, всеохоплююче поняття, яке існує об'єктивно, незалежно від будь-яких конкретних обставин. Слід зазначити, що деякі вчені виділяють поняття «волонтерство» та «волонтерська діяльність», але всі вони поділяють думку, що волонтерська діяльність – це добровільна діяльність, спрямована на користь людям і суспільству в цілому, що здійснюється за рахунок вільного (особистого) часу, енергії, знань та досвіду волонтерів на некомерційній основі і формує благодійну діяльність, що є більш широким поняттям.

Виявлено, що стратегії міжнародного співробітництва в цій сфері будуються, у першу чергу, на основі загальних цілей, завдань і принципів, їх правовою основою є нормативно-правові документи, що сприяють активізації волонтерства. На наш погляд, основні напрямки сучасної стратегії міжнародного співробітництва волонтерів припускають: вироблення загальних напрямків (медичного, екологічного) і форм добровольчої діяльності; систематизацію кращих волонтерських практик та обмін ними; запуск міжнародної рекламної кампанії на підтримку позитивного іміджу волонтерства; реалізацію міжнародних волонтерських проєктів, поїздки в якості волонтерів до країн ЄС та світу в цілому, а також участь волонтерів з інших країн в волонтерських програмах в Україні; навчання волонтерської діяльності в цілому і ведення проєктів з міжнародного волонтерства (наприклад, в рамках освітніх програм Асоціації волонтерських центрів); підписання міжнародних договорів і угод волонтерськими об'єднаннями; проведення міжнародних форумів з волонтерства.

Список використаної літератури

1. Barnet T. Motivation and Motivation Theory. Retrieved December 10, 2014. - Режим доступу.: <http://www.referenceforbusiness.com/management/Mar-No/Motivationand-Motivation-Theory.html>
2. Graham S. Theories and Principles of Motivation. In Berliner D.C., & Calfee R. / Graham S., Wetner B// Handbook of educational psychology. - New York: Macmillian. – pp.62-84.
3. National Agenda on Volunteering: Beyond the International Year of Volunteers. - Режим доступу.: <https://volunteeringaustralia.org/wp-content/uploads/NationalAgenda.pdf>.
4. Pakdel, B. The Historical Context of Motivation and Analysis Theories Individual Motivation / Pakdel, B. // International Journal of Humanities and Social Studies. - 3(18). – p. 240-247.

Лукашов О.О.,
докт. психол. наук, доц. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля
Крошка К.,
аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,
Шутальов О.,
аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Умови трансформаційного соціуму потребують установа принципів нових відносин на основі створення дієвих та ефективних механізмів щодо соціальної відповідальності особистості з широким залученням інститутів громадянського суспільства, якому наразі потрібний не просто виконавець, а особистість, відповідальна за себе, історію країни, майбутнє цивілізації. Процес розвитку її соціальної відповідальності передбачає як визначення концептуальних засад цього конструкту у парадигмі соціальної психології, так і з'ясування ознак та форм прояву цієї важливої особистісної якості [1-3].

З'ясовано, що в останні роки низка робіт соціологів, філософів, економістів, управлінців присвячена дослідженням феномену соціальної відповідальності бізнесу.

Встановлено, що для кожного виду відповідальності характерним є зв'язок із компонентами соціальної відповідальності ($p \leq 0,05$). Дисциплінарна відповідальність пов'язана з аергічністю, результативною предметністю та взяттям відповідальності на себе. Відповідальність за себе достовірно пов'язана з емпатією та дисциплінарною відповідальністю. Відповідальність за інших достовірно пов'язана з аергічністю, соціоцентричністю (соціальна мотивація), результативною предметністю та суб'єктністю, емпатією та взяттям відповідальності на себе. Особиста відповідальність достовірно корелює з такими змінними як аергічність, соціоцентричність, результативна предметність, стеничність, емпатія та взяття відповідальності на себе. Власне соціальна відповідальність достовірно пов'язана з аергічністю,

соціоцентричністю (соціальна мотивація), результативною предметністю, суб'єктністю та ін.

Визначено, що у неповнолітніх соціальна відповідальність складається як окрема риса особистості, що набуває, за умови позитивного впливу чинників середовища, стійкий характер. З віком суб'єктивний контроль, як регулятор соціальної відповідальності, дедалі більше залежить від ситуаційних чинників. Підлітковий вік є пороговим у регуляції соціальної відповідальності, виявляючись як інваріантна форма (стабільна риса особистості) і як ситуативна змінна.

З'ясовано, що відповідальність є показником соціальної та психологічної зрілості, який істотно впливає на становлення та розвиток особистості, та виступає важливим регулятором організації її життєдіяльності, життєвих виборів, загальнолюдських та моральних цінностей, забезпечуючи становлення суб'єкта соціально відповідальної поведінки.

Підтверджено, що соціальна відповідальність такої соціальної групи як студентство має свої особливості. По-перше, вона часто носить нестійкий характер і залежить від ситуації; по-друге, проявляється у перевазі відповідати лише за свої вчинки та небажанні брати відповідальність за інших. З'ясовано, що у першокурсників показники соціальної зрілості, а отже, усвідомлення соціальної відповідальності, недостатньо розвинені. Випускники більшою мірою усвідомлюють соціальну відповідальність перед оточуючими та собою, відчуваючи при цьому повагу до себе як до особистості. Разом із тим, студентська молодь серед соціально значущих якостей особистості виділяє саме соціальну відповідальність, цілком усвідомлюючи, що це відповідальність перед суспільством, пов'язана з виконанням соціальних ролей і статусів, з обов'язковим дотриманням соціальних норм.

Загалом встановлено, що у підлітковому та юнацькому віці акцент у реалізації соціальної відповідальності робиться на досягненні суспільного значущого результату, у юнацькому віці переважає суб'єктно-особистісний результат і лише у зрілому віці зв'язок між суспільно значущим та суб'єктно-особистісним результатами стає визначальним. Підтверджено, що у підлітковому віці досягненню суспільно значущого результату сприяють радикалізм і прагнення до незалежності, а реалізації суб'єктно-особистісного результату перешкоджає дратівливість. У юнацькому віці підвищенню результативного компонента соціальної відповідальності сприяє екстраверсія, сумлінність та загальний інтернальний контроль. У представників юнацького віку з більш вираженою комунікабельністю, емпатією та рівнем інтернального

контролю більш вираженою є й соціальна відповідальність. У зрілому віці досягненню суспільно значущого результату сприяють товариськість, сміливість, екстраверсія.

Виявлено специфіку взаємозв'язків компонентів соціальної відповідальності зі стажем професійної діяльності: спостерігається інтеграція компонентів, що визначають активність та спрямованість відповідальності; визначено зростання соціоцентричних та егоцентричних мотивів відповідальності (мотиви боргу, дотримання загальноприйнятих правил і норм, уникнення неприємних ситуацій засудження).

Аналіз індивідуальних дендрограм показав семантичні зв'язки соціальної відповідальності з об'єктами категорії «види діяльності». Це підтверджує, що соціальна відповідальність є важливою якістю для виконання професійних обов'язків і досягнення намічених результатів професійної діяльності. Також соціальна відповідальність має відношення до ціннісних орієнтацій та морально-ціннісних мотивів особистості фахівця, що підтверджує велика кількість семантичних зв'язків соціальної відповідальності з об'єктами категорії «цінності та потреби». До цієї категорії також входять поняття, що характеризують властивості та якості особистості (наприклад, об'єкт «воля»), що дозволяє зробити висновок про сприйняття респондентами відповідальності як внутрішньоособистісного механізму.

З'ясовано, що соціальна відповідальність особистості фахівця є фактором, який зумовлює психологічні особливості та успішність професійної діяльності: в результаті вивчення рівня суб'єктивного контролю встановлено, що інтернальність впливає на успішність вирішення професійних завдань (чим вона вище, тим ефективніше здійснюється професійна діяльність). Можливо це пов'язано з тим, що інтернали, як правило, обирають і ставлять для себе потужні завдання, реально оцінюючи свої сили, і мають здатність самостійно контролювати свою діяльність. Визначено також, що перевага цінності досягнення у професійній діяльності взаємопов'язана з рівнем інтернальності у сфері досягнень; як професійно-ділова якість соціальна відповідальність постає як системний її прояв.

Узагальнено, що соціальна відповідальність особистості у професійній діяльності розкривається у таких її компонентах: за когнітивно-оцінним – когнітивна свідомість, обізнаність та ін.; за ціннісно-нормативним – соціоцентрична мотивація, егоцентрична мотивація, регуляторна інтернальність, регуляторна екстернальність та ін.; за організаційно-

діяльнісним – динамічна ергічність, динамічна аергічність, предметна результативність, суб'єктна результативність та ін.

Рівні особистої соціальної відповідальності (до іншого, до компанії, до суспільства) було виокремлено за допомогою методики оцінки особистої соціальної відповідальності.

Проведене дослідження, у яких взяли участь як студенти, так і фахівці, дозволило визначити, що за шкалою «Я – інший» у 65,7% студентів характеризуються середнім та 27,7% високим рівнем особистої соціальної відповідальності по відношенню до іншого. У той час як у 80% фахівців зафіксовано показники високого рівня особистої соціальної відповідальності. З показниками середнього та низького рівнів у цій підгрупі виявлено по 10% респондентів відповідно. Крім того, виявлено кореляційну залежність ($r=0,2843$; $p \leq 0,01$) між віком респондентів та показниками особистої соціальної відповідальності перед «іншим». Отже, є тенденція до підвищення рівня особистої соціальної відповідальності з віком досліджуваних, що визначається реально сформованими у суспільстві структурою і характером соціальних відносин. Водночас, така складова особистої соціальної відповідальності, як відповідальність перед «іншим», безпосередньо пов'язана з перетворенням соціальної відповідальності з формальної на реальну, надає їй інтерсуб'єктного характеру та свідчить про більш соціально зрілу особистість.

Серед рівнів сформованості соціальної відповідальності особистості виокремлено *початковий*, що характеризується незначним обсягом знань про соціальну відповідальність; поверхневими судженнями щодо соціальної відповідальності; низьким ступенем усвідомлення соціальної відповідальності у життєвій перспективі; розгубленістю та сумнівами щодо правильності поведінки у ситуації соціальної відповідальності; безініціативністю, уникненням рефлексії; нейтральністю емоції, протестом проти необхідності виявляти вольові зусилля у ситуації соціальної відповідальності; *ситуативний*, що характеризується повним, але не глибоким обсягом знань про соціальну відповідальність; нестійкою оцінкою важливості соціальної відповідальності у професійній діяльності та життєдіяльності загалом; низьким рівнем мотивації на розвиток соціальної відповідальності; відсутністю рефлексії щодо вибору та прийняття на себе відповідальності за власний вибір; короткочасним емоційним відгуком на соціальну відповідальність; переважанням зовнішніх мотивів в усвідомленні соціальної відповідальності як цінності; усвідомленням необхідності соціальної

відповідальності як цінності, поза включення її до загальної ієрархії цінностей; *актуальний*, що характеризується диференційованим знанням про соціальну відповідальність; усвідомлення її важливості у відносинах з іншими людьми; сталістю рефлексії щодо вибору та прийняття на себе відповідальності за власний вибір; появою позитивних емоцій у ситуації соціальної відповідальності; демонстрацією цінності соціальної відповідальності у знайомих та незнайомих ситуаціях; визнанням соціальної відповідальності як особистої цінності; *смыслоутворюючий*, що характеризується широтою та глибиною знань про соціальну відповідальність; готовністю відстоювати судження та свою думку про важливість соціальної відповідальності; орієнтацією рефлексії на смисли життєдіяльності; щирістю прояву емоцій у ситуації соціальної відповідальності; усвідомленням включення соціальної відповідальності до рангу провідних цінностей.

Список використаної літератури

1. Semenov O., Yaremchuk N., Vitiuk V., Kashubiak I., Lukashov O., Soroka O. Impact of digital educational environment on the emotional intelligence of future primary school teachers: a comparative research. *Revista Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 No. 76. P. 123-132.

2. Raievska Y., Savchuk J., Hulas I., Khokhlov A., Soroka O., Syniakova V., Lukashov O. Mechanism of comparison in the structure of self-efficacy of juniors' sporting activities. *Journal of Physical Education and Sport*. 2024. Vol. 24(6). P. 178-196.

3. Zavatska N., Omelianiuk S., Lukashov O., Petrenko M. A study of social comparison in the organisation of the structure of self-efficacy of higher education students. *Insight: the psychological dimensions of society: scientific journal*. 2024. № 12. P. 164-183.

Омелянюк С.М.

докт. психол. наук, доц. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Целіщева М.О.,

аспірантка каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Френкель С.

канд. психол. наук, докторант каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

РОЗВИТОК КРИТИЧНОСТІ МИСЛЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Як відомо, у соціальних мережах значна увага приділяється різноманітним загрозам. Зокрема, помітне місце посідає дискурс військової загрози. Прикметним є те, що й у дискурсі такої загрози простежуються загальні тенденції, властиві наративам, поширеним у соціальних мережах: спрощення, міфологізація, ігнорування наукових трактувань, карнавалізація тощо. Такі дискурсивні особливості спричиняють формування певного соціально-психологічного ставлення особистості до військової загрози. Разом із тим, дискурс соціальних мереж, пов'язаний зокрема й з військовою загрозою, формується цілеспрямовано (журналістами, блогерами). У цьому сегменті дискурсу простежуються риси цілеспрямованого конструювання, мета якого – формування соціальних уявлень особистості і відповідних соціально-психологічних установок. При цьому дискурс соціальних мереж може як узгоджуватися з дискурсом засобів масової інформації (ЗМІ) й офіційними уявленнями про військову загрозу, так і вступати з ними у протиріччя. Особливістю соціальних мереж є їх інтерактивність. Останній чинник є вкрай важливим, оскільки за його посередництва реалізується функція переконання [1-4].

Проведено теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до вивчення проблеми дискурсу військової загрози в соціальних мережах. Констатовано, що військова загроза активно артикулюється в соціальних мережах. Показано, що дискурс соціальних мереж – його анонімність, артикульованість буденним мисленням, міфологічність тощо – накладає відбиток на уявлення про військову загрозу. Дискурсу соціальних мереж властива безіменність (цитовання та редагування авторських наративів відбувається без участі та попри волі авторів наративів), безцензурність, переважна сфокусованість на драматичних формах подачі інформації. Наративам соціальних мереж властиві також пародійність і карнавалізація офіційного дискурсу. Реалізація зазначених наративних стратегій досягається шляхом використання міфологічних конструктів мислення, зокрема образів історичних циклів і гендерних стереотипів. У дискурсі соціальних мереж військова загроза, як правило, відображається за допомогою двох наративних стратегій: інверсії соціальної ієрархії та цінностей; міфологізації традиційних цінностей протидії військовій загрозі. Разом із тим, дискурс соціальних мереж, як і прояви масової свідомості загалом, придатний для опису, аналізу та

тлумачення з позиції структуралізму. Насамперед, евристичність структуралістського підходу зумовлюється тим, що колективний дискурс відображає закономірні й об'єктивні тенденції масової свідомості.

Визначено види реагування особистості на дискурс військової загрози в соціальних мережах та розкрито їх соціально-психологічний зміст. Встановлено, що об'єктивною реакцією на військову загрозу є агресія, яка в соціальних мережах реалізується в наративних і образно-символічних формах. Агресія може бути як конструктивною, так і деструктивною, з погляду її наслідків для самої особистості та суспільства. Конструктивна агресія проявляється як «ігрова», «інструментальна» та «захисна». Її мета – протистояння деструктивним впливам і додання перепон, які виникають у процесі діяльності. Деструктивна агресія спричиняється так званим авторитарним типом особистості, тобто потребою підпорядковуватися авторитарному впливу, або ж здійснювати авторитарний вплив. Деструктивна агресія є наслідком дезінтеграції особистості, її підпорядкованості зовнішнім впливам, котрі детермінують життєдіяльність. Протилежністю агресії є мовне витіснення військової загрози: ігнорування теми, її заміщення іншими соціальними питаннями, використання найрізноманітніших евфемізмів тощо. Уразі ж, якщо воєнна загроза є реальною, то її мовне витіснення вступає у принципове протиріччя з соціальною дійсністю. Як наслідок, формується когнітивний дисонанс: військова загроза є, але мова про неї піддається табу. Подолання когнітивного дисонансу можливе шляхом прийняття факту війни, або ж цілковитого його відкидання. Суперечність між реальністю військової загрози та її мовним витісненням може призвести до об'єктивного соціального конфлікту, який пролягає на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях, що вкрай ускладнює способи його врегулювання.

Для проведення емпіричного дослідження було обрано 120 респондентів різної статі віком від 19 до 35 років. Усі учасники дослідження були активними користувачами соціальних мереж, які цікавилися темою військової загрози. При цьому до участі у дослідженні не допускалися професійні журналісти, політологи, соціологи, правники та військові, тобто ті особи, які мають спеціальні знання, котрі визначали б їхнє уявлення про військову загрозу. У дослідженні також не брали участь активні прихильники тих чи інших політичних партій, оскільки вважалося, що політичні преференції впливатимуть на їхнє сприйняття інформації, пов'язаної з військовою загрозою.

Аналіз результатів впровадження системних психокорекційних заходів щодо нейтралізації деструктивного впливу на особистість дискурсу військової загрози засвідчив їх позитивний вплив на зменшення кількості осіб з домінуванням витіснення військової загрози; її раціоналізації; реакцій реактивного утворення; зафіксоване зростання кількості осіб, які набули конструктивних навичок аналізу інформації, що надходить з соціальних мереж, та її критичного осмислення.

Список використаної літератури

1. Cipolletta S., Mocellin D. Online counseling: Psychologists' attitudes towards new ways of interaction. *Psychother. Res.* 2017;28:909–924. doi: 10.1080/10503307.2016.1259533 [in English]
2. Twenge J. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids are Growing up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood*. Atria Books; New York, NY, USA: 2017. [in English]
3. DiMock M. Defining Generations: Where Millennials End and Post-Millennials Begin. [(accessed on 7 September 2020)]; Available online: <http://pewrsr.ch/2GRbL5N>
4. AP-NORC Instagram and Snapchat Are the Most Popular Social Networks for Teens; Black Teens Are Most Active on Social Media, Messaging Apps. [(accessed on 7 September 2020)]; 2017 Available online: www.apnorc.org/projects/Pages/HTML%20Reports/instagram-and-snapchat-are-most-popular-social-networks-for-teens.aspx

Добровольська Н.А.

докт. психол. наук, доц., проф каф.
фізичного виховання та здоров'я
Київського національного університету
технологій та дизайну,

Сколота Е.В.

докт. філософії (з психології),
доц. каф. фізичного виховання

СНУ ім. В. Даля

Завацький Ю.А.,

докт. психол. наук, проф., зав. каф.
фізичного виховання
СНУ ім. В. Даля,

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ АСЕРТИВНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Останнім часом в Україні й у світі загострилися протиріччя, пов'язані з процесами глобалізації, урбанізації та лібералізації суспільного життя. Його високий ритм, посилення інформаційного навантаження на особистість, зростання кількості соціальних зв'язків, зокрема опосередкованих соціальними мережами, суттєво збільшили психологічне напруження і підсилили й без того жорстку соціальну конкуренцію. Для того щоб успішно адаптуватися й ефективно функціонувати у таких умовах, сучасній людині потрібно підтримувати повноцінні міжособистісні контакти, долати об'єктивні і суб'єктивні перешкоди на шляху взаєморозуміння, живого міжособистісного спілкування, постійно вдосконалювати свої комунікативні якості.

Застосування методу експертного оцінювання було покликане замінити зарубіжні методики виявлення асертивних і неасертивних студентів шляхом експертної оцінки їх відповідності характеристикам асертивної особистості. Для проведення експертного оцінювання було модифіковано відповідну методику. Під модифікацією розумілося пристосування змісту бланка експерта до специфіки проявів асертивності з урахуванням професійно важливих якостей, необхідних для успішного здійснення майбутньої соціономічної діяльності студентів і збереження загальної кількості характеристик, що оцінюються, та рекомендацій щодо обробки й інтерпретації отриманих результатів [1-4].

Основними показниками, які відрізняють асертивних майбутніх фахівців соціономічного профілю від неасертивних є:

у когнітивному компоненті - усвідомлення нормативно-правових і деонтологічних вимог суспільства до своєї майбутньої професійної діяльності та професійної взаємодії; рівень морального задоволення від вибору професії; переважання внутрішніх критеріїв асертивності, прагнення до досягнень, самореалізації через співпрацю, обов'язок, громадську корисність, творчу активність, духовне задоволення, активні соціальні контакти; прагненням

стати професіоналом; гармонійне сполучення вимог професії з бажанням їм відповідати; бажання будувати своє майбутнє на основі набутих під час навчання знань і професійних компетенцій; прагнення до демонстрації та визнання своїх можливостей у навчанні та середовищі професіоналів (під час виробничої практики);

у поведінковому компоненті – постійний пошук реальної міри для оцінки своєї асертивності у навчальній діяльності та середовищі професіоналів; адекватна оцінка власної асертивності у різних ситуаціях професійної взаємодії; критичне ставлення до допущених помилок, приписування причин невдачі недостатній наполегливості в опануванні прийомів асертивної поведінки у професійній взаємодії; прагнення ставити перед собою високі та відповідальні, але не надмірні цілі; ставлення до виконання складних завдань як можливості продемонструвати свої здібності; збільшення зусиль у разі виникнення труднощів; швидке відновлення почуття ефективності після невдач або зниження успішності; низька схильність до стресу і депресій;

для регуляційного компонента – зацікавленість процесом і результатами освітнього процесу і виробничої практики; постійне оволодіння новими професійними знаннями, уміннями та навичками; вироблення та вдосконалення професійно важливих особистісних якостей; бажання набувати новий досвід професійної взаємодії, необхідний для ефективної професійної самореалізації; чітка постановка цілей і ретельне планування діяльності з визначенням конкретних термінів виконання завдань; енергійність у виконанні поставлених завдань, швидкий перехід від одного виду діяльності до іншого; усвідомлення необхідності особистісного і професійного самовдосконалення.

Психологічними особливостями майбутніх фахівців соціономічного профілю, які визначають їх неасертивність, є:

для когнітивного компонента – неусвідомлення нормативно-правових і деонтологічних вимог суспільства до своєї майбутньої професійної діяльності та професійної взаємодії; невизнання обраної професії своїм покликанням; намагання отримувати конкретну вигоду від взаємовідносин і результатів діяльності; невпевненість у своїх силах, пасивність в оволодінні професійними знаннями, уміннями і навичками поряд із самовпевненістю, категоричністю та честолобністю; зневажання думкою викладачів про свої особисті та професійні якості і можливості; прагнення до демонстрації індивідуальності та неповторності, своїх поглядів, переконань, свого стилю

життя; готовність до прийняття нетрадиційних цінностей; намагання звільнитися від організаційних правил, приписів та обмежень, труднощі, пов'язані з необхідністю дотримувати установлених правил, процедур, навчального та робочого графіка, дисципліни; намагання виконувати завдання на власний розсуд і за власними стандартами;

для поведінкового компонента – схильність не визнавати свої невдачі наслідком власних помилок, ліні, недостатніх знань, здібностей або неправильної поведінки; гіпертрофована оцінка ролі своїх особистих переваг для майбутньої професії; рівень домагань (надмірний або занижений), що не відповідає реальним можливостям; зарозумілість, марнославство, егоцентризм, надмірна самовпевненість, неохочість до самоаналізу або замкненість, уникнення соціальних контактів; гостра емоційна реакція на зауваження; сприйняття неуспіху як наслідку чийось підступів або несприятливих обставин; схильність до надмірного ризику; відсутність або недостатня потреба у самовдосконаленні; схильність за наявності труднощів у досягненні мети зменшувати свої зусилля та перекладати відповідальність на несприятливі обставини; пошук підтвердження своїх високих якостей професіонала за межами навчального та професійного середовища;

для регуляційного компонента – низький рівень задоволеності від процесу та результатів навчання і виробничої практики; наявність сумнівів у правильності свого вибору і можливості самореалізуватися у професії; відсутність зацікавленості до виконання навчальних і професійних завдань; низька вимогливість до себе; формальне ставлення до роботи за наявності високого рівня домагань до поваги з боку колег та референтних осіб; низька організованість у навчальній діяльності; недостатня послідовність та імпульсивність поведінки; схильність жити теперішнім днем; прагнення виконувати навчальні завдання способами, які не завжди співвідносяться з нормативними вимогами; порушення домовленостей і термінів виконання зобов'язань; невміння організовувати свій час і роботу.

Виявлено, що психологічними особливостями майбутніх фахівців соціономічного профілю, які обумовлюють рівень їх асертивності, є для когнітивного компонента – усвідомлення нормативно-правових і деонтологічних вимог суспільства до своєї майбутньої професійної діяльності та професійної взаємодії; отримання морального задоволення від вибору професії та конкретних результатів професіоналізації, а не від можливої матеріальної вигоди подальшого працевлаштування; переважання внутрішніх критеріїв асертивності, прагнення до досягнень, самореалізації через

співпрацю, обов'язок, громадську корисність, творчу активність, духовне задоволення, активні соціальні контакти; прагнення стати професіоналом; гармонійне сполучення вимог професії з бажанням їм відповідати; бажання будувати своє майбутнє на основі набутих під час навчання знань і професійних компетенцій; прагнення до демонстрації та визнання своїх можливостей у навчанні та середовищі професіоналів (під час виробничої практики); для поведінкового компонента – постійний пошук реальної міри для оцінки своєї асертивності у навчальній діяльності та середовищі професіоналів; адекватна оцінка власної асертивності у різних ситуаціях професійної взаємодії; критичне ставлення до допущених помилок, приписування причин невдачі недостатній наполегливості в опануванні прийомів асертивної поведінки у професійній взаємодії; прагнення ставити перед собою високі та відповідальні, але не надмірні цілі; ставлення до виконання складних завдань як можливості продемонструвати свої здібності; збільшення зусиль у разі виникнення труднощів; швидке відновлення почуття ефективності після невдач або зниження успішності; низька схильність до стресу і депресій; для регуляційного компонента – зацікавленість процесом і результатами освітнього процесу і виробничої практики; постійне оволодіння новими професійними знаннями, вміннями та навичками; вироблення та вдосконалення професійно важливих особистісних якостей; бажання набувати новий досвід професійної взаємодії, необхідний для ефективної професійної самореалізації; чітка постановка цілей і ретельне планування діяльності з визначенням конкретних термінів виконання завдань; енергійність у виконанні поставлених завдань, швидкий перехід від одного виду діяльності до іншого; усвідомлення необхідності особистісного і професійного самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Haladin N., Ibrahim N., Rajab A. Assertiveness Among Undergraduates in a Malaysian Public University: Implications Towards Improved Employability // *Journal Technology (Social Sciences)*. 2013. Vol. 65. № 2. P. 15–24. DOI: 10.11113/jt.v65.2346
2. Larijani T., Aghajani M., Baheiraei A., Neiestanak N. Relation of assertiveness and anxiety among Iranian University students // *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 2010, P. 893–894; 897.
3. Lee T.-Y., Chang S.-C., Chu H., Yang C.-Y., Ou K.-L., Chung M.-H. & Chou K.-R. The effects of assertiveness training in patients with schizophrenia:

A randomized, single-blind, controlled study. *Journal of Advanced Nursing*, 69, 2013. P. 2549–2559. DOI:10.1111/jan. 12142.

4. Mahmoud S., Hamid R.A. Effectiveness of Assertiveness Training Programme on Self Esteem & Academic Achievement in Adolescents Girls at Secondary School at Abha City // *Journal of American Science*. 2013. Vol. 9. № 8. P. 262–269.

Ткаченко Н.Е.,

канд. е. наук, доц., докторантка каф. практичної психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля,

Щербина О.М.,

канд. юрид. наук, докторантка каф. практичної психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

ДО ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ОСОБИСТОСТІ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ

Професіоналізм – інтегральна характеристика працівника, яка передбачає наявність високого рівня здійснення ним професійної діяльності та професійно-особистісну зрілість. Професіоналізм визначається як високий рівень володіння знаннями, навичками, компетентностями та особистісними якостями, необхідними для ефективного виконання професійних обов'язків.

Категорія професіоналізму дуже затребувана і в психологічній літературі і в рамках психології професій та акмеології. В останні десятиріччя проблема професіоналізму стала предметом дослідження психологічної науки. У контексті організаційної психології та акмеології досліджуються умови та чинники руху людини до вершин професіоналізму. Вивчаються акмеологічні інваріанти професіоналізму, професійно важливі якості, акмеологічні технології розвитку особистісно-професійних якостей та вмінь, індивідуальний стиль діяльності, мотивація професійної діяльності, особливості професійного становлення та оптимізації діяльності фахівців у конкретних видах діяльності [3; 4; 5]. Аналіз професіоналізму як комплексного феномена передбачає вивчення його як властивості, процесу та стану людини-професіонала.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, професійну мотиваційну спрямованість, ціннісні орієнтації, професійні інтереси [1-4].

Професіоналізм розглядається в якості інтегральної характеристики людини професіонала індивіда, особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності). Професіоналізм людини – це не тільки досягнення ним високих виробничих показників, а й особливостей його професійної мотивації, система устремлінь, ціннісних орієнтацій, змісту труда самої людини. Отже, на основі проведеного семантичного аналізу дефініцій різних авторів на визначення професіоналізму із застосування м системного підходу маємо такий розподіл ключових слід: на вході – забезпечення професіоналізму є таке: складні та різноманітні внутрішні, зокрема, психічні функції, система правил та норм та включають також певний освітній рівень особистості, мотиваційний блок в системі професіональної діяльності, ознака того що в генезисі мотивації є прийняття професії та розкриття особистісного змісту діяльності. Професіоналізм представляє собою відображення вимог професії, здатності на навички особистості; в процесі – професіоналізм забезпечують: структуроване виконання завдань, професіоналізм у ній простежується, насамперед, в вмінні виокремити завдання, вміти їх формувати, застосовувати методологію та методи спеціальних наук, вміти їх формувати, застосовувати методологію та методи спеціальних наук, оцінити і обрати методи, які більш підходять для їх вирішення; на виході – є результат професіоналізму, який проявляється в якісному стабільному виконанні поставлених функцій в умовах змінного середовища, гідному рівні здійснювати професійну діяльність.

Поєднуючи дані складові сформуємо загальне визначення професіоналізму. підводячи підсумки. Професіоналізм є складною категорією, яка містить в собі сукупність компонентів професії. Такі компоненти відрізняються з врахуванням специфіки та особливостей різних професій. Професійна діяльність розглядається як інтегральна характеристика людини-професіонала, що відповідає існуючим у суспільстві стандартам і об'єктивним вимогам. Відповідно інтегральність такої характеристики забезпечується із таких складових як особисті якості, необхідні для нього, здатності людини системно та ефективно працювати та уміння застосовувати різні прийоми професійної діяльності на високому рівні, яка базується не тільки на знанні справи, а й на емоційній та етичній відповідності, синтезі знань, майстерності

та духовності, яка дозволяє особистості успішно реалізовувати професійні функції та само реалізовуватися. Така інтегральна характеристика є динамічною системою знань, умінь і психологічних характеристик та психічних функцій, яка поступово формується і є результатом розвитку навичок, наявності спеціальних знань, вмінь, якостей.

Виходячи із розглянутих визначень можливо визначити характерні ознаки професіоналізму та притаманні особистості-професіоналу риси та переваги. Отже, будь-який професіонал професіонали працює в організації певної сфери діяльності та галузі, відповідно якщо особистість стає професіоналом, то вона набуває влади, якою володіють представники тієї чи іншої професійної групи; має певний вплив у суспільстві, авторитет; систему спеціальних знань, освіту; наявність спільноти професіоналів, своєрідної корпоративної структури, що встановлює систему правил і норм поведінки для осіб, які відносять себе до цієї професії; професійну культуру, високі виробничі показники. Кожний професіонал має особистісну професійну мотивацію, систему його прагнень, ціннісних орієнтацій, змісту праці для самої людини. Зазвичай професіонали є креативними працівниками, з розвинутою потребою в успіху й відповідно їм притаманний високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, професійну мотиваційну спрямованість, ціннісні орієнтації, професійні інтереси. Також професіоналів характеризують проявляються у вмінні вирішувати нестандартні завдання, емоційно-ціннісного ставлення до праці, вміти само організовуватися та адаптуватися в умовах змін, управляти часом, емоційним станом та взаєминами з колегами. Людина-професіонал прагне пред'явити навколишньому світу своє особистісне Я через «ділове поле» тієї або іншої діяльності.

Виходячи із результатів дослідження слід зазначити що кожна професійна сфера діяльності має свої особливості щодо професіоналізму, з врахуванням функціональних особливостей певного виду діяльності, технічних характеристик, безумовно професіоналізм буде включати в себе складові таких видів діяльності. Проте це потребує окремого дослідження і може бути розглянутим в наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Гузій Н.В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Гузій Наталія Василівна; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2007. 577 с.

2. Васильєв В. (2010). Принцип професіоналізму як детермінанта діяльності державної служби. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 147-153. Retrieved із <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/443>
3. Максименко С.Д., Максимова Н.Ю. Психологія професійного розвитку особистості. К., 2003.
4. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Львів: Новий Світ, 2007. 320 с.
5. Олуйко В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. 326 с.

Шаповалова В.А.

докт. мед. наук, проф.,
проф. каф. фізичного виховання

СНУ ім. В. Даля,

Завацький Ю.А.,

докт. психол. наук, проф.,
зав. каф. фізичного виховання

СНУ ім. В. Даля,

Побокіна Г.М.,

канд. психол. наук, доц., доц. каф. практичної
психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Соціальну мобільність визначають як здатність особистості адаптуватися і перетворювати соціальне середовище, оперативно встановлювати особистісні, культурні та ділові контакти у мікро- і макросоціумі, проявляти свою соціальну компетентність. При цьому незалежно від конкретного змістовного трактування соціальної мобільності, загальним для всіх позицій є визнання того, що соціальну мобільність особистості породжує мобільність сучасного світу, а оскільки мобільність, мінливість, динамізм сучасного суспільства є сутнісна якість, атрибут його розвитку, соціальна мобільність осіб, які складають це суспільство, стає необхідною умовою цього розвитку.

Отже, системно-інтегрований проект соціально-психологічного супроводу процесу розвитку соціальної мобільності особистості в період криз, побудований з урахуванням її онто- та соціогенезу, є дієвим засобом розвитку всіх складових соціальної мобільності у досліджуваних різних професійно-демографічних сегментів; він сприяв цілеспрямованому плануванню, побудові й перетворенню власних дій, вчинків відповідно до змінюваного життєвого контексту та розвинутих можливостей соціальної мобільності.

На основі проведеного дослідження було сформульовано рекомендації, викладені за науково-дослідним і практично-орієнтованим напрямками.

У *науково-дослідному напрямку* рекомендації стосуються методологічних питань дослідження мотиваційно-ціннісної обумовленості переживання часу в період криз і розкривають отримані в дослідженні значущі аспекти. Так, в аналізі психології переживання часу і психологічних аспектів темпоральної організації особистості в період криз доведеною евристичністю володіють: концепція темпоральної організації особистості, що співвідносить свій суб'єктивний час з часом самореалізації у діяльності і життєвий шлях; причинно-цільова концепція психологічного часу як форми переживання особистістю структури причинних і цільових відносин між подіями її життєвого шляху; концепція перебудови системи життєвих перспектив особистості в період криз. Опора на синтез названих концепцій дозволяє забезпечити методологічну вивіреність наукового і експериментального пошуку мотиваційно-ціннісних предикторів, що обумовлюють специфіку переживання часу при різних видах часової децентрації при кризах актуальної самореалізації та нереалізованості як переломних подіях екзистенціальної етіології і генези у суб'єктів різних професійно-демографічних сегментів. Важливим є визначення специфіки об'єкта, який, по-перше, може бути співвіднесений з переживанням особистістю конкретного кризового періоду, а по-друге, буде містити найбільш значимі детермінанти переживання тієї чи іншої кризи. Так, при дослідженні мотиваційно-ціннісної обумовленості психологічного часу особистості, яка переживає період кризи віддалення від справ логічно вибрати в якості об'єкта аналізу ціннісні регулятори її життєвої активності, а в якості найбільш значущих детермінант переживання діагностувати ті, які найбільше відповідають виявленій феноменології переживання часу обстежуваного соціально-демографічного сегменту.

У *практично-орієнтованому напрямку* рекомендації стосуються способів виявлення криз актуальної самореалізації та нереалізованості і визначення адаптаційних ресурсів подолання цих переломних подій для

надання ефективної консультативно-розвивальної підтримки. У соціально-психологічному супроводі процесу розвитку соціальної мобільності особистості, при наданні психологічної підтримки особистості, яка переживає кризу актуальної самореалізації або нереалізованості, доцільно інформувати учасників проекту про специфіку прояву кожної з названих видів криз, що дозволить сформувати в їх свідомості більш широкі і диференційовані уявлення про ці явища, у порівнянні з імпліцитними та недостатньо усвідомлюваними. При наданні соціально-психологічної підтримки особистості, яка переживає кризу актуальної самореалізації або нереалізованості, доцільно скласти алгоритм подолання кризи, в якому будуть враховані дані про зміст нормативних, ненормативних криз, про специфіку протікання криз як переломних подій, про переживання часу як внутрішньої картини життєвого шляху. Зазначений алгоритм має ґрунтуватися на виділених мотиваційно-ціннісних та адаптаційних ресурсах подолання криз. При наданні психолого-консультаційної допомоги особистості в період криз доцільно враховувати, що критичні події можуть сприйматися не тільки як травмуючі і обумовлюючі деструкції часової перспективи, й тим самим – кризи актуальної самореалізації або нереалізованості, а й як події позитивної модальності. У цьому випадку особистість не виявляє часової децентрації, а встановлені у дослідженні характерні для такої особистості мотиваційно-ціннісні утворення виконують роль конструктивних ресурсів подолання криз. Вивчення соціально-психологічних проблем особистості має поєднуватися з виявленням характерних для неї доміант адаптаційних ресурсів. Особливу увагу при організації психологічного сприяння розвитку адаптаційних ресурсів особистості в рамках загального підвищення її соціальної мобільності та успішності необхідно приділяти саме інваріантним складовим ресурсів. Змінювані складові адаптаційних ресурсів особистості підлягають спрямованій корекції в разі виникнення труднощів, пов'язаних з окремими сферами життєдіяльності. Здійсненню реконструкції основного змістовного блоку адаптаційних ресурсів особистості має передувати виділення домінантного для неї типу адаптаційних ресурсів. Корекційно-розвивальна робота, маючи у своєму фокусі центральну структуру адаптаційних ресурсів особистості, має передбачати розвиток і інших структурних компонентів соціальної мобільності особистості.

Розкрито методологічні та змістовно-процесуальні засади побудови і реалізації системно-інтегрованого проекту соціально-психологічного супроводу процесу розвитку соціальної мобільності особистості в період криз,

заснованого на організаційно-методичних принципах науковості, поступовості, послідовності, урахування вікових особливостей, комплексного використання психотехнологій, просоціальної орієнтації, культуровідповідності, й доведено його ефективність. Показано, що моніторинг процесу розвитку соціальної мобільності особистості в період криз включав початково-діагностичний, проєктивно-стабілізуючий і експертний етапи. Визначено основні психологічні ресурси подолання кризи актуальної самореалізації та нереалізованості як переломних подій, що обумовлюють необхідність зміни індивідуальної парадигми цінностей і мотиваційно-потребнісної сфери як ядра особистості та перевизначення системи життєвих перспектив. Показано, що для особистості, яка переживає кризу актуальної самореалізації такими ресурсами можуть слугувати висока цінність результативності життя у системі смисложиттєвих орієнтацій; розвинений локус контролю-Я, як опозиція вираженій екстернальності, прожектерству і впливу зовнішніх негативних мотивів; для особистості, яка переживає кризу нереалізованості – активізація компонентів локусу контролю-Я, зовнішньої позитивної мотивації (потреби у досягненні соціального престижу; кар'єрного просування); вплив високо вираженої мотивації досягнення на підвищення цінності процесу та результативності життя, внутрішніх мотивів – у прагненні найбільш повної професійної і особистісної самореалізації.

Список використаної літератури

- 1.Гейко Є.В. Соціально-психологічні особливості корекції полісистемної цілісності особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. № 3 (41). С. 6–15.
- 2.Ковальчук З.Я. Соціально-психологічний аналіз становлення особистості в умовах сучасних змін. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2018. № 3(47). Т. 2. С. 41–48.
- 3.Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
- 4.Попович І.С. Роль соціальної мобільності в саморегуляції поведінки особистості. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка; Ін-ту психології*

Круглов К.О.,

доктор філософії (з психології),
доц. каф. менеджменту та онтопсихології
Інституту психології та підприємництва

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРА

Як показав проведений аналіз, розгляд управління як діяльності, що здійснює свої функції у суспільних системах через різні форми взаємодії з іншими суб'єктами управління, висуває особливі вимоги до якостей, що характеризують соціально-управлінську компетентність лідера [1-3]. Вважаючи ключовим поняттям ефективної лідерської, управлінської діяльності керівника будь-якого рівня управління соціально-управлінську компетентність, пропонується структура цього конструкту, обґрунтовується необхідність застосування такого підходу до аналізу управлінської діяльності.

З позицій соціально-орієнтованого підходу об'єкт управління, на поведінку якого спрямовуються управлінські впливи, також сприймається як система взаємодіючих між собою соціальних суб'єктів. Ця взаємодія має враховувати різний ступінь сприйняття управлінських рішень та готовність виконувати управлінську програму. Система управління діє тим ефективніше, чим більш гармонійно поєднуються цілі керівництва та інтереси людей, які перебувають у взаємодії один з одним у межах цієї системи.

Інтеріоризовані (засвоєні та трансльовані як власні) цілі організації її членами дозволять легко, практично не директивно керувати системою, відповідно, управління при цьому має характер ненав'язливого регулювання та напрямку дій і поведінки людей.

І навпаки, якщо цілі управлінського впливу приховані, є явна неузгодженість у відповідності цілей організації та інтересів людей, а таке управління неминуче ставатиме директивним з жорстким контролем, не зацікавленим у зворотному зв'язку з низьким соціальним ефектом.

Відносини між керуючою і керованою підсистемами можуть бути більшою чи меншою мірою функціональними, тобто забезпечувати нормальне функціонування організації, а можуть бути й дисфункціональними (іноді ще й аномальними), тобто краще чи гірше сприяють реалізації цілей управління.

Вони можуть бути більш менш міцними і стабільними і в різній мірі втілювати тісну позитивну взаємодію, засновану на взаєморозумінні та взаємопідтримці, керуючої та керованої підсистемами.

Соціально-орієнтований підхід дозволяє визначити різні аспекти відносин між керуючою та керованою підсистемами та аналізувати характер соціальних взаємодій та виникаючих на їх основі реальних соціально-управлінських відносин у тій чи іншій конкретній організації та вжити відповідних заходів щодо їх оптимізації.

Показано, що у структурі соціально-управлінської компетентності сучасного ефективного лідера повинні переважати соціально значущі мотиви, що визначаються прагненням до задоволення власних соціальних потреб особистісного зростання, самовдосконалення і самоактуалізації, одночасно з потребою в результативності соціально схвалюваної діяльності; соціальні цінності толерантності та довіри, гуманістичні установки, цінності спілкування та просоціальної поведінки, які знаходять своє вираження у соціальній спрямованості особистості лідера, пов'язаної з управлінням складними соціальними системами.

Список використаних джерел

1. Жигарь В. Управлінська компетентність менеджера освіти. *Молодь і ринок*. 2011. № 4 (75). С. 76-79.
2. Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. К.: К.У.С., 2004. 112 с.
3. Половенко Л. Управлінська компетентність – ключовий складник професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 220- 223.

Мороз О.В.,

аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ

Під професійним мисленням фізичних терапевтів в структурі індивідуального стилю їх професійної діяльності ми розуміємо рефлексивну розумову діяльність фізичних терапевтів, що забезпечує постановку та

вирішення діагностичних, лікувальних та профілактичних завдань через аналіз генези та розвитку патологічних процесів та їх етнологічних факторів. Тому таке мислення слід розглядати як відтворення в ідеальному плані реальної професійної діяльності.

На професійне мислення фізичних терапевтів досить часто посилаються, проте експериментально воно мало досліджувалося. У цьому плані є доцільним виділити низку питань, які є найбільш актуальними. Як такі можна назвати: загальна характеристика індивідуального стилю діяльності фізичних терапевтів та його зв'язок із професійним мисленням; специфіка професійного мислення фізичних терапевтів та особливості прояву справжнього професіоналізму; основні види та типи мислення фізичних терапевтів; своєрідність професійних завдань, які вирішують фізичні терапевти; співвідношення загального, особливого та одиничного у мисленні фізичних терапевтів; психологічні вимоги до змісту профілюючих предметів, на основі яких формується професійне мислення майбутнього фізичного терапевта; психологічні методи діагностики професійного мислення фізичних терапевтів. Розробка цих питань є передумовою успішного вивчення проблеми психологічних засад формування професійного мислення фізичних терапевтів в структурі індивідуального стилю їх діяльності [1-4].

Розглянемо особливості вирішення професійних завдань респондентами з різним рівнем професіоналізму та типом мислення. Так, фізичні терапевти з високим рівнем професіоналізму та теоретичним типом мислення при вирішенні професійних завдань виявили здатність на основі знань нормальної та патологічної анатомії та фізіології переходити від сприйняття зовнішніх проявів захворювання (симптоми, синдроми) до встановлення патогенетичних зв'язків, до відтворення внутрішньої картини перебігу хвороби.

При цьому, вирішуючи 2-3 (іноді 4 або 5) завдання, вони виділяли загальний принцип і використовували його під час вирішення всіх наступних завдань. Для діагностики або визначення тактики лікування респонденти призначали необхідний мінімум досліджень, особливу увагу приділяли виявленню причин та умов виникнення захворювання (етіології), розкриттю взаємозв'язку між етіологічними факторами та організмом, а також механізмам виникнення та розвитку хвороби (патогенезу).

Таким чином, при виробленні плану особлива увага приділялася таким аспектам: висуванню гіпотез про можливу патологічну картину хвороби, її ознаки та можливі наслідки; вибору оптимального рішення із низки

можливих з урахуванням передбачуваних наслідків того чи іншого рішення; визначення мінімальної кількості кроків, що ведуть до вирішення задачі; встановлення різних методів обстеження, доступних і досить вагомих у цій клінічній ситуації; співвіднесення передбачуваних проміжних результатів з кінцевими діагностичною та лікувальною метою; побудові в розумовому плані своєрідного «дерева» вирішення діагностичного та лікувально-тактичного завдання з фізичної терапії.

Фізичні терапевти з високим рівнем професіоналізму мали гнучке, пластичне мислення, що виявляється у швидкості перетворення, зміни способу, тактики лікування, діагностичних висновків відповідно до об'єктивної ситуації (зміни перебігу хвороби або стану хворого, атиповість картини хвороби тощо). Вони виділяли суттєві сторони таких змін, що давало змогу відмовитися від звичних дій, від стереотипу та знайти нові шляхи вирішення, комбінації елементів минулого досвіду. Це дозволяло здійснити індивідуалізацію втручання, адаптувати методи та засоби втручання до конкретного хворого.

Слід зазначити наявність інтуїтивних моментів у мисленні респондентів, що є однією з важливих специфічних ознак високого рівня професіоналізму фізичного терапевта. Інтуїція виявлялася у вигляді неусвідомленого та максимально згорнутого «схоплювання» необхідних умов клінічного завдання та швидких висновків. Найчастіше вона виявлялася в тих випадках, коли клінічна картина хвороби була атиповою, коли фізичний терапевт не міг логічно достатньо переконливо обґрунтувати свої висновки, хоча вони знаходили підтвердження в практиці, а також коли діагноз ставився відносно швидко і був заснований, з точки зору інших фахівців, а часто і теорії, на несуттєвих даних. Траплялися випадки прояву інтуїції не тільки тоді, коли діагноз невідомий із самого початку, а й тоді, коли, здавалося б, він зрозумілий.

Особливо велику роль відіграє інтуїція у трьох випадках, коли за короткий час та при дефіциті інформації необхідно точно оцінити стан життєво важливих функцій та органів хворого та прийняти відповідальне рішення. Слід особливо наголосити, що інтуїція є лише моментом професійного мислення та абсолютизувати її не можна.

Респонденти з низьким рівнем професіоналізму та емпірико-розсудливим мисленням вирішували професійні завдання, орієнтуючись переважно на зовнішні, несуттєві особливості умов. Кожне завдання виконувалося ними як окреме, не пов'язане з іншими. Це не дозволяло їм

виділити загальний принцип вирішення діагностичних завдань та втручань певного класу. Так, постановка діагнозу проводилася ними, як правило, за допомогою послідовного зіставлення симптомів, що є у даного хворого, із симптомами наперед відомої хвороби, які прийнято вважати еталонними. У цьому діагноз обґрунтовувався твердженням, що клінічні прояви в хворого «вкладаються» у типову картину певної хвороби. Такий метод розпізнавання хвороб у літературі називають діагнозом за аналогією. Зрештою, діагноз зводиться до його строго регламентованого підведення під поняття, тобто віднесення конкретної патології до відомої нозологічної одиниці.

Етіології та патогенезу приділялася суто формальна увага – респонденти перераховували чинники, які могли спричинити захворювання. Зіткнувшись з атиповою картиною хвороби, вони зазвичай ставили неправильний діагноз, а зроблені помилки виправдовували атиповістю симптомів або взагалі відмовлялися від постановки діагнозу. Якщо у хворого виявлялися симптоми, що не укладаються в клінічну картину даного захворювання, при обґрунтуванні діагнозу учасники експерименту не брали їх до уваги.

В'язок між патогенними чинниками та біологічними структурами органу, системи органів чи навіть організму людини в цілому є генетичною основою породження всіх конкретних нозологічних одиниць, що виявляються різними симптомами. В особливостях такої взаємодії слід шукати внутрішні причини і механізми захворювання, тобто їх патогенетичну сутність.

Генезі та розвитку цього вихідного відношення слід бути основним предметом професійного мислення. Тому логіка змісту навчальної програми має відповідати логіці генези та розвитку даного вихідного відношення, патогенетичного процесу.

Така побудова змісту навчального предмета відповідатиме принципу сходження від абстрактного до конкретного (від взаємодії чинників із певними системами організму людини до конкретної нозологічної форми).

При орієнтації на цю загальну основу в процесі навчання відкривається можливість вирішення цілого класу професійних завдань, що охоплюються певною галуззю, як окремі випадки цієї загальної основи. Такий шлях визначення змісту та методів професійної підготовки фізичного терапевта дозволяє формувати теоретичне професійне мислення і тим самим здатність вирішувати не лише типові, а й нестандартні діагностичні, лікувальні та профілактичні завдання, орієнтуватися у ситуаціях, які потребують активного самостійного пошуку рішень.

Кожен крок обстеження та втручання у цьому випадку будуватиметься згідно з логікою розвитку патогенетичної картини, з її характерними симптомами. Змістом такого професійного мислення виступають не зовнішні прояви патологічних процесів – симптоми, а основні причини – аналіз власне внутрішніх механізмів. У цьому й виражатиметься справжня сутність професійного мислення теоретичного (розумного) типу. Мисленнєва діяльність фізичного терапевта при цьому здійснюється за законами розумного мислення. Це і є рух мислення у логіці розвитку предметного змісту професійної діяльності.

Виходячи з наведених теоретичних підстав, було визначено предметний зміст курсу, тобто виділено основні поняття, які мають бути освоєні майбутніми фахівцями. З цієї метою була зроблена спроба визначити вихідне поняття, яке може бути покладено в основу всього курсу. Воно має потенційно володіти можливістю при своєму розгортанні відтворювати в основному всю систему понять, що описують логіку професійної діяльності, тобто представляти деяку генетично вихідну «клітинку». В якості такого вихідного поняття виділено етіопатогенез. У спеціальній літературі зазвичай використовуються два самостійних поняття: етіологія (вчення про причини та умови виникнення хвороб) та патогенез (вчення про механізми виникнення та розвитку хвороб). Вони тісно взаємопов'язані між собою і повинні розглядатися в єдності. З одного боку, механізми виникнення та розвитку хвороб неможливо дослідити у відриві від причин і всього комплексу умов, за наявності яких причина виявляє свою руйнівну дію на організм. З іншого боку – розкрити причини та умови виникнення захворювань неможливо без знання механізмів походження та розвитку хвороб. Тому етіопатогенез ми розглядаємо як єдине вихідне поняття, що дозволяє досягнути сутність хвороби та її результат. Логіка пізнання сутності хвороби повинна відповідати логіці етіопатогенезу захворювання, тобто відтворювати процес його виникнення і розвитку.

При розгортанні цього поняття у процесі навчання з'являється можливість відтворювати загалом усю систему понять, що відбивають логіку професійної діяльності (хвороба, патологічний процес, клінічний прояв хвороби, симптом, синдром, діагностика захворювання, втручання, профілактика та ін.).

Змістовний аналіз під час вирішення професійного завдання пов'язаний з вибором оптимального на цей момент впливу з низки можливих

з урахуванням зміни умов. Такий аналіз дозволяє майбутнім фахівцям відкривати засоби пошуку рішень професійних завдань.

У міру освоєння майбутніми фахівцями змістовного аналізу дією воно поступово скорочується, згортається і починає виглядати як швидке, одномоментне (симультанне) орієнтування на зовнішні ознаки патологічного процесу (симптоми, симптомо-комплекси та синдроми, що виділяються в ході обстеження хворого), а не на внутрішні причини та механізми розвитку захворювання. У результаті майбутні фахівці поступово опановують загальні принципи аналізу професійних завдань.

Рефлексивні дії формувалися в процесі вирішення професійних завдань, що вимагають від майбутніх фахівців уявного звернення до ходу, процесу та способів здійснення власної розумової діяльності. У процесі аналізу вирішення завдань викладач спеціально створює у майбутніх фахівців рефлексивне ставлення до власних дій, тобто предметом обговорення стають не тільки результат та зміст дії, а й спосіб дії та її заснування. Він вчить їх ставити запитання: як я дію? Чому я дію саме так? Чому вийшли такі результати? Це дозволяє формувати рефлексію, як здатність звертатися до обґрунтування своїх дій.

Формування дій планування зазвичай відбувалося в ході вирішення професійних завдань на побудову плану обстеження та втручання. При виробленні плану особлива увага приділялася таким аспектам: висування гіпотез про можливу патологічну картину хвороби, її ознаки та наслідки; вибору оптимального рішення із низки можливих з урахуванням передбачуваних наслідків того чи іншого рішення; визначення мінімальної кількості кроків, що ведуть до вирішення задачі; визначення різних методів обстеження, доступних і досить вагомих у цій клінічній ситуації; співвіднесення та оцінку передбачуваних проміжних результатів з кінцевою діагностичною та лікувальною метою; побудові в кінцевому рахунку в розумовому плані своєрідного «дерева» вирішення діагностичної та лікувально-тактичної задач.

Розуміння сутності певного класу хвороб виявляється у тому, що майбутній фахівець може подумки відтворити логіку етіопатогенезу, цілісну клінічну картину подібних захворювань і на цій основі забезпечити успішне лікування з урахуванням індивідуальних анатомо-фізіологічних особливостей та інших умов.

Порівняльний аналіз результатів навчання за традиційною та експериментальною програмами дозволяє зробити висновок про більш високу

розвивальну ефективність системи підготовки майбутніх фізичних терапевтів, заснованої на концепції теоретичного мислення та змістовного узагальнення.

Список використаної літератури

1. Асонов Д. Емоційне вигорання медичних працівників: моделі, фактори ризику та протективні фактори. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2021. № 4. С. 1–14.
2. Бегеза Л.Є. Психологія професійної аутоідентифікації лікаря (інтеріоризація, дефензивність, психопрофілактичні виміри). Автореф. на здобуття наук. ступ. канд. псих. наук. Харків. 2021, 40 с.
3. Кравець О.В., Станін Д.М., Єхалов В.В. Стрес-адаптація медичних працівників за умов воєнного часу. *Science, innovations and education: problems and prospects: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Токіо, Японія, 6-8 квітня 2022. Токіо, Японія, 2022. С. 74–80.
4. Чугунов В.В. Співвідношення та індивідуальні особливості медичних працівників: методична розробка. Запоріжжя, 2015. 23 с.

Матвєєв В.Н.,

здобувач вищої освіти групи ПСПП-24зм
СНУ ім. В. Даля

ВИРІШЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ КОНФЛІКТОГЕННОГО ПРОФЕСІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Світова практика показує, що сталий розвиток виробництва та підтримка його конкурентоспроможності у довгостроковій стратегічній перспективі залежить від інновацій. Управління персоналом в контексті організаційних інновацій слід розглядати як інноваційний підхід до самого персоналу.

Вивчення джерел та причин виникнення дисбалансу інтересів працівників та роботодавців на кожному з рівнів управління дозволяє фахівцям у галузі управління людськими ресурсами формувати активну раціональну кадрову політику організації: удосконалювати кадрові стратегії мотивації та стимулювання трудової діяльності; формувати та впроваджувати у практику діяльності стратегії управління конфліктами та професійними стресами; реалізовувати стратегії управління кадровими ризиками організації;

розробляти стратегії формування лояльності та інноваційної сприйнятливості персоналу в період модернізації організації (реструктуризації) та ін. [1-4].

Головна умова успішного здійснення стратегії інноваційного прориву є формування інноваційного потенціалу особистості.

Одним із організаційно-методичних та психологічних рішень є освітня технологія формування конфліктологічної компетентності на різних рівнях:

- лише на рівні організації: керівників, менеджерів з управління персоналом, різних категорій персоналу;
- на рівні вузів: майбутніх фахівців-менеджерів у різних сферах діяльності.

Для реалізації цієї багаторівневої та багатокомпонентної організаційно-методичної та психологічної задачі необхідно розробити організаційне, психолого-педагогічне та навчально-методичне забезпечення процесу формування конфліктологічної компетентності на двох рівнях – на рівні освітньої організації та на рівні підприємства (на всіх внутрішньоорганізаційних рівнях управління).

Розробка стратегії управління конфліктами та стресами в організації передбачає вирішення завдань, що дозволяють здійснити інтеграцію майбутніх працівників (менеджерів) та роботодавців:

- у рамках закладу освіти (формування конфліктологічної компетентності бакалаврів та магістрів за відповідними напрямками підготовки; підвищення рівня конфліктологічної культури суб'єктів освітнього простору та ін.);

- у межах організації на лінійному, оперативному та корпоративному рівнях управління (формування конфліктологічної компетентності керівників і працівників організації; реалізація системи конфліктологічного консультування; розробка стратегії управління ризиками системи управління персоналом і ризиками персоналу; покращення соціально-психологічного клімату в трудовому колективі, розвиток системи стимулювання результатів трудової діяльності менеджерів.

Включення у процес професійної підготовки менеджерів конфліктологічної складової визначається вимогами сучасної економіки: підвищення загальної професійної компетентності управлінців; підготовкою менеджера, який володіє методиками діагностики джерел виникнення конфліктів та стресів в організації та методами конфлікт-менеджменту.

Конфліктологічна компетентність менеджерів є компонентом їхньої професійної компетентності. Методика формування конфліктологічної

компетентності менеджерів є актуальною і з точки зору переходу до рівневої вищої освіти, що передбачає багатогранну загальнопрофесійну початкову підготовку з подальшою спеціалізацією.

Врахування думок роботодавців про «потенційний професійний портрет» випускника є певним етапом в освітній технології формування конфліктологічної компетентності менеджера. В умовах трансформації вимог роботодавців до рівня професійної підготовки фахівців перед системою вищої освіти постає завдання вдосконалення освітніх технологій та моделей підготовки магістрів, здатних до оперативної професійної адаптації, трудової мобільності, ефективної реалізації свого індивідуально-особового потенціалу, професійного розвитку в умовах реальної трудової діяльності.

До списку запропонованих компетенцій, з метою їх оцінки, крім зазначених компетенцій, увійшли й інші, обрані довільно (компетенції у сфері управління кадровими ризиками, економічної безпеки, економіки управління персоналом організації, кадрових інновацій тощо). Ця постановка питань забезпечує об'єктивність одержуваних даних.

Важливі, з погляду теми дослідження, практичні вміння були високо оцінені респондентами (середній бал дорівнює 4 та вище, понад дві третини респондентів оцінили необхідність названих умінь на 4 та 5). Аналіз результатів опитування респондентів показує, що найбільші показники з погляду значущості мають компетенції у сфері діагностики організаційних конфліктів, діагностики стрес-факторів, що викликають підвищення рівня професійного стресу співробітників, а також у сфері управління організаційними конфліктами та професійними стресами. З погляду всіх груп респондентів, найбільш значущими є компетенції у сфері принципів та методів кадрової стратегії управління конфліктами та стресами в організації.

Цікаво, що з запропонованих для оцінки компетенцій, обраних довільно, найменше значення для магістрів набули компетенції в галузі економіки управління персоналом організації; у випускників – у галузі управління кадровими ризиками; у роботодавців – у сфері кадрових інновацій тощо.

Всім трьом групам було поставлене запитання: «Якими, на вашу думку, компетенції у сфері управління конфліктами та стресами в організації обов'язково повинен мати менеджер?» Серед найбільш актуальних компетенцій більшість магістрів, випускників та роботодавців назвали: знання основ виникнення та вирішення трудових спорів та організаційних конфліктів у трудовому колективі; володіння технологіями посередницької діяльності під

час вирішення конфліктних ситуацій; вміння попередження та профілактики професійного стресу працівників.

Сучасний менеджер має бути підготовлений реалізовувати управлінські завдання в умовах конфліктогенного професійного середовища та своєчасно розробляти стратегії управління конфліктами та стресами, впроваджувати кадрові заходи щодо мінімізації дисфункціональних наслідків конфліктів.

Список використаної літератури

1. Гагіна Н. В. Педагогічні умови формування у майбутніх менеджерів умінь конструктивної взаємодії у ситуації конфлікту. Дис. к. п. н. Житомир, 2011. 36 с.
2. Зінчина О. Б. Конфліктологія. Харків: ХНАМГ, 2007. 164 с.
3. Карамушка Л. М. Психологія управління. К.: Міленіум, 2003. 344 с.
4. Кляп М. Структура та зміст конфліктологічної компетентності [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2010_5/Kliap

Піддубна В.В.,

здобувач каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

СТЕРЕОТИП ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЯХ ОСОБИСТОСТІ

Наразі вивчення проблеми життєвих сценаріїв активно розвивається. Вітчизняні дослідники вивчають життєві сценарії у контексті родових сценаріїв (Л. Гридковець, К. Седих та ін.) та рольової самореалізації (П. Горностай, Я. Раєвська та ін.), статевих і гендерних особливостей (Н. Клименко та ін.); приділено увагу мотиваційним чинникам творення життєвого сценарію особистості, репрезентація життєвих сценаріїв у свідомості особистості та умов проєктування життєвого сценарію (Г. Гандзілевська, І. Пасічник та ін.). Розкрито особливості формування життєвих планів та усвідомлення життєвих сценаріїв у юнацькому віці (З. КовальчукТ. Костіна та ін.) тощо. Центральними психологічними проблемами, які цікавлять сучасних українських науковців, є пошуки

ефективних методів процесу усвідомлення індивідом свого життя (І. Давиденко, П. Жебелева, Т. Костіна, О. Матвієнко та ін.), вибір життєвих стратегій для його творчого, аксіологічного, екологічного проєктування (З. Карпенко, С. Максименко, І. Маноха, І. Пасічник, Т. Титаренко та ін.) та технології оптимізації соціально-психологічних практик моделювання й розбудови життєвого шляху (П. Горностай, В. Климчук, В. Панок, М. Смульсон, Н. Чепелева, В. Чернобровкіна та ін.), репрезентації суб'єктивної картини світу та сенсу життя в наративах (О. Марута, М. Семиліт та ін.), розвиток і реалізація духовного (Н. Жигайло, М. Савчин та ін.), життєтворчого потенціалу особистості [1; 2].

В межах сучасної зарубіжної психології проблемам людської долі приділяв увагу Е. Берн. У своїй роботі «Люди, які грають в ігри» він розробив тему сімейних (родових) сценаріїв як чинників, що істотно впливають на життя людини. За Е. Берном, «сценарій – це життєвий план, що поступово розгортається, який формується ... ще в ранньому дитинстві в основному під впливом батьків. Цей психологічний імпульс з великою силою штовхає людину вперед, назустріч її долі, і часто незалежно від її опору чи вільного вибору».

При цьому сценарій може бути як успішним, так і неуспішним. Власне, стосовно сценаріїв більш ніж справедливим є вислів про «добрі наміри». Проте що робити, якщо батьками чи довіллям у людину було закладено «сценарій невдахи»? Для цього, в першу чергу, необхідно визначити, з яких елементів складається сценарій, що з них необхідно прийняти як даність, а з чим можна працювати.

Е. Берн зазначає, що «сценарій передбачає: батьківські вказівки; відповідний особистісний розвиток; рішення у дитячому віці; дійсну «включеність» у якийсь особливий механізм, що несе успіх чи невдачу; переконливу установку ... ». Як бачимо, наявність перших трьох позицій потрібно визнати і оскільки час незворотний, те й змінити, наприклад, батьківські вказівки, дані у ранньому віці, ми не можемо. А ось змінити базову установку та відповідний їй вектор соціальної активності складно, але можливо. При уважному аналізі можна дійти висновку, що «рішення у дитячому віці» і «переконлива установка» це по суті одне й те саме, тобто установка є наслідком ухваленого рішення.

Таким чином, Е. Берн окреслив проблему «нещасливої долі» людини, яка полягає в «нещасливому життєвому сценарії», який закладають батьки в ранньому дитинстві. Він виділив основні елементи сценарію, а також вказав

на механізм формування. Однак питання про технологію виходу з «негативного» сценарію залишилися ним практично невивченим. Е. Берн лише свідчить про необхідність приймати у житті самостійні рішення.

К. Штайнер зазначив, що «основні сценарні заборони та приписи, як правило, походять від одного з батьків (від батька протилежної статі), а батько тієї ж статі демонструє дитині, як виконувати заборони та приписи, дані батькам протилежної статі». Таким чином, батько однієї статі на власному прикладі передає дитині життєвий сценарій, а батько іншої статі фактично є її ідеологом.

Сценарій «без кохання» за К. Штайнером полягає в безуспішному пошуку близьких відносин. Слідом за Е. Берном він використовує термін «погладжування» як одиницю визнання індивіда, яка може мати, залежно від контексту, досить широке значення – від компліменту до фізичного контакту.

Аналізуючи сценарій «без радості», К. Штайнер, насамперед, звертав увагу на крайні його прояви, які закінчуються алкоголізмом чи наркоманією, безконтрольним вживання лікарських засобів. К. Штайнер писав, «... змалку нас вчать ігнорувати свої тілесні відчуття, як приємні, так і неприємні... Дорослими надається значний тиск, щоб не дати дітям переживати повноту тілесного буття. У результаті багато людей не розуміють, що вони відчують, їхнє тіло відчужене від свого Центру, вони не володіють своїм фізичним Я, а їхнє життя безраднісне».

Щоб подолати розрив зі своїм тілом К. Штайнер пропонував досягти відчуття центрованості, тобто глибше відчувати як радість, так і біль. І тому передбачалося застосовувати тілесноорієнтовані психотерапевтичні практики, насамперед, пов'язані з диханням. Однак конкретні рекомендації з цього питання та вправи у його роботі відсутні.

Говорячи про центрування, К. Штайнер зауважив, що «нині ще тільки вивчаю цю форму сценарного аналізу. Її ще потрібно зрозуміти, досліджувати та адаптувати для використання в груповій терапії».

Підсумовуючи, слід зазначити наявність деяких негативних програм, закладених батьками під час раннього розвитку особистості (до 6 років), які виявляються як диктат контролюючої частини дитячого еґо-стану (Батько в Дитині). Тобто існує свого роду «автопілот», керуючий людиною з її рівня свідомості, що сформувався в ранньому дитинстві. При цьому він або блокує емоційне сприйняття людини, або її здатність до самостійного мислення, або до взаємодії зі своїм тілом.

Таким чином, ми маємо справу з певною деструктивною інформацією, яка була закладена в дитину і надалі значно спотворила її особистісний розвиток та процес самоактуалізації.

У зв'язку з цим є доцільним розглянути взаємозв'язок его-станів за Е. Берном з горизонтальними блоками в моделі А, тобто парами функцій, що відповідають за сприйняття та обробку тієї чи іншої інформації.

Вченими проведено соціонічний аналіз установок Е. Берна: позитивної та негативної оцінки себе («Я+» і «Я-»), позитивного та негативного ставлення до іншого («Ти+» та «Ти-»), ставлення до людей поза індивідуальних контактів («Вони+» та «Вони-») та запроваджено нову установку «Це +» та «Це -», що виражає ставлення людини до об'єктивного світу.

Проведено зіставлення горизонтальних блоків у моделі А та его-станів у Е. Берна. Зокрема, стан «Дитини» фактично ототожнено з блоком Super-Id – соціальна слабкість та інфантильність цього блоку призводять до того, що людина і в зрілому віці залишається дитиною у відповідних аспектах.

Своєю відвертістю найслабший блок подібний до найсильнішого, приховати щось тут дуже важко, і тому нерідко функції блоку Super-Id шокують оточуючих своєю «дитячою безпосередністю». За функціями цього блоку людині абсолютно необхідна турбота оточуючих. Позбавлений такої турботи почувається покинутою дитиною, глибоко нещасною, а іноді й небезпечною.

Блок Super-Id включає в себе дві функції: сугестивну і референтну. Виходячи з логіки попереднього міркування, опрацьовуючи ці функції, можна позбутися сімейного (родового) сценарію.

Вченими здійснено спробу співвіднести опрацювання трьох основних життєвих сценаріїв за К. Штайнером (без любові, без розуму і без радості) з моделлю А Інтуїтивно-логічного екстраверта (ІЛЕ). Як було зазначено, у сценарії «без радості», переважно, ігнорується інформація від свого тіла; у результаті виникає потреба у штучних замінниках тілесних відчуттів.

Е. Еріксон зазначає, що «в результаті вдалого проходження цієї стадії виростають люди, які черпають життєву віру не лише у релігії, а й у громадській діяльності та наукових заняттях. Ті, хто не пройшли успішно цю стадію, навіть якщо сповідують віру, фактично, кожним зітханням висловлюють недовіру до людей».

Слід відзначити важливість вирішення завдання виходу з несприятливих життєвих сценаріїв, використовуючи соціонічні методи. В

цьому напрямку слід вичленувати сценарій, тобто стереотип деструктивної поведінки, що повторюється, і визначити з якою соціонічною функцією блоків Super-Id або Super-Ego він пов'язаний. Знаючи тип конкретного індивіда, можна з'ясувати, на якій стадії розвитку особистості була деформована ця функція. Після цього проблему виходу з негативного життєвого сценарію можна буде вирішити за допомогою опрацювання відповідної соціонічної функції, а також вирішення завдань, які стоять на стадії розвитку, коли вона формується. Для виходу з негативних життєвих сценаріїв мають застосовуватися різноманітні технології, що включають психотерапію, техніки стрес-менеджменту, зміну способу життя та розвиток навичок міжособистісного спілкування. Важливими кроками є самопізнання для виявлення стійких життєвих сценаріїв, що формуються з дитинства, зниження стресу, підтримка фізичного здоров'я та звернення за професійною психологічною допомогою.

Список використаної літератури

1. Гандзілевська Г. Б. Реалізація життєвих сценаріїв українських емігрантів у акмеперіоді крізь призму соціокультурної адаптації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. Вип. 5. С. 65–70.

2. Пасічник І. Д., Гандзілевська Г. Б. Психологічні особливості формування життєвих сценаріїв острозьких письменників-емігрантів. *Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. праць*. К.: НУОУ, 2017. Вип. 1 (48). С. 165–172.

3. Штайнер К. Сценарії життя людей / пер. з англ. Я. Машико. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2021. 448 с.

Новацький В.Р.,

аспірант каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ДОСВІДУ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ У МОЛОДІ

Зростання психологічного неблагополуччя сучасної молоді і, як наслідок, широке поширення в молодіжному середовищі наркотичної та алкогольної залежностей, збільшення числа суїцидів можуть бути доказом

того, що молоді люди, їхні батьки, навчально-виховна система та різні соціальні інститути виявилися не готовими до надання ефектиної соціально-психологічної допомоги в кризові періоди життя [1-2].

В цьому векторі цікавим видається метод активізації стихійного досвіду подолання кризових ситуацій. Цей метод ґрунтується на результатах вивчення «наївних уявлень» (Clauss D.), «ситуаційних сценаріїв», «сімейних сценаріїв», а також на результатах досліджень типових, у тому числі і кризових ситуацій (сімейні конфлікти, розлука з близькими, загроза розлучення батьків та ін.) та їх вирішення, адже вже наявний в індивіда на час зустрічі із ситуацією сценарій її розвитку багато в чому визначає, що він побачить у ній, як її сприйме.

Молоді люди мають власні сценарії вирішення типових складних ситуацій. Вони можуть передати типову послідовність подій, реакції близьких, свою реакцію на ту чи іншу подію. Сформовані ставлення до ситуації, і навіть характер реагування на неї, є стереотипними, досить стійкими утвореннями, мати риси установки. Вони індивідуальні та прогностичні.

Однак, як і у дорослих, уявлення про ситуацію можуть бути необ'єктивними або настільки «згорнутими» через звичність, що перед початком їх аналізу необхідно = активізувати досвід поведінки в подібній ситуації.

Активізація досвіду поведінки у типовій кризовій ситуації здійснювалася на заняттях за допомогою заданого алгоритму її опису:

- 1) докладно опиши ситуацію, що викликала переживання.
- 2) опиши почуття кожного учасника ситуації, зокрема, і свої.
- 3) яку роль ти відіграв у вирішенні ситуації? Що робив, як справлявся з нею?
- 4) Які варіанти рішення проаналізовано?
- 5) які варіанти ти використав би зараз?

Цей метод співзвучний методу терапії дійсності У. Глассера. Коли учасник у групі аналізує свої конкретні кроки у конкретних ситуаціях, складає звіти про успішну чи неуспішну поведінку та планує ефективну поведінку.

Список використаної літератури

1. Кириченко В. В. Практичні аспекти ціннісної підтримки особистості у процесі переживання кризи. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2015. Т. XII. Випуск 21. С. 124-132.

2.Лясковська І. Л. Психологічні особливості типів переживання кризи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 41 (2013). С. 120-129.

Завацький В.Ю.,

докт. психол. наук, проф., проф. каф.
психології МДПУ імені Богдана Хмельницького,

Остополець І.Ю.

канд. психол. наук, доц., доц. каф.
психології МДПУ імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ІТ-КОМПАНІЇ

У сучасних умовах провідним трендом у галузі управління організацією є цифрові стандарти, які визначають вектор ефективності функціонування та сталого розвитку організації. Цифрові технології перетворюють традиційні процеси управління персоналом та змінюють підходи до розуміння того, в чому проявляється і як забезпечується залучення персоналу в діяльність організації, зокрема в ІТ секторі. Оскільки цифрова трансформація пов'язана не тільки з техніко-технологічними, а й з організаційно-управлінськими інноваціями, важливо залучити співробітників до процесу управлінських інновацій, у тому числі шляхом спільного формування образу результату управлінських змін та створення прямого зв'язку одержуваних ефектів з ключовими показниками ефективності діяльності персоналу в ІТ-компанії [1-3].

У зв'язку з цим важливим є формування системи управління персоналом в ІТ-компанії, основну цінність якої становить залучений персонал, що має високий рівень компетентності при прояві цифрових ініціатив. При цьому важливо враховувати не лише навчання цифровим навичкам, а й відповідну систему мотивації, спрямовану на забезпечення задоволеності, лояльності та проактивності, що загалом сприяє розвитку організації в умовах цифрової трансформації та підвищення ефективності її діяльності в цілому.

Для роботодавця наразі актуальним є залучення висококваліфікованих співробітників, а також їх утримання завдяки комфортних умов роботи, сприятливого соціально-психологічного та

організаційного клімату, ефективних мотиваційних впливів, забезпечення балансу між інтересами всіх учасників бізнес-процесів компанії, а також балансу між роботою та особистим життям.

Слід зазначити, що підвищення залученості персоналу є основною метою менеджменту ІТ-компанії і розглядається як показник, що характеризує готовність персоналу докладати зусиль до вирішення поставлених завдань та повну відданість діяльності організації. Багато дослідників визначають залученість як показник емоційного зв'язку персоналу з організацією та його усвідомленого ставлення до виконання поставлених завдань, тобто персонал мотивований та працює з максимальною віддачею та продуктивністю.

Залучення персоналу є досить багатогранним поняттям, що включає декілька складових, які необхідно розвивати у персоналу ІТ-компанії та враховувати в системі управління організації: поведінка, переконання, культура якості, що передбачає, що персонал сприймає якість як основний чинник ідентичності процесів, у здійсненні яких працівники беруть участь на своєму робочому місці. Узагальнення теоретичних уявлень про сутність та зміст залучення персоналу на основі критичного аналізу визначень та підходів різних авторів та фахівців дозволило сформулювати семантичне поле поняття залученості персоналу.

З урахуванням предмету дослідження семантичне поле буде використано не стільки як об'єднання різних частин мови, що мають одну загальну семантичну ознаку, скільки як асоціативний ряд або певна група слів, які тісно пов'язані і дозволяють описати конкретне поняття, а саме залучення персоналу. Основу семантичного поля становить предметно-тематична сфера, що пов'язана з загальним менеджментом, управлінням людськими ресурсами, управлінням якістю, організаційною поведінкою і психологією управління.

У наукових публікаціях ведеться активна полеміка щодо співвідношення понять залученості, лояльності, прихильності, задоволеності, ініціативності та ін. Як показують дослідження, поняття залученості, лояльності, мотивації та задоволеності, а також чинники, що їх визначають, не знаходять чіткого розмежування, хоча багато в чому схожі та перетинаються.

Так, у вітчизняних дослідженнях організаційна відданість визначається як емоційно позитивне ставлення персоналу до організації, пов'язане з готовністю розділяти її цілі та цінності, а також напружено працювати в її інтересах, і включає такі елементи, як ідентифікація, залученість та лояльність, що свідчить про аналогію з підходом зарубіжних учених. Відмінність полягає у термінології: замість терміну «лояльність»

використовується термін «організаційна відданість». Взаємозв'язок зазначених понять підтверджує наявність комплексного підходу до розуміння залученості персоналу, тобто залучення розглядається як елемент організаційної прихильності і означає бажання робити особисті зусилля, робити свій внесок у досягнення цілей організації.

Слід зазначити, що необхідно чітко розмежовувати такі поняття, як задоволеність, лояльність, залучення. Так, задоволеність означає, що персоналу забезпечений «гігієнічний мінімум» (безпека робочого середовища, стабільна оплата праці), лояльність підтверджує, що персоналу подобається організація і співробітник передбачає працювати на цьому підприємстві тривалий час без додаткових зусиль.

Залучення пов'язане з тим, що персонал захоплений діяльністю організації і прагне кращих результатів. Залучені персоналу почуваються також причетними до успіхів організації, відчувають важливість своєї роботи, виявляють до неї підвищений інтерес та відповідальність за якість. Отже, підвищення продуктивності діяльності, а також інноваційний розвиток та вдосконалення процесів є наслідком високої залученості персоналу ІТ-компанії. При цьому залучення персоналу формується з урахуванням компонентів розвиненої організаційної культури та її складової – культури якості.

Підвищення рівня залучення персоналу в умовах цифрового розвитку стає найважливішим завданням керівництва та HR-фахівців: ефективна реалізація проєктів багато в чому визначається підтримкою керівництва щодо розуміння цілей, адекватної системи мотивації та розвитку персоналу. У системі управління цифровим підприємством основними завданнями менеджерів залишаються організація навчання та мотивація персоналу, вирішення яких дозволяє підвищити зацікавленість персоналу у змінах, що проводяться.

Необхідно враховувати, що цифрова трансформація, яка відбувається в організації, значно впливає на зміну змісту та умов здійснення трудових процесів, що, у свою чергу, зумовлює необхідність дій щодо подолання опору щодо впровадження цифрових інновацій, при цьому найбільша відповідальність за вирішення цієї проблеми повністю покладається на залучених та навчених лідерів.

При цьому аналіз практичних аспектів досліджуваної проблеми показав відсутність принципових відмінностей між теорією та практикою забезпечення залучення персоналу в діяльність організації.

На підставі проведених досліджень розроблено методологічний підхід до забезпечення залучення персоналу. Основою запропонованого методологічного підходу є стратегія сталого розвитку, яка реалізується в рамках концепції безперервного вдосконалення та кадрової стратегії, спрямованої на збереження та розвиток кадрового потенціалу організації.

У контексті цих обставин питанням першорядної важливості стає проблема не лише залучення персоналу, а скоріше навіть необхідність створення умов утримання співробітників, за яких окремо взятому співробітнику, який знаходиться у пошуку кращого місця реалізації своїх здібностей, не захочеться залишати організацію. Говорячи про це, варто наголосити саме на формуванні залученості, що набагато ширше і глибше оцінки лояльності та задоволеності персоналу.

Список використаної літератури

1. Sayabek, Z., Suicubayeva, S. & Utegenova, A. (2020). Digital Transformation in Business. DOI: 10.1007/978-3-030-27015-5_49
2. Schallmo, Daniel R. A. & Williams, Christopher A. (2018). Digital Transformation Now! Guiding the Successful Digitalization of Your Business Model. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72844-5>
3. Soft Skills в IT: чому вони потрібні кожному айтишнику та як їх розвивати. URL: https://kam.itstep.org/blog_3/soft-skills-in-it-why-every-it-specialist-needsthem-and-how-to-develop-them Millennials rising: the next great generation.

Копілевич А.О.,
здобувач вищої освіти
групи УСЗ-24дм СНУ ім.
В. Даля

СТАЖУВАННЯ В ЛОКАЛЬНИХ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦІННІСНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ І ПЕРЕДАЧА ДОСВІДУ ДО ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Стажування у локальних гуманітарних організаціях посідає важливе місце в системі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Воно створює умови не лише для інтеграції теоретичних знань із практикою, а й для формування професійних цінностей, етичних стандартів і

забезпечення каналу передачі гуманітарних стандартів до державних інституцій соціального захисту.

Однією з ключових функцій стажування є інтеграція теоретичної підготовки із реальними умовами професійної діяльності. Участь студентів у роботі місцевих гуманітарних організацій дозволяє безпосередньо застосовувати знання, набуті в аудиторії, у практичній роботі з різними категоріями клієнтів під supervізією досвідчених фахівців. Здобувачі освіти залучаються до основних етапів соціальної роботи: оцінювання потреб, планування допомоги, ведення випадку, моніторингу й оцінювання результатів. Такий формат практики виступає ключовим елементом професійної підготовки, оскільки сприяє формуванню практичних умінь і моделюванню типових та ускладнених робочих ситуацій, з якими випускники стикаються у подальшій професійній діяльності.

Важливою перевагою є занурення студентів у реалістичні умови локального контексту. Локальні гуманітарні організації працюють безпосередньо в громадах, реагуючи на актуальні соціальні й гуманітарні виклики: бідність, внутрішнє переміщення населення, функціонування вразливих сімей, обмежений доступ до послуг тощо. Участь у реалізації проєктів таких організацій сприяє опануванню навичок міжвідомчої взаємодії, командної роботи, професійної комунікації з клієнтами, ведення документації у справі клієнта. Практика в реальному середовищі розвиває у студентів критичне мислення, здатність оперативно ухвалювати рішення, адаптуватися до ресурсів та особливостей громади, що доповнює академічну підготовку і підвищує її практичну значущість.

Стажування водночас є інструментом ціннісного виховання та формування етичних стандартів майбутніх фахівців. Робота у реальному професійному середовищі створює умови для засвоєння етичних норм і професійних установок, які неможливо повною мірою сформувати лише в межах аудиторних занять. Зіткнення з етичними дилемами у процесі взаємодії з клієнтами спонукає студентів до глибшого осмислення принципів конфіденційності, поваги до гідності та автономії клієнта, неупередженості, професійної відповідальності й підзвітності. Дослідники підкреслюють, що цілеспрямоване включення етичної компоненти до програм практики й стажування формує міцний фундамент для становлення етичного та відповідального фахівця [2; 3].

Безпосередня участь у діяльності гуманітарних організацій сприяє інтерналізації базових цінностей соціальної роботи. Студенти мають змогу

спостерігати, як досвідчені соціальні працівники втілюють у щоденній практиці принципи служіння громаді, соціальної справедливості, поваги до цінності й гідності кожної особистості, важливості людських взаємин, доброчесності та професійної компетентності [3]. Робота з уразливими групами населення формує емпатію, толерантність до різноманіття, підсилює усвідомлення значущості прав людини. Таким чином, проходження стажування сприяє не лише набуттю професійних умінь, а й поступовому формуванню професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників.

Окремим важливим результатом стажування в гуманітарних НУО є опанування міжнародних стандартів ведення випадків (кейс-менеджменту). У сфері захисту населення в надзвичайних ситуаціях широкого поширення набув підхід *Protection Case Management*, який поєднує принципи соціальної роботи та гуманітарної допомоги, спрямований на всебічну підтримку осіб, що опинилися в кризових ситуаціях [4]. Під час стажування студенти набувають досвіду застосування стандартизованих процедур: комплексної оцінки потреб клієнта, розроблення індивідуального плану допомоги, координації послуг між різними установами, дотримання протоколів документування випадку і моніторингу результатів [4]. Засвоєння таких підходів підвищує рівень фахової підготовки і робить майбутніх випускників носіями сучасних гуманітарних стандартів.

Після завершення навчання випускники, які проходили стажування в гуманітарних організаціях, нерідко продовжують кар'єру в державних закладах соціального захисту. У цьому разі відбувається дифузія найкращих практик до державного сектору: колишні стажери переносять клієнтоорієнтовані, прозорі й структуровані методи роботи з випадком, сприяють поширенню в колективах культури оцінювання потреб, підзвітності, поваги до прав і гідності отримувачів послуг [5]. Дослідження показують, що співпраця державних інституцій із НУО (через контрактинг послуг, спільні проекти, консультативні платформи) є ефективним механізмом передачі технічної експертизи та інноваційних рішень у публічний сектор [5; 6].

Міжнародний досвід підтверджує ключову роль стажування у професійній підготовці соціальних працівників. Так, у США польова практика офіційно розглядається як «фірмова педагогіка» (*signature pedagogy*) соціальної роботи, що підкреслює її центральне місце в освітньому процесі [1]. Американська рада з освіти в галузі соціальної роботи (CSWE) встановлює мінімальні вимоги до обсягу практики: не менше 400 годин стажування для рівня бакалавра та 900 годин – для рівня магістра соціальної роботи [1]. У

Канаді діють аналогічні акредитаційні стандарти, які передбачають значний обсяг супервізованої практики в акредитованих агенціях соціальних послуг. У країнах Європейського Союзу також приділяється значна увага практичному навчанню; зокрема, в Ірландії студенти зобов'язані пройти щонайменше 1000 годин професійного стажування на базі соціальних служб, успішне завершення якого є обов'язковою умовою отримання диплому [7].

Запозичення й адаптація таких моделей у національному освітньому просторі сприяють професіоналізації та стандартизації соціальної роботи в Україні. Обов'язковість, структурованість і значний обсяг практики наближають вітчизняні програми до міжнародних стандартів, сприяють формуванню єдиних етичних принципів і підвищених вимог до компетентностей випускників [1; 2]. Інтенсивні та різнопланові практики допомагають студентам розвинути професійну впевненість, готовність до самостійної роботи з клієнтами, розширити світогляд за рахунок ознайомлення з різними моделями надання соціальних послуг [2; 7].

Перспективи розвитку системи стажування у сфері соціальної роботи в Україні пов'язані з посиленням співпраці між закладами вищої освіти, неурядовими гуманітарними організаціями та державними органами влади у сфері соціального захисту. Партнерство між НУО та державними інституціями дозволяє поєднати ресурсний потенціал і повноваження держави з гнучкістю, інноваційністю та орієнтацією на потреби громад, притаманними третьому сектору [5; 6]. Спільні навчальні заходи, стажування державних службовців у НУО, методична підтримка та консультативні формати взаємодії відкривають можливість для інституціоналізації найкращих практик, у тому числі стандартів ведення випадків, у державних службах соціального захисту [4–6].

Отже, стажування студентів спеціальності «Соціальна робота» у локальних гуманітарних організаціях розглядається як багатофункціональний інструмент, що одночасно забезпечує практичну підготовку, формує ціннісні орієнтації, етичні стандарти і сприяє передачі інноваційних гуманітарних підходів до державного сектору. Поєднання академічних знань із досвідом роботи «в полі» сприяє становленню покоління соціальних працівників, які володіють високим рівнем професійної компетентності, дотримуються етичних норм і готові впроваджувати найкращі практики в інтересах громади та суспільства загалом.

Список використаної літератури

1. Council on Social Work Education (CSWE). *Educational Policy and Accreditation Standards*, 2015 – Field Education as Signature Pedagogy.
2. Campbell, M., & Zegwaard, K. (2011). *Values, ethics and empowering the self through cooperative education*. Asia-Pacific Journal of Cooperative Education, 12(3), 205-216 – Роль практики у формуванні професійної етики.
3. National Association of Social Workers. *Code of Ethics* (revised 2021) – Шість базових цінностей соціальної роботи.
4. Norwegian Refugee Council & International Rescue Committee (2025). *Your Guide to Protection Case Management* – Гуманітарні стандарти кейс-менеджменту на основі соціальної роботи.
5. Bvudzai Magadzire et al. (2019). *How to Transition Social Solutions to Government*. Stanford Social Innovation Review – Передача рішень від НУО до державних установ.
6. Masooda Bano (2019). *Improving Service Delivery Through State–NGO Collaborations*. Voluntas, 30 – Покращення соцпослуг через партнерство держави і НУО.
7. Trinity College Dublin, School of Social Work and Social Policy – *Professional Placement Requirements* – Вимога 1000 годин стажування (Ірландія).

Сльот М.О.,

здобувачка каф. практичної психології
та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕЖИВАННЯ ВТРАТИ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ НА ТРАВМУ

Переживання втрати близької людини має комплексний характер і розгортається в просторі внутрішнього світу особистості на двох рівнях осмислення подій: діяльнісному та духовному. Змістом діяльнісного рівня є образи подій, змістом духовного – смисли подій.

Підсумком переживання втрати на кожному рівні є формування психологічних новоутворень. Підсумком переживання втрати на діяльнісному рівні є формування новоутворення, позначеного нами як «психологічний образ втрати». Результатом переживання втрати на духовному рівні є формування новоутворення «переживання втрати як духовне випробування». Спільним

підсумком переживання втрати на обох рівнях є новоутворення «психологічний зв'язок з тим, хто пішов».

На індивідуальний характер переживання втрати впливають такі умови: 1) характер ситуації втрати; 2) сприйняття ситуації втрати; 3) особливості втраченого близького; 4) соціокультурний простір; 5) індивідуально-психологічні особливості того, хто втратив.

Ознакою продуктивності змін внутрішнього світу особистості, яка пережила втрату, є сформованість згаданих новоутворень, які є продуктом психологічної роботи. Їх сформованість можна визначити якісними та кількісними методами за набором емпіричних індикаторів, виділених нами для кожного новоутворення.

Переживання втрати як процес з афективними, когнітивними та поведінковими симптомами. У цьому напрямку об'єднано дослідження, в яких основна увага приділялася симптоматиці переживання втрати близької людини. Симптоматика процесу переживання гострого горя розглядається як прояв процесів, що відбуваються в різних сферах життя особистості: соматичній, психологічній (афективній, когнітивній), соціальній.

Цінність даних досліджень полягає у визначенні загальної симптоматики в переживанні різних видів втрат; авторами були виділені і описані різні типи патологічних реакцій на втрату; детально описана симптоматологія і стадійність перебігу «гострого горя» (Ліндемман Е., 1984; Боулбі Д., 2004; Parkes СМ., 1912; Хелл Д., 2001; Василюк Ф.Е., 1991, 2001).

Переживання втрати як послідовне вирішення психологічних завдань. Дослідження, об'єднані в даний напрямок, в основному проводилися американськими психологами (Busch С.І., 2000; Neeld Е.Н., 2002; Silverman Р.Р., 2001; Weiss D., 1981; W.Worden, 1982, 1992). Найбільш систематизованим і відомим є підхід W.Worden, що позначає переживання втрати як процес вирішення чотирьох базових психологічних завдань: прийняття реальності та незворотності втрати; переживання болю; прийняття навколишнього світу без втраченого; вибудовування нових відносин з втраченим і продовження життя.

Даний підхід може бути ефективним для психотерапевта тим, що на основі цієї концепції може бути позначена чітка послідовність його кроків і результатів, які повинні бути отримані в процесі психологічної роботи.

Переживання втрати як процес трансформації зв'язку з тим, хто пішов. При описі досліджень цього напрямку розглядаються недоліки психоаналітичного підходу до проблеми втрати близької людини.

Аналізується підхід Дж.Боулбі (2004) до втрати близької людини як до втрати об'єкта прихильності. Позначається цінність зміни парадигми «забуття» на парадигму «пам'яті», запропоновану Ф.Є. Василюком (1991), який розглядає весь процес «гострого горя» через переструктурування відносин з втраченим і нове бачення свого «Я».

Спробу об'єднати зовнішню симптоматику і особливості відносин з тим, хто пішов, зробив С.Рубін (S.Rubin, 2000). Його «модель балансу» поєднує в собі два блоки. Один пов'язаний з функціонуванням особистості (її життєдіяльністю), інший – з тим, яким чином відбувається перебудова відносин з тим, хто пішов.

Втрата як травмуюча подія, що руйнує особистість. Дослідження, об'єднані в даний напрямок, не були присвячені втраті близької людини як такої, а розглядали цю подію в комплексі з іншими супутніми травмуючими подіями (Джармен Р., 2001; Miller L., 1995; Sewell J.D., 1993, 1994; Янофф-Булман Р., 2002).

Втрата близької людини як травмуюча подія має болісний та інтенсивний вплив, що призводить до пошкодження смислової сфери особистості, системи самоставлення; розриву цілісної картини життєвого шляху. Найбільш сильним наслідком психічної травми, на думку авторів зазначених досліджень, є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Переживання втрати як процес «смислової реконструкції». Дослідження даного напрямку в більшості своїй проводяться в рамках конструктивістської психології і представлені в основному роботами американських авторів (Neimeyer R.A., 1999, 2000, 2001; Pennebaker, 1996; Hendricks L.D., 1999; Silverman P.R. 2001; Browning D, 2001).

Переживання втрати розглядається в цілісному контексті всього життя людини. Автори вважають, що особистість завжди має певний пре-нарратив власного життя: уявлення про перебіг свого життя, його закономірності, можливі події. Травматичні події вимагають від особистості їх включення в наратив власного життя. Осмислення переживань можливе тільки за умови їх усвідомленості та можливості описати – створити наратив, певну «історію», яка відображає досвід переживання. Зазначеними авторами розроблено цілий ряд наративних психотерапевтичних технік «смислової реконструкції» життєвої картини. Найбільш значущими в даному напрямку є два висновки: про провідну роль смислової сфери і про особистісний ріст як можливий результат переживання втрати.

Втрата як процес змін, що відбуваються на духовному рівні особистості. Переживання смерті близької людини, проблеми переживання «очікуваної втрати» внаслідок важкої хвороби, проблема очікування власного відходу з життя в контексті надання медичної та психотерапевтичної допомоги відображаються в паліативній медицині (Е. Кюблер-Росс, 2001). Допомога духовної спрямованості, що поєднує в собі релігійний і психологічний аспекти, активно використовується в роботі і з термінальними хворими, і з їхніми рідними та близькими.

Список використаної літератури

1. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн. І: Соціальна психологія особистості і спілкування. - К.: Либідь, 2004. – 576с.
2. Пеша І.В. Алгоритм реалізації соціального супроводу / І.В. Пеша Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал №2. - Київ ТОВ «Аспект-поліграф С.55-67
3. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 160 с.
4. Титаренко, Т. (2022). Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. Проблеми політичної психології, 11(25), 7-23. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-92>
5. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді : методичний посібник / С.В. Толстоухова, О.О. Яременко, О.В. Вакуленко та ін. – К. : ДЦССМ, Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 88 с.
6. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. – 154 с.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Малінін В.С.,
здобувач вищої освіти
групи СР-23д
СНУ ім. В. Даля

ДО ПРОБЛЕМ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Гуманітарна наука завжди відображала складність і глибину людського буття, адже її предметом є сама людина, її внутрішній світ, духовність, мислення, цінності та взаємини з іншими. У ХХІ столітті гуманітаристика переживає, мабуть, один із найскладніших періодів свого розвитку. Світ глобалізується, технології розвиваються з небаченою швидкістю, інформація стає головною валютою, а традиційні уявлення про людину, мораль, свободу й культуру зазнають істотних трансформацій. На перетині цих процесів постають нові виклики, які вимагають переосмислення самої сутності гуманітарного знання, його місця в сучасному світі та практичного значення.

Філософія – це не лише система ідей, а передусім спосіб мислення, що дозволяє людині осмислювати світ у його цілісності. Сьогодні перед філософією стоїть низка проблем, які відображають кризу традиційних світоглядних орієнтирів [2]. Однією з найгостріших є криза смислів. Людина постмодерної епохи часто відчуває втрату цілісності, віри у вищі ідеали, скептично ставиться до істини як такої. Релятивізм, плюралізм і фрагментарність мислення стали ознаками сучасного світогляду.

У філософії це проявляється через відхід від класичних онтологічних і гносеологічних питань до проблем ідентичності, мови, дискурсу та влади. Постструктуралізм, феміністська філософія, екзистенціалізм, феноменологія – усі ці напрями намагаються дати відповіді на питання про сенс людського існування в умовах, коли стабільні опори (релігія, традиція, національна ідея) послаблюються або трансформуються [1].

Ще одна важлива філософська проблема – це етичний вимір науково-технічного прогресу. Штучний інтелект, біоінженерія, генна модифікація, цифровий контроль породжують низку питань: що означає бути людиною у

світі, де технології здатні перевершити людські можливості? Як зберегти гуманність, коли межі між людиною і машиною стираються? Ці питання не мають однозначних відповідей, але саме філософія покликана їх ставити й шукати моральні орієнтири для суспільства, що стоїть на порозі нової цивілізаційної епохи.

Не менш актуальним є питання філософії війни і миру, особливо в контексті сучасних глобальних конфліктів, зокрема й російсько-української війни. Філософія сьогодні має допомогти суспільству усвідомити глибинні причини насильства, роль цінностей і свідомості у подоланні агресії, а також у формуванні нового гуманістичного бачення світу після воєнних травм.

Смисл життя асоціюється з певною життєво-філософською місією людини, спрямовує її життєву активність та орієнтує її протягом життєвого шляху [3, с. 41]. Сучасна психологія дедалі частіше звертається до проблем, які раніше вважалися філософськими: сенс життя, автентичність, відчуження, пошук ідентичності. У наш час ці питання набувають особливої гостроти через психологічну напруженість сучасного способу життя. Людина опинилася в інформаційному потоці, який перевищує її здатність до осмислення. Це породжує перевтому, тривожність, емоційне вигорання, апатію.

Психологи говорять про явище «цифрової депресії» – стану, коли постійне перебування в онлайн-середовищі призводить до зниження самооцінки, відчуття самотності та залежності від соціального схвалення. Водночас формуються нові типи ідентичності: віртуальні, фрагментарні, ситуативні [4, с. 135]. Людина стає «множинною істотою», яка в різних контекстах може бути різною і це не завжди свідомий вибір, а часто вимушена адаптація до умов цифрової доби.

Сучасна психологія також стикається з проблемою посттравматичних станів, особливо у контексті воєн, міграції та соціальної нестабільності. Українське суспільство сьогодні переживає колективну травму, яка потребує не лише індивідуальної терапії, а й системної психологічної підтримки. Психологи працюють над формуванням методик, які допомагають людині не просто впоратися зі стресом, а переосмислити досвід, знайти в ньому ресурс для відновлення. Люди стикаються у своєму житті майже з типовими ситуаціями чи краще сказати, наразі зі схожими стресовими нетиповими ситуаціями для мирного життя. Проте кожна людина залишається індивідуальною з певним рівнем внутрішнього ресурсу, адаптивними можливостями та ступенем травмованості [3, с. 43].

Ще один напрям психологія освіти та виховання. У світі, де знання швидко застарівають, важливо навчити людину вчитися, мислити критично, адаптуватися. Водночас емоційна складова освіти часто залишається на другому плані. Психологічні дослідження свідчать, що розвиток емоційного інтелекту не менш важливий, ніж академічні знання. Саме здатність розуміти власні емоції й емоції інших, співчувати, налагоджувати конструктивні взаємини це те, що робить людину по-справжньому гуманною.

Гуманітарна наука неможлива без аналізу соціальних процесів, адже людина живе не у вакуумі, а в суспільстві, що формує її світогляд, поведінку, цінності. У сучасному світі ми спостерігаємо глибоку соціальну поляризацію: розрив між багатими й бідними, між центром і периферією, між тими, хто має доступ до технологій і знань, і тими, хто його позбавлений [1]. Ці процеси породжують соціальну напруженість, недовіру до інститутів, зростання радикальних настроїв.

Окремої уваги заслуговує криза комунікації. Попри величезні можливості для спілкування, люди часто не чують одне одного. Соціальні мережі створюють «інформаційні бульбашки», у яких кожен чує лише тих, хто думає подібно. Це призводить до розколу суспільства, втрати здатності до діалогу [4, с. 135]. Гуманітарні науки мають шукати способи відновлення культури спілкування, розвитку критичного мислення й медіаграмотності.

Суттєвою соціальною проблемою є також криза цінностей. Матеріальний успіх часто підміняє духовний розвиток, а швидкість глибину. Молодь стикається з відсутністю чітких моральних орієнтирів, що веде до цинізму, байдужості або крайніх форм самовираження. Водночас саме зараз відбувається і протилежний процес, бо зростає інтерес до психології, духовних практик, волонтерства, соціальної активності. Люди шукають сенсу і прагнуть впливати на світ довкола себе. Це свідчить, що гуманістичні цінності не зникли, вони просто потребують нових форм вираження.

У контексті України соціальний вимір гуманітарних проблем має свої особливості. Війна, економічні труднощі, внутрішнє переселення, зміни у сфері освіти й культури ставлять перед суспільством питання про збереження національної ідентичності та культурної спадщини. Гуманітарні науки мають важливу місію – сприяти формуванню суспільної єдності, розвитку критичної свідомості, підтримці діалогу між різними соціальними групами [2].

Однією з ключових проблем сучасності є розрив між гуманітарною теорією і практикою. Часто гуманітарні дослідження залишаються на рівні академічних дискусій, не впливаючи безпосередньо на реальне життя. Проте

сьогодні особливо важливо зробити гуманітарні знання практично значущими: у політиці, освіті, соціальній роботі, медіа, бізнесі.

Наприклад, філософські концепції відповідальності й свободи можуть стати основою для розробки етичних стандартів у цифровій сфері; психологічні дослідження допомогти у формуванні програм підтримки ментального здоров'я; соціологічні моделі сприяти ефективному управлінню громадами. Гуманітарні знання не повинні замикатися у стінах університетів, вони мають виходити у публічний простір, формувати культуру мислення, діалогу та співпраці.

Сучасна гуманітаристика розвивається на перетині наук. З'являються нові дисципліни: цифрова гуманітаристика, нейрофілософія, соціальна нейропсихологія, етика штучного інтелекту, когнітивна лінгвістика. Вони поєднують гуманітарні та природничі підходи, відкриваючи нові можливості для розуміння людини як цілісної істоти.

Особливу роль відіграє інтердисциплінарність, яка дозволяє комплексно досліджувати явища, що виходять за межі окремих наук. Наприклад, феномен емоцій у сучасній культурі можна розглядати одночасно з позицій філософії, психології, культурології та медіадосліджень. Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню людини та її ролі у світі, який швидко змінюється [1].

Одним із найважливіших напрямів розвитку гуманітарної науки сьогодні є переосмислення ролі гуманітарної освіти у формуванні сучасної особистості. Адже саме через освіту передаються не лише знання, а й цінності, культурні смисли, здатність мислити критично й етично. У добу цифрових технологій, коли акцент робиться на технічних і прикладних дисциплінах, гуманітарна освіта часто сприймається як другорядна. Проте саме вона формує моральний і світоглядний фундамент особистості, без якого неможливе гармонійне існування ні індивіда, ні суспільства [3, с. 60].

Сучасна гуманітарна освіта має відповідати новим вимогам часу. Вона повинна поєднувати академічну глибину з практичною спрямованістю, розвивати у студентів не лише здатність до аналізу текстів чи теоретичних концепцій, а й уміння застосовувати гуманітарні знання для вирішення реальних життєвих проблем. Наприклад, майбутній філософ або психолог повинен не лише розуміти ідеї великих мислителів, а й уміти адаптувати ці знання до сучасних соціальних викликів, працювати в освітніх, медійних, культурних чи громадських проєктах [1].

Не менш важливо, щоб гуманітарна освіта сприяла вихованню емпатії та толерантності. У полікультурному світі, де дедалі частіше виникають конфлікти на ґрунті національних, релігійних чи соціальних відмінностей, саме гуманітарні дисципліни можуть навчити бачити цінність у різноманітті, поважати іншу людину, навіть якщо вона має інші погляди чи переконання. У цьому сенсі гуманітарна освіта – це не лише передача знань, а школа людяності.

В Україні гуманітарна освіта набуває ще більшої ваги у контексті формування національної свідомості та патріотизму, що ґрунтується не на формальних гаслах, а на глибокому розумінні історії, культури, мови, моральних основ буття. Сучасний освітній простір має бути спрямований на формування активної, мислячої, відповідальної особистості, здатної приймати рішення, діяти в інтересах спільноти й критично оцінювати інформацію.

Важливо також, щоб гуманітарна освіта не відставала від технологічних процесів. Вона має інтегрувати цифрові інструменти, онлайн-платформи, інтерактивні ресурси, мультимедійні курси, але не як заміну живому спілкуванню, а як засіб його розширення. Цифрова гуманітаристика відкриває нові можливості для аналізу культурних явищ, соціальних процесів і мовних моделей, але водночас нагадує, що жодна технологія не здатна замінити людське мислення, інтуїцію і співчуття [2].

У майбутньому роль гуманітарної освіти лише зростатиме, адже суспільство дедалі більше потребуватиме етичних орієнтирів і соціальної стабільності. Тому головним завданням гуманітарних наук є не лише вивчення минулого чи осмислення сучасності, а й виховання покоління, яке зможе поєднати знання, мораль і креативність, щоб будувати більш гуманний світ.

Отже, сучасні проблеми гуманітарної науки і практики – це не лише академічні виклики, а й питання виживання людяності у світі технологій, швидкості та нестабільності. Філософія вказує на необхідність пошуку смислу і моральних орієнтирів; психологія допомагає людині зрозуміти себе і подолати внутрішні кризи; соціальні науки нагадують про важливість солідарності, комунікації та справедливості.

Список використаної літератури

1. Social Integration – Levels and Dimensions. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://link.springer.com/article/10.1007/s11577-023-00889-0?utm_ (дата звернення: 21.10.2025).

2. Губерський Л.В. Гуманітарний простір освіти: сучасні виміри та пріоритети. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://info-library.com.ua/books-text-11392.html> (дата звернення: 21.10.2025).

3. Зливков В.Л. Виклики сучасної психологічної науки країн ЄС: перспективи інтеграції українського досвіду / В.Л. Зливков. – Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. – 93 с.

4. Пелешенко О.В., Леліва В.С. Проблема соціально-психологічного впливу соціальних мереж на самотність особистості / О.В. Пелешко, В.С. Леліва. – Северодонецьк, 2021. – С. 135-137.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Охріменко В.В.,
здобувач вищої освіти
групи ПСР-24д
СНУ ім. В. Даля

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

У ХХІ столітті соціальні установи посідають ключове місце у системі гуманітарної інфраструктури держави, стаючи невід’ємним чинником суспільного розвитку та підтримки громадян. Їхня діяльність спрямована не лише на надання соціального захисту, але й на створення умов для самореалізації особистості, підтримку вразливих категорій населення, здійснення психологічної допомоги та реабілітації. Завдяки цим інституціям суспільство отримує можливість ефективно реагувати на соціальні ризики, долати кризові ситуації та забезпечувати соціальну згуртованість.

Сучасна соціальна сфера, особливо в Україні, зазнає глибоких змін, зумовлених низкою об’єктивних чинників: військовими подіями, масштабними процесами трудової міграції, глобалізацією, цифровізацією та зростанням інформаційних потоків. Усе це вимагає від соціальних інституцій не лише швидкої адаптації до нових реалій, а й переосмислення власних підходів до управління та комунікації з громадою.

В умовах соціальної нестабільності й невизначеності ефективне управління соціальними закладами перетворюється з суто адміністративного завдання на складне мистецтво стратегічного керівництва, що поєднує аналітичне мислення з гуманістичними орієнтирами. Менеджмент у соціальній сфері має забезпечувати не лише раціональне використання ресурсів і результативність програм, але й підтримку духовних, моральних та етичних цінностей. Адже кінцева мета діяльності таких установ полягає не в отриманні економічної вигоди, а у сприянні соціальній стабільності, психологічному добробуту, зміцненні довіри в суспільстві та збереженні гідності кожної людини як найвищої цінності.

1. Теоретико-психологічні засади управління соціальними установами

Менеджмент соціальних установ охоплює сукупність дій, спрямованих на організацію діяльності персоналу, координацію процесів соціальної допомоги, планування ресурсів і забезпечення стабільності установи. Відповідно до підходу Л. Орбан-Лембрик (2021), управління у соціальній сфері — це система впливів, яка поєднує організаційні механізми й психологічні процеси мотивації, лідерства, комунікації та соціальної підтримки. [1, с.58]

Ключовими психологічними чинниками ефективного управління виступають:

1. емоційна компетентність керівника, здатність розуміти та регулювати емоції свої й інших людей;
2. психологічна безпека колективу, що забезпечує відкритість, довіру та відсутність страху помилки;
3. ціннісна єдність колективу, яка формує відчуття спільної місії;
4. лідерство як служіння, тобто лідер не домінує, а підтримує розвиток інших.

Соціальний менеджер має бути не лише адміністратором, а й психологом, комунікатором і модератором процесів взаємодії. Його завдання — координувати дії людей, у яких різний досвід, емоційні стани, життєві ситуації.

На думку Слюсаревського (2019), в українському контексті соціальний менеджер повинен враховувати фактор «соціальної травматизації» суспільства. Це означає, що керівники мають володіти знаннями кризової психології, працювати з персоналом, який сам переживає втрати, і формувати нову культуру довіри у соціальній сфері. [2, с.112]

2. Соціальні трансформації та управлінські виклики сучасності

Після 2022 року в Україні сформувався новий соціальний контекст. Соціальні установи, зокрема центри соціальних служб, притулки для внутрішньо переміщених осіб, реабілітаційні центри, опинилися в епіцентрі гуманітарної роботи. Керівникам доводиться діяти в умовах дефіциту фінансів, нестачі кадрів і високого емоційного навантаження.

Водночас війна актуалізувала потребу в психологічному менеджменті. За дослідженням *Dynamics of Social and Psychological Resilience of the Population of Ukraine During the War* (2023), стійкість організацій прямо пов'язана зі здатністю керівництва підтримувати командний дух і довіру. Там, де керівники практикують відкриту комунікацію, системну підтримку персоналу й турботу про його психологічне здоров'я, рівень професійного вигорання є значно нижчим.

Успішні українські практики демонструють, що керівники соціальних установ, які запроваджують системні тренінги з емоційного відновлення, колективні обговорення проблем, гнучкий графік та супервізії, досягають кращих результатів як у роботі персоналу, так і в задоволеності клієнтів.

3. Психологічна специфіка управління персоналом

Психологічна складова менеджменту визначає якість людських відносин у колективі, рівень згуртованості та задоволення працею. Головними принципами ефективного управління є:

1. Довіра як основа комунікації. У соціальних закладах довіра є важливішою за контроль. Вона створює відчуття приналежності до спільної мети.
2. Повага до емоцій працівників. Керівник має не ігнорувати почуття колективу, а допомагати їм конструктивно проявлятися.
3. Підтримка професійного розвитку. Навчання, обмін досвідом, відчуття зростання — це потужний мотиватор для працівників соціальної сфери.
4. Профілактика вигорання. Регулярні психологічні консультації, групи підтримки та розвиток навичок саморегуляції допомагають уникати виснаження.

Організаційна культура соціального закладу має базуватися на співчутті, взаємоповазі та солідарності. Як наголошує науковець М. Головатий, у системі соціального управління необхідно замінити «вертикаль наказів» на «мережу взаємодії», де кожен працівник відчуває свою значущість. [3, с.77]

4. Інноваційні підходи до управління в соціальній сфері

Розвиток соціальної сфери в Україні дедалі більше пов'язується з упровадженням інноваційних форм менеджменту. Одним із таких напрямів є соціальне підприємництво — діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем через економічні інструменти. Дослідження (Social and Legal Studies Journal, 2023) показують, що соціальні підприємства не лише фінансово підтримують заклади, а й підвищують їхню автономність та інноваційність.

Іншим важливим напрямом є цифровізація управління. Використання онлайн-платформ для ведення документації, електронного супроводу клієнтів, онлайн-нарад дозволяє підвищити оперативність прийняття рішень. Проте цифровізація

вимагає нових психологічних компетентностей — уміння підтримувати контакт і довіру навіть у віртуальній комунікації. Також все більшого значення набуває інклюзивний менеджмент — підхід, за якого у процес управління залучаються представники різних соціальних груп, включно з клієнтами. Це формує відчуття спільної відповідальності й прозорості.

5. Психологічна підтримка та розвиток персоналу в умовах війни

Війна принесла в соціальні установи нові емоційні виклики. Працівники щодня стикаються з історіями втрат, травм, безнадії. Це призводить до зростання рівня емоційного вигорання, депресії, апатії. Саме тому менеджмент повинен бути орієнтований на збереження психологічного ресурсу колективу. Найефективнішими заходами визнано:

1. впровадження програм психологічної підтримки персоналу (індивідуальні консультації, групи розвантаження, арттерапія);
2. регулярне проведення супервізій і навчальних семінарів з питань саморегуляції;
3. гуманізація умов праці — створення безпечного простору, забезпечення можливості коротких відпусток, зниження формалізму в звітності.

Такі практики допомагають не лише зберегти кадри, а й підвищити якість соціальних послуг. У перспективі післявоєнного відновлення країни саме психологічно стійкі колективи стануть опорою для розбудови нової соціальної системи.

Отже, менеджмент соціальних установ у сучасному соціумі — це не лише управління людьми й процесами, а насамперед управління людяністю. Його ефективність визначається рівнем емоційного інтелекту, гуманізму та стійкості керівників.

Сьогодні соціальні установи України є форпостом суспільної стабільності. Вони допомагають людям долати наслідки війни, відновлюють психологічну рівновагу, створюють умови для повернення до повноцінного життя. Тому розвиток професійного, психологічно орієнтованого менеджменту є запорукою соціального відродження нашої держави.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку моделей психологічної підтримки керівників соціальної сфери, інтеграцію цифрових інструментів управління та створення системи моніторингу емоційного стану персоналу.

Список використаної літератури

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління. — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2021. — 380 с.
2. Слюсаревський М. М. (ред.) Соціальна психологія в Україні: довідник. — Київ: Талком, 2019. — 280 с.
3. Головатий М. Ф., Панасюк І. М. Управлінські аспекти соціальної роботи: курс лекцій. — Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2020. — 210 с.
4. Dynamics of Social and Psychological Resilience of the Population of Ukraine During the War. — ResearchGate, 2023.
5. Економіко-правові та психологічні аспекти впровадження соціального підприємництва в Україні. — Social and Legal Studies Journal, 2023, № 1.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Ревякіна Т.Ю.,

здобувач вищої освіти
групи ПСР-24д

СНУ ім. В. Даля

ТЕНДЕНЦІЇ, ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сучасне українське суспільство переживає непростий, але водночас визначальний етап свого становлення. Глибокі соціальні трансформації, воєнні події, масштабні міграційні рухи, переоцінка цінностей і зміна способу життя суттєво впливають на життя кожної людини. У таких умовах особливої

значущості набувають професії, спрямовані на підтримку та допомогу іншим, — практична психологія та соціальна робота. Саме ці фахівці допомагають людям відновити внутрішню рівновагу, адаптуватися до нових реалій, знайти внутрішні ресурси та віру в майбутнє.

Психологічна й соціальна допомога сьогодні перетворилися на невід’ємний компонент системи життєстійкості суспільства. Після тривалих років воєнних дій і кризових ситуацій мільйони українців зіткнулися з глибокими втратами, вимушеним переселенням, психологічним виснаженням. У таких обставинах роль психологів і соціальних працівників стає критично важливою — вони підтримують людину в момент, коли її здатність справлятися з викликами значно знижена.

Сьогодні діяльність цих фахівців виходить далеко за межі традиційних консультаційних кабінетів. Вони працюють у громадах, навчальних закладах, центрах підтримки, волонтерських проєктах, поруч із військовими та постраждалими родинами. Здобутки сучасної практичної психології проявляються у швидкому розвитку кризової інтервенції, психотерапії травми, програм підтримки людей із посттравматичним стресовим розладом. Активно створюються освітні курси з підготовки кризових консультантів і фахівців з психоемоційної стабільності, упроваджуються нові тренінгові формати для роботи з сім’ями військовослужбовців[4].

Психологи дедалі більше використовують інтегративні підходи, поєднуючи елементи когнітивно-поведінкової терапії, гештальт-підходу, арттерапії, коучингу, нарративних методів. Така мультидисциплінарність забезпечує індивідуалізовану підтримку та дозволяє гнучко реагувати на унікальні запити клієнтів. Особлива увага приділяється розвитку емоційного інтелекту, роботі з дітьми й підлітками, профілактиці стресу та попередженню емоційного виснаження.

Соціальна робота в Україні сьогодні трансформується у всеохопну систему підтримки, спрямовану на збереження людської гідності та якості життя. Соціальні працівники активно працюють у лікарнях, школах, реабілітаційних центрах і територіальних громадах. Вони сприяють розвитку інклюзивних практик, підтримують людей з інвалідністю, допомагають сім’ям, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Під час війни саме соціальні служби стали першою контактною ланкою для внутрішньо переміщених осіб, літніх людей, родин з дітьми. Завдяки їхній роботі люди

отримують не лише матеріальну підтримку, а й відчуття безпеки та людського тепла[1].

У сучасних умовах важливо гармонійно поєднувати професійну допомогу з технологічними інноваціями. Психологи та соціальні працівники активно застосовують відеоконсультації, мобільні застосунки для моніторингу психічного здоров'я, онлайн-групи підтримки. Це робить допомогу доступнішою для мешканців віддалених територій або тих, хто не може звернутися особисто. Однак цифровізація не повинна знеособлювати підтримку: живе спілкування, емпатія та невербальна взаємодія залишаються незамінними у роботі з людським болем.

Одним із серйозних викликів сучасних фахівців є емоційне вигорання. Робота у високому стресі потребує значних внутрішніх ресурсів, тому супервізія, професійна підтримка та групи самопомогі стають обов'язковими умовами збереження професійної життєздатності. Іншим непростим завданням є недостатня кількість кваліфікованих кадрів та обмежені ресурси для роботи в кризових умовах. Однак навіть у цих складних обставинах фахівці демонструють високий рівень професіоналізму та відданості.

Майбутнє розвитку практичної психології та соціальної роботи в Україні полягає у синтезі наукового знання, практичних методів та гуманістичних цінностей. Це включає розширення освітніх програм, підтримку професійного розвитку через конференції, тренінги та супервізійні зустрічі, а також міжнародну співпрацю, що дозволяє переймати найкращий світовий досвід. Значну роль відіграють волонтерські й громадські ініціативи, які об'єднують фахівців різних сфер і створюють потужні мережі взаємодопомоги[2].

У центрі цієї професійної діяльності завжди залишається людина. Місія психолога чи соціального працівника полягає не лише в наданні послуги, а в щирій присутності поруч, умінні слухати, приймати та співпереживати. Людяність — основа професійної допомоги, те, що неможливо виміряти, але що визначає її ефективність.

Практична психологія та соціальна робота — це фундамент гуманістичного суспільства. Вони поєднують знання, співчуття та віру в людину. Українські фахівці доводять, що навіть у найважчі часи можна залишатися емпатійними, витривалими та готовими підтримати ближнього. Саме завдяки їхній праці суспільство отримує шанс на відновлення та розвиток. Звідси випливає, що подальший розвиток цих професій є стратегічно

важливим для держави, адже справжня сила громади народжується там, де панують взаємодітримка, розуміння та людяність[5].

Отже, розвиток практичної психології та соціальної роботи в сучасній Україні є не лише професійним і науковим завданням, а й стратегічною потребою суспільства, що переживає глибокі трансформації та тривалі кризові впливи. Умови війни, соціально-економічної нестабільності, міграційних викликів та зміни ціннісних орієнтирів актуалізують потребу в розбудові системи психосоціальної підтримки, здатної оперативно реагувати на потреби населення. Психологи та соціальні працівники виконують ключову роль у відновленні психологічної рівноваги, підвищенні стресостійкості, зміцненні соціальної єдності та підтримці тих, хто опинився у складних життєвих обставинах.

Здобутки цих професійних галузей свідчать про їхню динамічну еволюцію: формуються нові напрями допомоги, розвиваються інноваційні методики, удосконалюються освітні програми, зростає рівень міждисциплінарної взаємодії. Розширення спектра психологічних і соціальних послуг, перехід до інтегративних моделей роботи та активне застосування цифрових інструментів дають можливість підвищити доступність допомоги та зробити її більш адресною й ефективною.

Водночас перед галузями стоять складні завдання, пов'язані з емоційним вигоранням фахівців, браком ресурсів, необхідністю вдосконалення кризової підготовки та запровадження більш системної супервізії. Подолання цих викликів можливе завдяки державній підтримці, інституційному зміцненню соціальних служб, розбудові професійних спільнот, а також активній міжнародній співпраці, що забезпечує обмін досвідом і впровадження найкращих практик.

Подальший розвиток практичної психології та соціальної роботи має здійснюватися на основі поєднання науки, професійної компетентності й гуманістичних цінностей. Людяність, емпатія, здатність до співпереживання та повага до гідності кожної особистості залишаються фундаментальними критеріями ефективної допомоги. Саме ці риси забезпечують довіру між фахівцем та клієнтом, формують атмосферу підтримки й відкривають шлях до внутрішніх змін.

Таким чином, практична психологія та соціальна робота виступають не лише як сфери професійної діяльності, а як важливі чинники формування життєстійкого, згуртованого й гуманістично орієнтованого суспільства. Вони зміцнюють соціальну тканину держави, допомагають долати наслідки воєнних

і суспільних потрясінь та створюють передумови для відновлення, розвитку й побудови майбутнього, заснованого на взаємній підтримці, співчутті та людяності.

Список використаної літератури

1. Плаксієнко, І. Л., & Овсієнко, Ю. І. (2023). *Особливості психологічної допомоги та соціальної роботи психологічної служби в умовах війни*. Державний біотехнологічний університет.
2. Нежинська, О. О. (2024). *Психологічна допомога постраждалим від російської агресії на деокупованих територіях України*. Соціальна психологія та психологія соціальної роботи, 1, 110–118.
3. Бойко, С. (2023). *Застосування травмоінформованого підходу в соціальній роботі з дітьми під час війни*. Соціальна робота і педагогіка, 2, 45–51.
4. Лук'янчук, Н. (2023). *Психологічна підтримка особистості під час війни в Україні*. Вчені записки Університету «КРОК», 4(72), 56–62.
5. Frolov, M., Petruk, V., Shkarlatiuk, K., & Kozhushko, O. (2023). *Socio-Mental Health Support of Military and Civilians During War Time: Psychosocial Factors*. American Journal of Psychological Research, 3(1), 22–31.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Рудь І.А.,

здобувач вищої освіти

групи СР-23д

СНУ ім. В. Даля

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

У сучасному глобалізованому світі гуманітарні науки відіграють визначальну роль у формуванні всебічно розвиненої особистості, становленні духовності, світогляду та культурної ідентичності людини. Вони не лише збагачують інтелектуальний потенціал суспільства, а й сприяють усвідомленню сенсу життя, визначенню моральних орієнтирів, розумінню взаємозв'язку між людиною, культурою та соціумом. Саме гуманітарне знання

виступає підґрунтям для гармонійного розвитку людства, адже воно формує критичне мислення, емпатію та здатність до саморефлексії[3].

Однак у XXI столітті гуманітарна сфера стикається з низкою викликів, спричинених процесами глобалізації, цифровізації, соціальної поляризації, а також кризою духовних і моральних цінностей. Однією з ключових проблем є поступове знецінення гуманітарного знання, що спостерігається на тлі домінування технократичних підходів і культу швидкого результату. Технологічний прогрес, попри свої очевидні переваги, часто призводить до зміщення суспільних пріоритетів — із духовних цінностей на матеріальні. Унаслідок цього молодь дедалі частіше сприймає гуманітарні дисципліни як другорядні або «непрактичні», хоча саме вони розвивають аналітичне мислення, здатність до співпереживання та усвідомлення соціальної відповідальності.

Філософія у сучасному контексті набуває особливої значущості, адже вона допомагає людині знайти сенс у швидкоплинному інформаційному потоці, зберегти цілісність особистості в умовах моральної невизначеності. Вона нагадує, що розвиток технічних можливостей без духовного вдосконалення веде до деградації особистості та суспільства загалом. Людина сучасної доби часто переживає кризу ідентичності, втрату моральних орієнтирів і внутрішньої гармонії. Філософія дає інструменти для критичного осмислення реальності, вчить ставити фундаментальні запитання не лише «як?», а насамперед «чому?» і «заради чого?».

В умовах воєнних конфліктів, екологічних катастроф, соціальної напруги та морального занепаду філософія перетворюється на засіб внутрішньої стійкості та духовної опори. Вона формує у людини здатність до самопізнання, усвідомлення власної відповідальності, пошуку істини й справедливості навіть у ситуаціях хаосу й невизначеності[1].

Психологічний вимір проблем гуманітарних наук виявляється у глибокому впливі інформаційного середовища на психіку людини. Сучасна людина щодня стикається з надлишком інформації — тисячами повідомлень, відео, постів, що створює ефект інформаційного перевантаження. Це спричиняє підвищену тривожність, емоційне виснаження, апатію й зниження концентрації уваги. Соціальні мережі, створюючи ілюзію комунікації, водночас поглиблюють відчуття самотності, послаблюють реальні соціальні зв'язки та знижують рівень емпатії.

Психологічне здоров'я суспільства безпосередньо залежить від здатності людей зберігати щирість, співчуття та взаєморозуміння.

Психологічна наука покликана допомагати людині осмислити власні емоції, навчитися їх контролювати, будувати здорові взаємини та знаходити внутрішню рівновагу в умовах стресу. У цьому контексті особливо важлива роль гуманітарних фахівців — психологів, педагогів, соціальних працівників, які сприяють формуванню духовної стійкості та соціальної гармонії[1].

Соціальний аспект кризи гуманітарного знання проявляється у зростанні нерівності, нетерпимості, агресії та зниженні рівня культури міжособистісного спілкування. Поляризація за політичними, мовними, релігійними чи соціальними ознаками руйнує суспільну єдність і породжує недовіру. У цьому контексті гуманітарні дисципліни відіграють провідну роль у формуванні культури діалогу, толерантності та взаємоповаги. Соціологи, культурологи й філософи не лише аналізують суспільні процеси, але й розробляють механізми подолання конфліктів, відновлення довіри та зміцнення соціальної згуртованості. Без належного розвитку гуманітарної освіти неможливо побудувати демократичну державу, у центрі якої стоїть людина як найвища цінність.

Особливого значення гуманітарні науки набувають у сучасній Україні, яка переживає період глибоких соціально-політичних трансформацій і випробувань. Саме гуманітарна освіта є засобом збереження національної ідентичності, культурної спадщини та духовних основ суспільства. Вивчення української історії, літератури, філософії, мистецтва стає не лише освітнім процесом, а й формою духовного опору, способом утвердження цінностей свободи, гідності та самоповаги[3].

Цифровізація відкрила перед гуманітарними науками нові можливості: доступ до електронних бібліотек, онлайн-курсів, цифрових архівів значно розширює освітній простір. Водночас це породжує нові загрози — поверховість мислення, втрату глибини аналізу та осмислення. З'являється феномен «кліпового мислення», коли увага людини розпорошується, а складні тексти та концепції поступово втрачають привабливість.

Саме тому одне з основних завдань сучасної гуманітарної освіти полягає у розвитку критичного мислення, уміння аналізувати джерела, відрізняти факти від маніпуляцій та формувати власну світоглядну позицію. Без цих компетентностей неможливо виховати вільну, відповідальну й свідомо мислячу особистість.

На жаль, у сучасній освітній системі гуманітарні дисципліни часто залишаються на периферії. Скорочення навчальних годин з літератури, історії, мистецтва, а також орієнтація університетів переважно на технічні або ІТ-

спеціальності призводить до занепаду гуманітарної підготовки. Водночас саме гуманітарна освіта формує цілісну, мислячу, морально зрілу людину, здатну не лише працювати з інформацією, а й усвідомлювати її сенс та етичні наслідки.

Отже, у сучасних умовах глобальних трансформацій, інформаційного перенасичення та соціальних потрясінь гуманітарні науки постають не лише як галузь знань, а як фундаментальний чинник збереження людяності, духовності та культурної тяглості суспільства. Їх значення виходить далеко за межі академічного простору — вони визначають світоглядні орієнтири, формують етичні стандарти та задають напрямок розвитку цивілізації. Саме завдяки гуманітарному знанню людина здатна осмислити власне місце у світі, знайти сенс життя та зберегти внутрішню рівновагу в умовах невизначеності[2].

Філософія, психологія, історія, культурологія, література та інші гуманітарні дисципліни сприяють розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, толерантності, здатності до співпереживання і відповідальності. Вони формують духовний каркас суспільства, без якого неможливе існування справжньої демократії, гуманізму та соціальної справедливості. Особливо актуальними ці функції стають для сучасної України, де гуманітарна освіта виконує місію не лише пізнавальну, але й націєтворчу, сприяючи збереженню мови, культури та історичної пам'яті в умовах воєнних викликів і духовних випробувань.

Водночас слід визнати, що гуманітарна сфера потребує оновлення та переосмислення. В епоху цифровізації вона має інтегрувати нові технологічні можливості, зберігаючи при цьому глибину змісту та моральну складову освіти. Завдання сучасних гуманітаріїв — подолати розрив між технологічним і духовним розвитком суспільства, доводячи, що саме гуманітарне знання є запорукою усвідомленого використання наукових і технічних досягнень. Без етичного підґрунтя прогрес втрачає свій гуманістичний сенс і може стати інструментом деструкції, а не творення.

Криза духовності, моральна втома, інформаційне перевантаження, зростання індивідуалізму — усі ці явища свідчать про необхідність повернення до гуманітарних основ буття. Освіта, заснована на цінностях гуманізму, має стати пріоритетом державної політики та суспільного розвитку. Тільки через формування морально зрілої, культурно освіченої та духовно стійкої особистості можна забезпечити стабільність і прогрес нації[3].

Таким чином, гуманітарні науки — це не лише збереження культурної спадщини минулого, а й інструмент побудови майбутнього. Вони вчать мислити, співчувати, аналізувати, розуміти й діяти відповідально. Саме в цьому полягає їхня неперехідна цінність. Розвиток гуманітарної освіти є стратегічною умовою виживання цивілізації у XXI столітті, адже тільки гуманітарне знання здатне зберегти головне — людяність у людині.

Список використанох літератури

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти в сучасному світі. — К.: Либідь, 2020.
2. Гончаренко С. У. Людина і світ: гуманітарні аспекти розвитку. — Харків, 2019.
3. Кушнір В. С. Психологія сучасної особистості. — Львів: Світ, 2021. Соціологічний журнал. — № 3, 2023.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Антипова А.С.,

здобувач вищої освіти
групи СР-23д

ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПОГЛЯД (ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ)

У сучасному суспільстві гуманітарні науки займають ключову позицію у формуванні цінностей, світогляду та морально-етичних орієнтирів. Вони дозволяють людству осмислити свою сутність, визначити місце у світі та шляхи досягнення гармонійного співіснування в багатовимірному соціальному просторі. Проте сучасні виклики, зокрема глобалізація, цифровізація та військові конфлікти, потребують переосмислення гуманітарного знання крізь призму актуальних проблем і реалій.

Філософський аспект гуманітарних наук полягає у пошуках нових сенсів буття для людини і суспільства. Сучасна філософія фокусується на аналізі взаємозв'язку технічного прогресу зі становленням духовного світу особистості, досліджує вплив штучного інтелекту на автономію людини та її

свободу волевиявлення.[1] Це підкреслює важливість створення нового етичного підходу до відповідальності, що спрямований на збереження людяності серед високотехнологічної реальності.

Однією з ключових проблем гуманітарного знання є криза сенсів, яка виникла внаслідок надмірної інформаційної перевантаженості та комерціалізації культури. Людство сьогодення стикається зі світоглядною фрагментацією, відчуженням від власних духовних цінностей і зниженням здатності до критичного мислення. Завдання гуманітарної освіти – відновити баланс між знаннями та мудрістю, навчити бачити зв'язки між ідеями, культурними кодами та суспільними процесами.

Психологічний вимір гуманітарних проблем охоплює зростання стресу, тривожності та депресії через глобальні кризи і військові конфлікти. Психіка сучасної людини стає дедалі вразливішою до швидких змін у середовищі, інформаційного перенавантаження та нестабільності. Основне завдання психологічної науки – розробка механізмів адаптації, посилення емоційного інтелекту та зміцнення внутрішньої стійкості особистості.

Соціальний компонент гуманітарних наук спрямований на аналіз зв'язків між індивідом, соціумом і системою державних інституцій.[2] У переломні періоди для суспільства важливо досліджувати проблеми соціальної нерівності, відчуження та втрати довіри до владних структур. Гуманітаристика дозволяє краще зрозуміти, як соціальні процеси впливають на людську свідомість і як сама людина може ініціювати зміни у соціальній дійсності.

Сьогодні значна увага приділяється феномену ідентичності. Питання національної, культурної та індивідуальної ідентичності стають особливо актуальними в епоху глобальної мобільності та цифрових комунікацій. Збереження автентичності знаходить компроміс із відкритістю до міжкультурного діалогу, що вимагає толерантності, здатності до саморефлексії і глибокого розуміння інших культур.

У періоди війни та соціальних потрясінь гуманітарні науки набувають критичного значення як засіб духовного відновлення суспільства. Вони стають рушієм формування моральної стійкості, патріотичних почуттів, емпатії та взаємної підтримки. Культура, філософія, історія й психологія виступають інструментами для переосмислення травматичного досвіду та перетворення його на джерело внутрішньої сили.

Водночас практика гуманітарних наук стикається із серйозною проблемою – недостатньою інтеграцією гуманітарних знань у сфери

управління, освіти та політики. Доволі поширений раціональний підхід часто залишає поза увагою емоційний і ціннісний потенціал гуманітарних дисциплін. Рішення цієї проблеми можна знайти через запровадження гуманістичних принципів у політику, освітні системи та корпоративну культуру.

Цифровізація відкриває нові можливості для розвитку гуманітарних наук, але водночас створює виклики щодо автентичності й глибини сприйняття. Віртуальне середовище змінює способи мислення, структуру знань і здатність до емпатії. Гуманітарні науки мають пристосовуватися до цифрового простору, зберігаючи аналітичну глибину та етичну чутливість.[3] Невідкладною стає потреба міждисциплінарного підходу, адже складні соціальні процеси вимагають інтеграції знань з філософії, психології, соціології, культурології та педагогіки. Такий підхід сприяє формуванню цілісного уявлення про людину як біосоціокультурну сутність і стимулює появу нових напрямів досліджень – когнітивної філософії, нейропсихології, цифрової антропології.

Питання моральної відповідальності науковця набуває особливої актуальності. У часи поширення дезінформації й маніпуляцій гуманітарії мають залишатися на захисті істини, розвивати критичне мислення й бути провідниками моральних орієнтирів. Наукова етика, чесність і повага до людської гідності формують основу довіри до гуманітарної науки як суспільного інституту.

Освіта сьогодення покликана спрямовувати гуманітарне знання не лише на передачу інформації, але й на виховання культури мислення, діалогу і рефлексії. Молодь повинна усвідомлювати важливість гуманітарної спадщини як базової складової формування відповідальної громадянської позиції. Через гуманітарну освіту суспільство відновлює духовні цінності й смислову єдність.

Однією з найважливіших проблем сучасності є збереження культурної пам'яті. Гуманітарні науки аналізують способи, якими суспільство осмислює своє минуле, передає історичний досвід і формує колективну пам'ять. Саме через цей механізм людина зміцнює власну ідентичність і забезпечує спадкоємність поколінь.

Не менш значущою місією гуманітарних дисциплін залишається розвиток критичного мислення та підвищення рівня медіаграмотності. У добу інформаційних війн і масової дезінформації гуманітарні знання стають основним інструментом захисту свідомості від маніпуляцій. Здатність

осмислено аналізувати інформацію дозволяє людині залишатися активним суб'єктом, а не пасивним об'єктом чужого впливу.

Сучасні гуманітарні дослідження все частіше звертають увагу на проблему екзистенційної самотності людини. В умовах гіперкомунікацій, де інформаційні зв'язки здаються безмежними, особистість нерідко стикається з глибоким відчуженням і втратою автентичності. Ця ситуація ставить перед психологією та філософією нові виклики: знайти способи сприяти гармонії між внутрішнім світом особистості та зовнішнім середовищем, відновити здатність до щирих взаємин і емоційної наповненості.

Особливу увагу в цьому контексті заслуговує вплив штучного інтелекту на гуманітарну сферу. Автоматизація творчості та алгоритмізація мислення змушують науковців переосмислювати природу інтелекту, творчого процесу й авторства. Гуманітарна наука дедалі більше постає як етичний регулятор, що супроводжує технологічний розвиток. Її завдання – визначити межі, за якими починає втрачатися людський зміст і духовна сутність. На тлі сучасної соціальної нестабільності формування культури ненасильства та діалогу набуває ключового значення для гуманітарної практики.

Сучасні суспільства потребують стратегій гуманістичного вирішення конфліктів, заснованих на емпатії, співпраці та взаємній повазі. Особливу роль тут відіграє робота з молоддю – через освіту й психологічну підтримку необхідно розвивати навички мирного спілкування, толерантності та відповідальності за свої слова й дії.[4]

Людству слід усвідомити не лише технічну, а й моральну відповідальність за стан планети. Екофілософія та екопсихологія пропонують сучасні моделі гармонійного співіснування, у яких природа виступає не просто ресурсом, а рівноправним партнером і духовною цінністю. Такий підхід дозволяє переосмислити місце людини в біосфері й сприяє формуванню екологічної свідомості.

Ще однією важливою тенденцією є інтеграція гуманітарного знання у публічний дискурс. Соціальні мережі, онлайн-спільноти й сучасні медіаплатформи відкривають нові можливості для поширення гуманітарних ідей серед широкої аудиторії.[5] Водночас це потребує вдумливого підходу до якості та сутності такої інформації.

Таким чином, сучасні завдання гуманітарної науки багатопланові та взаємопов'язані. Вони потребують якісно нового підходу до розуміння людини як духовної, моральної та соціальної істоти. Саме гуманітарний підхід здатний зберегти фундаментальні людські цінності у світі технологій, сприяти

стійкості суспільства перед майбутніми викликами та стати опорою для духовного відродження нації.

Список використаної літератури

1. Петрук Н. Стратегії розвитку гуманітарної освіти в добу технократизму. Філософія освіти. 2023.
2. Растригіна А. М. Гуманітарні науки в реальностях сучасної освіти України та Ізраїлю. Педагогічні науки. 2022. URL <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/876>
3. Возний І. Гуманітарні науки в світлі сучасних викликів. Архів наукових публікацій Grail Science. 2022. URL <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/2376>
4. Криштафович Л. А. Проблема наукометрії та українські гуманітарії. Вісник Вінницького національного технічного університету. 2021. URL <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29629>
5. Васюк А. Г. Розвиток гуманітарної сфери в Україні: проблеми і тенденції розвитку. ResearchGate. 2024.

Бровендер Д.Ю.,
лікар-інтерн,
Міжнародний
Європейський
університет, м. Київ

ВПЛИВ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Формування майбутнього лікаря є складним і багатограним процесом, який виходить за межі простого засвоєння медичних знань і практичних навичок. Не менш важливою складовою є розвиток психологічних компетенцій, здатності до саморефлексії, управління власними емоціями та ефективної взаємодії з пацієнтами та колегами[1]. Практична психологія виступає ключовим компонентом підготовки медичних фахівців, оскільки дозволяє студентам підготуватися до роботи в умовах високого стресу та постійної відповідальності за життя і здоров'я пацієнтів, формуючи психологічну стійкість та професійну впевненість[2].

Розвиток емоційного інтелекту є важливою складовою компетентного лікаря. Практична психологія сприяє формуванню здатності розпізнавати власні емоції та емоції пацієнтів, що дозволяє більш ефективно взаємодіяти з різними категоріями людей, будувати довірливі відносини та приймати обґрунтовані рішення навіть у кризових або стресових ситуаціях. Опанування таких навичок допомагає студентам не лише підтримувати психологічну рівновагу під час навчання та практики, а й закладає основу для ефективної клінічної діяльності у майбутньому[3].

Медична професія відзначається високим рівнем емоційного та фізичного навантаження. Лікарі щодня стикаються з критичними клінічними ситуаціями, тривалими робочими змінами, високим рівнем відповідальності за життя пацієнтів і накопичуванням емоційним стресом. У таких умовах хронічний стрес стає невід'ємною частиною професійної діяльності і може призводити до зниження ефективності роботи, професійного вигорання та погіршення психологічного здоров'я.

Практична психологія надає майбутнім медичним фахівцям комплекс методів і технік, спрямованих на розвиток стресостійкості та здатності до саморегуляції. До них належать релаксаційні техніки та вправи на самозаспокоєння, такі як дихальні практики, прогресивна м'язова релаксація, медитація та майндфулнес, що допомагають знизити фізіологічні прояви стресу, підвищити концентрацію та зменшити тривожність. Когнітивні методи переформування емоцій дозволяють студентам усвідомлювати негативні реакції, оцінювати їх реалістичність і замінювати деструктивні думки більш адаптивними, що сприяє прийняттю об'єктивних рішень у кризових ситуаціях. Практичні тренінги на розвиток стресостійкості, у яких імітуються критичні клінічні сценарії (невідкладна допомога, інтенсивна терапія, конфлікти з пацієнтами чи колегами), формують у студентів навички швидкого та ефективного реагування під тиском часу та емоційного навантаження. Участь у групових дискусіях та тренінгах забезпечує соціальну підтримку, дозволяє обмінюватися досвідом та формує конструктивні стратегії реагування на стресові ситуації. Регулярне застосування таких методик не лише контролює стрес у навчальному процесі, а й закладає фундамент психологічної стійкості, критичної для успішної клінічної практики та довготривалої професійної діяльності[6].

Важливим аспектом професійної підготовки є розвиток комунікативних навичок. Ефективна взаємодія з пацієнтами, колегами та медичним персоналом є однією з ключових компетенцій лікаря, оскільки від

рівня комунікації залежить якість надання медичної допомоги та результати лікування. Практична психологія формує в студентів широкий спектр комунікативних навичок: активне слухання, емпатичне реагування, вербальні та невербальні способи передачі інформації, а також уміння конструктивно вирішувати конфлікти. Студенти навчаються встановлювати довірливий контакт з пацієнтом, розпізнавати емоційний стан співрозмовника та адаптувати стиль комунікації відповідно до потреб різних категорій пацієнтів та колег. Це підвищує рівень довіри пацієнтів, сприяє дотриманню лікувальних рекомендацій та покращує загальне задоволення пацієнтів медичною допомогою[4].

Підготовка до кризових ситуацій є ще однією ключовою складовою формування майбутнього лікаря. Практична психологія забезпечує навчання роботі в умовах надзвичайних та критичних ситуацій, де швидкість і точність прийняття рішень безпосередньо впливають на життя пацієнтів. Стимуляційні тренінги, рольові ігри, моделювання критичних сценаріїв та аналіз клінічних кейсів допомагають студентам набути досвіду роботи під психологічним тиском, розвинути навички пріоритетизації дій, ефективної комунікації та адаптації до непередбачуваних обставин. Постійне відпрацювання кризових сценаріїв формує впевненість у власних діях, здатність зберігати спокій та психологічну готовність до реальної клінічної практики[8].

Не менш важливим є розвиток професійної самооцінки та саморегуляції. Висококваліфікований лікар повинен володіти глибокою самосвідомістю та здатністю до рефлексії власної діяльності. Практична психологія забезпечує студентів інструментами об'єктивного оцінювання власної компетентності, визначення сильних і слабких сторін, а також формує стратегії самоконтролю. Завдяки цьому лікарі здатні усвідомлено регулювати емоційні та поведінкові реакції, адаптуватися до змін умов роботи та приймати зважені рішення під тиском стресу, що підвищує ефективність клінічної практики та забезпечує довгострокове психологічне благополуччя.

Системна психологічна підготовка також виступає превентивним засобом проти професійного вигорання, яке є комплексним феноменом емоційного, когнітивного та фізичного виснаження. Дослідження показують, що лікарі, які отримали психологічну підготовку під час навчання, значно рідше стикаються з вигоранням у перші роки професійної діяльності. Інтеграція психологічних методів формує адаптивні механізми реагування на стрес, розвиває coping-стратегії, підвищує стійкість до емоційного навантаження та забезпечує соціальну підтримку через групові та

міжособистісні практики. Це сприяє збереженню професійної ефективності та довгостроковому психоемоційному благополуччю майбутнього лікаря[5].

Отже, практична психологія виступає ключовим елементом у професійному формуванні майбутнього лікаря, оскільки забезпечує розвиток широкого спектра психологічних та професійних компетенцій, що виходять за межі традиційного засвоєння медичних знань. Зокрема, вона сприяє розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє медичному фахівцю усвідомлювати власні емоційні реакції, точно оцінювати емоційний стан пацієнтів та підтримувати ефективну взаємодію навіть у складних клінічних і кризових ситуаціях.

Крім того, психологічна підготовка формує стійкість до стресу, навички саморегуляції та здатність контролювати емоційні реакції, що є критично важливим для забезпечення психічного благополуччя лікаря протягом усього професійного шляху. Розвиток комунікативних навичок і професійної самооцінки дозволяє майбутньому лікарю ефективно взаємодіяти з пацієнтами, колегами та медичним персоналом, будувати довірливі відносини та приймати зважені рішення, що підвищує якість надання медичної допомоги та ефективність командної роботи.

Інтеграція практичної психології у навчальний процес медичних факультетів забезпечує підготовку висококваліфікованих, психологічно стійких і адаптивних фахівців, здатних працювати у складних клінічних умовах, підтримувати психічне здоров'я пацієнтів та власне психологічне благополуччя. Таким чином, практична психологія виступає не лише навчальною дисципліною, а й фундаментальним інструментом, що формує професійну компетентність, сприяє ефективності медичної практики та відповідає сучасним вимогам охорони здоров'я та стандартам надання медичної допомоги.

Список використаної літератури

1. Любіна Л. А., Тимофієва М. П., Осипенко В. А. (2018). Емоційна компетентність як показник психологічного здоров'я особистості майбутніх лікарів. Психологічний журнал.
2. Мамчич М. Практична психологія. Медична психологія. Придунайська філія МАУП.
3. Басюк Н. А. (2024). Емоційний інтелект і психічне здоров'я учасників освітнього процесу: навчальний посібник. Житомир: ЖДУ.
4. Августюк М. М. (2022). Методичні поради до підвищення рівня емоційного інтелекту.
5. Чабан О. С. (2021). Комунікативні навички лікаря.

6. Мілютіна К. Л. (2024). Управління стресом: практичні інструменти.
7. Сиренко О. В. (2024). Посібник з управління стресом та самодопомоги.
8. Salovey P., Mayer J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211.
9. Goleman D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля

ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Сучасна освітня система України перебуває у стані постійного реформування та пошуку нових ефективних моделей співпраці між різними рівнями освіти. В умовах глобалізації, цифровізації та гуманізації навчального процесу виникає потреба у формуванні цілісного освітнього простору, у якому відбувається безперервний розвиток особистості – від шкільної парти до університетської аудиторії. Проте ефективність такого процесу неможлива без урахування психологічно-педагогічних механізмів взаємодії, які забезпечують гармонійний перехід учнів від середньої ланки освіти до вищої.

Проблема полягає не лише у методичному узгодженні навчальних програм чи забезпеченні організаційної наступності. Найважливішим завданням є створення психологічно комфортного, гуманістичного освітнього простору, який сприятиме формуванню внутрішньої готовності до змін, розвитку саморегуляції, самостійності, відповідальності й професійної ідентичності.

Як слушно зазначає С. Д. Максименко, психологічний аспект взаємодії у сфері освіти полягає у здатності створювати середовище, де учасники навчального процесу не лише отримують знання, але й формують власний досвід, цінності, ставлення до навчання і до себе як до суб'єкта цього процесу[1].

Психологічна взаємодія між системами середньої та вищої освіти має двовимірний характер: з одного боку, це інституційний процес, який охоплює

координацію між закладами, розробку спільних програм, методичну наступність; з іншого боку, це психологічний процес, що включає формування емоційно-довірливих відносин, розвиток емпатії, відкритості та взаємоповаги між усіма учасниками освітнього середовища.

У цьому контексті важливо розглядати освіту як суб'єкт-суб'єктну взаємодію де і педагог, і учень є рівноправними партнерами у спільному процесі пізнання. Це означає, що учень чи студент не є пасивним споживачем знань, а стає активним учасником, який має право на власну думку, ініціативу, самовираження[4].

Згідно з дослідженням Г. Даценко, ефективна взаємодія в освітньому просторі можлива лише за наявності таких психологічних умов, як емпатійне розуміння, комунікативна гнучкість, емоційна врівноваженість і здатність до довірливого діалогу. Це свідчить про те, що педагогічна взаємодія не може бути формальною або адміністративною — вона повинна будуватися на принципах партнерства та взаємоповаги.

Крім того, у монографії Максименка підкреслюється, що успішна психологічна взаємодія передбачає врахування екзистенційних потреб особистості, її прагнення до самореалізації, психологічного благополуччя та сенсу діяльності. Отже, перехід від середньої школи до університету — це не лише зміна інституції, а й екзистенційна подія, що супроводжується переосмисленням власної ролі, цінностей і життєвих орієнтирів[1]. Період переходу від середньої до вищої освіти є одним із найскладніших у житті молодшої людини. Він супроводжується низкою психологічних викликів, що можуть впливати на академічну успішність, мотивацію, самооцінку та емоційний стан.

1. Зміна ролі та ідентичності.

У середній школі учень звик до контрольованого середовища, чіткої структури, постійного супроводу вчителя. У вищій освіті модель взаємодії змінюється: студенти повинні виявляти самостійність, відповідальність і здатність до самоорганізації. Цей перехід часто супроводжується тривожністю, невпевненістю у власних силах, емоційним напруженням.

2. Мотиваційна трансформація.

Якщо у школі домінує зовнішня мотивація (оцінки, схвалення, тиск батьків), то у вищій освіті переважає внутрішня мотивація — потреба у самореалізації, пізнанні, розвитку професійних компетентностей. Невміння швидко змінити тип мотивації може призводити до зниження інтересу до навчання та підвищення рівня дезадаптації.

3. Адаптація до нового освітнього середовища.

Психологічна готовність до навчання у закладі вищої освіти передбачає розвиток навичок саморегуляції, критичного мислення, тайм-менеджменту, а також уміння ефективно працювати в команді. Дослідження Колосовича підтверджує, що студентська адаптація значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних і соціальних навичок[2].

4. Новий формат взаємин із викладачами.

Університетська взаємодія передбачає більшу самостійність і партнерство. Від викладача очікується не стільки контроль, скільки фасилітація — підтримка, допомога у формуванні самостійних рішень, розвиток критичного мислення та рефлексії.

Для забезпечення ефективності взаємодії між закладами середньої та вищої освіти доцільно розглядати її як динамічну модель, що включає кілька взаємопов'язаних етапів.

1. Підготовчий етап.

На завершальному етапі середньої освіти учнів необхідно поступово вводити у контекст майбутнього студентського життя. Це можуть бути психологічні тренінги, профорієнтаційні заходи, воркшопи, зустрічі з представниками університетів. Важливо акцентувати увагу не лише на виборі професії, а й на розвитку емоційної стійкості, комунікабельності, навичок саморегуляції, тайм-менеджменту, планування навчальної діяльності.

2. Етап адаптації.

У перші місяці навчання у ЗВО необхідно забезпечити системну психологічну підтримку студентів. Це можуть бути адаптаційні курси, консультації з психологами, програми наставництва, фасилітовані групи взаємодії. Важливо створити атмосферу емоційного комфорту та довіри, де кожен студент зможе висловити труднощі та отримати підтримку.

3. Етап інтеграції.

Партнерство між закладами середньої та вищої освіти може бути реалізоване через спільні освітні проекти — наукові конференції, лабораторії, тьюторські програми, дні відкритих дверей, інтегровані навчальні модулі. Це дає змогу ще на шкільному етапі формувати у майбутніх студентів відчуття приналежності до академічного середовища.

4. Континуум підтримки.

Взаємодія не завершується моментом вступу. Необхідно створити систему безперервного психологічного супроводу — регулярні консультації, моніторинг психологічного благополуччя, роботу гарячих ліній, впровадження інструментів цифрової психологічної підтримки (анонімні онлайн-тести, чати підтримки).

Ця модель базується на принципах суб'єктності, партнерства та безперервності розвитку, де кожен учасник освітнього процесу — не об'єкт впливу, а активний творець власного освітнього маршруту.

Однією з основних проблем сучасної практики є недостатня готовність педагогічних працівників до психологічної взаємодії з майбутніми студентами. У шкільній системі домінує орієнтація на академічні результати, тоді як розвиток емоційного інтелекту, саморегуляції, комунікативних умінь часто залишається поза увагою.

Водночас університети стикаються з труднощами у підтримці студентів першого курсу, які переживають період дезадаптації. Як показує практика перші місяці навчання є критичними: саме тоді формується ставлення до навчання, до групи, до викладачів[3].

Ще один виклик — недостатня координація між рівнями освіти. Програми середньої та вищої школи часто не узгоджені за змістом, а системи психологічного супроводу працюють відокремлено.

Рекомендації та стратегічні напрями

1. Формування психологічної культури педагогів.

Необхідно розвивати у педагогічних кадрів навички емоційної компетентності, емпатії, фасилітації, роботи з груповою динамікою.

2. Запровадження адаптаційних програм.

Розроблення спеціальних програм переходу від школи до університету, які включатимуть тренінги з самоорганізації, стресостійкості, розвитку внутрішньої мотивації.

3. Інституційне партнерство.

Створення мережі шкіл і університетів-партнерів, що реалізовуватимуть спільні освітні ініціативи, спрямовані на формування психологічної готовності до навчання у вищій школі.

4. Моніторинг психологічного благополуччя.

Впровадження систем регулярного психологічного тестування та супроводу студентів першого курсу з метою своєчасного виявлення проблем адаптації.

Отже, ефективна взаємодія між системами середньої та вищої освіти у психолого-педагогічному вимірі є запорукою формування цілісного, безперервного освітнього середовища. Без належного психологічного супроводу перехід між цими ланками стає стресовим і дезорганізуючим фактором, що негативно впливає на академічну успішність, самооцінку і професійне становлення молоді.

Тому сучасна освітня політика має бути спрямована не лише на інституційне оновлення, а й на розвиток психологічної культури взаємодії, що ґрунтується на довірі, партнерстві, емпатії та спільній відповідальності за результат освітнього процесу.

І також, можна стверджувати: лише тоді, коли освітня система стане простором психологічної підтримки, а не лише інтелектуального зростання, можна говорити про справжню наступність і гуманізацію освіти.

Список використаної літератури

1. Максименко, С. Д. (2020). Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми. Київ: ІПООД НАПН України.

2. Колосович, О. А. (2018). Психологічні аспекти формування командної взаємодії у студентському середовищі. Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна, № 2, 145–152.

3. Рибалко, Л. С., Карамушка, Л. М. (2020). Психологічні механізми адаптації студентів першого курсу до освітнього середовища університету. Психологічний журнал, № 3(7), 58–65.

4. Бех, І. Д. (2019). Особистісно орієнтована освіта: теоретико-методологічні засади. Київ: Либідь

5. Гончарук, Н. П. (2023). Розвиток емоційного інтелекту як чинника психологічного благополуччя студентів у процесі адаптації до навчання у ЗВО. Актуальні проблеми психології, Т. 17, вип. 2, 45–53.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Лук'янчук А.Р.,
здобувач вищої освіти
групи СР-23д

ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасний світ характеризується надзвичайно високим рівнем динамізму та нестабільності. Глобалізаційні процеси, цифровізація суспільства, воєнно-політичні конфлікти, зміна соціальних і ціннісних орієнтирів, а також економічна турбулентність створюють умови постійних викликів для молодого покоління. Молодь змушена адаптуватися до мінливого середовища, у якому традиційні соціальні механізми підтримки часто втрачають ефективність.

Водночас саме молодь розглядається як ключовий суб'єкт суспільних трансформацій, здатний продукувати нові форми взаємодії, ініціативи та соціальної активності. Тому питання актуалізації її адаптивного потенціалу набуває особливого значення, оскільки від рівня адаптаційної спроможності залежить не лише особистісне благополуччя, а й стабільність суспільного розвитку[4].

Сучасне покоління молоді зіштовхується з безпрецедентною кількістю викликів, які потребують не лише швидкого реагування, а й глибокого переосмислення власної ролі у суспільстві. Постійна зміна технологічних стандартів, нові форми зайнятості, розмитість соціальних меж між «реальним» та «віртуальним» світом впливають на самосприйняття молодої людини. Тому здатність адаптуватися до цих змін стає визначальною умовою збереження психологічного комфорту та ефективної самореалізації.

Крім того, інтенсивні соціальні процеси супроводжуються кризами ідентичності, підвищенням рівня стресу та відчуттям невизначеності майбутнього. Саме тому дослідження адаптивного потенціалу молоді має не лише теоретичне, а й практичне значення. Воно дозволяє зрозуміти, як допомогти молодим людям інтегруватися у суспільство, не втрачаючи власної індивідуальності та ціннісних орієнтирів[6].

Адаптивний потенціал молоді можна визначити як інтегральну систему ресурсів — психологічних, когнітивних, соціальних, культурних і середовищних, — які забезпечують здатність особистості ефективно реагувати на зміни, долати труднощі, зберігати внутрішню рівновагу та водночас розвиватися.

До внутрішніх компонентів цього потенціалу належать саморегуляція, емоційна стійкість, рефлексивність, гнучкість мислення, а також здатність до переоцінки життєвих цінностей і досвіду. Зовнішні чинники пов'язані з соціальними мережами підтримки, інституційним середовищем, рівнем соціального капіталу та доступом до освітніх і професійних можливостей.

Адаптивний потенціал молоді формується у процесі соціалізації та є результатом взаємодії індивідуальних і середовищних чинників. Важливо підкреслити, що цей потенціал не є сталою характеристикою — він змінюється впродовж життя, залежно від досвіду, цілей і соціальних впливів. Молодь із розвиненим адаптивним потенціалом здатна зберігати конструктивну активність навіть у несприятливих умовах, використовуючи гнучкі стратегії поведінки.

Ключову роль у розвитку адаптивності відіграють внутрішні психологічні ресурси: самоповага, усвідомлення власних можливостей, відповідальність і здатність до саморефлексії. Разом із тим, без сприятливого соціального контексту — підтримки з боку родини, освітнього середовища, громади — ці ресурси не можуть повною мірою реалізуватися. Тому поняття адаптивного потенціалу необхідно розглядати в єдності внутрішніх і зовнішніх складових.

Адаптивність передбачає не лише пасивне пристосування до умов, але й активну позицію людини, спрямовану на перетворення середовища відповідно до власних потреб і цілей. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли молодь постійно стикається з невизначеністю, швидкими технологічними змінами та соціальними ризиками[2].

Молоде покоління не є лише об'єктом соціальних впливів — воно активно формує соціальну реальність. Саме в молодіжному середовищі зароджуються нові культурні норми, соціальні рухи, інноваційні практики комунікації. Молодь швидше за інші групи сприймає і впроваджує технологічні новації, демонструє гнучкість і готовність до змін.

В українському контексті молодь виступає важливим чинником стабілізації та розвитку суспільства. Після 2014 року молодіжні ініціативи набули потужного громадянського змісту: волонтерство, участь у громадських проєктах, креативна економіка стали реальними каналами самореалізації. Проте ці процеси вимагають підтримки з боку держави, освітніх закладів і громадських організацій, щоб потенціал молоді не залишався латентним.

Вплив інтенсивних соціальних змін на молодь

Інтенсивні соціальні зміни несуть для молоді подвійний ефект. З одного боку, вони створюють численні ризики: підвищення рівня тривожності, невпевненість у майбутньому, руйнування усталених соціальних ролей. Часто молоді люди переживають дезадаптаційні стани, пов'язані з втратою життєвих орієнтирів, що особливо актуально в періоди воєнних або економічних криз.

З іншого боку, саме в таких умовах активізуються внутрішні ресурси. Молодь демонструє високу здатність до освоєння нових компетенцій, пошуку альтернативних шляхів розвитку, створення власних соціальних ініціатив. За даними сучасних психологічних досліджень, підвищення рівня невизначеності стимулює формування адаптивних стратегій поведінки — від гнучкого планування до розвитку цифрової грамотності та підприємницького мислення.

Актуалізація означає процес виявлення, стимулювання та використання наявних ресурсів особистості й соціального середовища для забезпечення ефективної адаптації. У контексті молоді це передбачає не лише формування індивідуальної готовності до змін, але й створення умов для її соціальної активності.

Основними напрямками актуалізації є:

- розвиток адаптивних навичок — гнучкості мислення, комунікативних умінь, самоменеджменту, емоційної регуляції;
- формування позитивної «Я-концепції» та відчуття особистісної ефективності;
- створення соціально-психологічних середовищ підтримки в закладах освіти, молодіжних організаціях, громадських ініціативах;
- залучення молоді до суспільно корисної діяльності — волонтерства, креативних проєктів, підприємництва.

Актуалізація також включає розвиток критичного мислення, що допомагає молоді осмислено оцінювати інформаційні потоки та уникати маніпуляцій, особливо в умовах інформаційних війн і фейкових наративів[3].

Структура адаптивного потенціалу складається з кількох взаємопов'язаних блоків:

1. Особистісні ресурси — самопізнання, самооцінка, мотиваційна сфера, психологічна стійкість, уміння долати стрес.
2. Соціально-комунікаційні ресурси — навички ефективної взаємодії, емпатія, підтримувальні соціальні мережі.

3. Компетентнісні ресурси — освітні, професійні, інформаційно-цифрові компетенції, які забезпечують адаптацію в сучасному світі.

4. Середовищні ресурси — інституційна підтримка, державна молодіжна політика, соціальна інфраструктура.

Збалансованість цих блоків створює основу для формування стійкої адаптаційної системи, яка дозволяє молоді не лише виживати, а й реалізовувати власний потенціал у складних умовах.

На реалізацію адаптивного потенціалу впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Серед них:

- рівень психологічної готовності до змін, толерантність до невизначеності;
- досвід соціальної взаємодії, наявність підтримувальних зв'язків;
- можливість доступу до освіти, праці, саморозвитку;
- соціально-економічна ситуація в державі;
- інформаційно-комунікаційне середовище, що може бути як ресурсом, так і джерелом дезадаптації.

Чим вище рівень соціальної нестабільності, тим більшої значущості набувають внутрішні ресурси — емоційна саморегуляція, когнітивна гнучкість, цілеспрямованість. Освітні інститути, у свою чергу, повинні сприяти формуванню цих якостей через інтерактивні методи навчання, розвиток соціально-психологічних компетенцій і створення підтримувального освітнього середовища[4].

Попри високий потенціал молоді, існують серйозні проблеми його реалізації. До них належать недостатня підготовленість до життя в умовах невизначеності, низький рівень комунікативної культури, обмежені можливості для самовираження. Багато молодих людей демонструють нестійку самооцінку, знижену мотивацію до досягнення, схильність до соціальної ізоляції внаслідок цифрової залежності.

Важливою проблемою є також відсутність комплексної системи державної підтримки адаптаційних процесів. Молодіжна політика часто має декларативний характер і не враховує регіональних особливостей чи потреб різних категорій молоді.

Серед актуальних викликів — зростання емоційного навантаження, яке спричинене швидкими темпами життя та нестабільністю соціального середовища. Молодь нерідко переживає втому від надлишку інформації,

конкуренції та відсутності стабільних орієнтирів. Це вимагає розвитку психологічної культури, здатності до саморегуляції та формування здорового способу життя.

Також важливо звертати увагу на цифрову залежність, яка може обмежувати реальну соціальну активність. Тому освітні програми мають спрямовуватися не лише на професійне навчання, але й на формування навичок свідомого використання технологій.

Це ускладнює доступ до освітніх, професійних і психологічних ресурсів, необхідних для розвитку адаптивності.

Підвищення адаптивного потенціалу молоді можливе через реалізацію системних освітніх, психологічних та соціальних програм. Зокрема:

- упровадження в навчальні програми курсів і тренінгів з розвитку життєстійкості, креативності, емоційного інтелекту;
- створення молодіжних центрів розвитку, що забезпечують простір для самореалізації, соціального навчання та проєктної діяльності;
- підтримка волонтерських ініціатив, стартапів, міжнародних обмінів як способів підвищення мобільності та міжкультурної компетентності;
- посилення психологічного супроводу в навчальних закладах, зокрема шляхом впровадження програм профілактики дезадаптації.

Ефективна молодіжна політика має бути спрямована на розвиток соціального партнерства, інклюзивності та залучення молоді до прийняття рішень на всіх рівнях.

Підвищення адаптивного потенціалу можливе лише через об'єднання зусиль різних секторів — освіти, держави, бізнесу та громадськості. Важливо, щоб молодь не просто брала участь у програмах, а мала можливість бути їхніми ініціаторами та співорганізаторами. Це створює простір для розвитку відповідальності та лідерських якостей[5].

Успішні практики показують, що інтеграція молоді у міжнародні проєкти, культурні обміни й міждисциплінарні команди сприяє формуванню глобального мислення. Таким чином, розвиток адаптивності набуває не лише індивідуального, а й соціального значення — як чинник прогресивного розвитку суспільства.

Отже, умови інтенсивних соціальних змін створюють складне, але

продуктивне середовище для розвитку молодой людини. Актуалізація адаптивного потенціалу виступає стратегічним завданням як для системи освіти, так і для державної молодіжної політики. Вона забезпечує формування покоління, здатного ефективно діяти в ситуації невизначеності, зберігати психологічну рівновагу й водночас бути рушієм суспільного прогресу.

Отже, розвиток адаптивного потенціалу молоді — це не лише умова її особистісного зростання, але й запорука сталого розвитку держави в цілому.

Список використаної літератури

1. Годлевська В., Гречанюк Н. Соціальна адаптація в умовах трансформаційних процесів у суспільстві / В. Годлевська, Н. Гречанюк // *Освіта регіону*. – 2015. – Вип. 4. – С. 132–139
2. Литвиненко О. Д. Психологічні предиктори адаптаційного потенціалу молоді в умовах сучасного соціуму [Електронний ресурс] / О. Д. Литвиненко. – Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2023. – 29 с. – Режим доступу: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/35689> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Литвиненко О. Д. Формування адаптаційного потенціалу у молоді в умовах сучасного соціуму [Електронний ресурс] / О. Д. Литвиненко. – Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2019. – 174–177 с. – Режим доступу: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/24975> (дата звернення: 16.10.2025).
4. Міністерство молоді та спорту України. Розбудова потенціалу у сфері молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://erasmusplus.org.ua/opportunities/rozvytok-potentsialu-u-sferi-molodi/> (дата звернення: 16.10.2025).
5. Перепелюк Т., Гриньова Н. Дослідження особливостей соціальної адаптації молоді України в умовах сьогодення [Електронний ресурс] / Т. Перепелюк, Н. Гриньова // *Психологічний журнал*. – 2025. – № 14. – DOI: 10.31499/2617-2100.14.2025.328874.
6. Федоренко Н. І. Студентська молодь України: формування адаптаційного потенціалу майбутнього фахівця / Н. І. Федоренко // *Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. пр.* – Київ : Центр духовної культури, 2014. – Вип. 10. – С. 194–205.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Пасічник Т.І.,
здобувач вищої освіти
групи СПТ-25дс
СНУ ім. В. Даля

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Професійна діяльність фахівців соціальної сфери належить до категорії особливо складних і емоційно напружених видів праці, оскільки передбачає постійну взаємодію з людьми, які перебувають у кризових або проблемних життєвих ситуаціях. Соціальний працівник має бути не лише компетентним у професійній сфері, але й емоційно стійким, емпатійним, здатним підтримувати баланс між співчуттям до клієнта і власним психологічним благополуччям. Щоденне зіткнення з людським болем, стражданнями, безвихіддю та соціальною несправедливістю призводить до глибокого емоційного виснаження, що з часом може трансформуватися у професійне вигорання.

Проблема професійного вигорання є однією з найактуальніших у сучасній психології праці та соціальній роботі. Синдром професійного вигорання розглядається як специфічна форма хронічного стресу, яка виникає унаслідок тривалого впливу емоційно виснажливих факторів і проявляється у фізичній, емоційній та когнітивній виснаженості, байдужості до професійної діяльності, зниженні мотивації та втраті сенсу роботи. Вигорання є своєрідною захисною реакцією психіки, спрямованою на зменшення психологічного навантаження, проте в довготривалій перспективі воно чинить деструктивний вплив на професійну ефективність і психофізичне здоров'я фахівця. У реаліях сьогодення, з огляду на соціально-економічні виклики, воєнні дії, підвищений рівень соціальної напруги та зростання кількості кризових ситуацій серед населення, проблема профілактики професійного вигорання у фахівців соціального профілю набуває особливої актуальності.

Науковий аналіз цього феномену потребує комплексного підходу, який поєднує теоретичні засади психології стресу, концепції емоційного

інтелекту, ресурсного підходу до особистості та практичні методи психологічної підтримки. Український досвід профілактики професійного вигорання базується на впровадженні програм психологічної допомоги, супервізії, професійного розвитку та створенні систем колегіальної підтримки.

Згідно з методичними рекомендаціями М. Л. Авраменко, синдром вигорання є найбільш небезпечним на початкових етапах свого розвитку, коли фахівець ще не усвідомлює наявних симптомів. У цей період важливу роль відіграє колективна підтримка, адже саме колеги часто першими помічають зміни у поведінці працівника. Науковиця наголошує, що ефективна профілактика вигорання повинна базуватися на своєчасному виявленні стресових факторів, аналізі внутрішніх конфліктів між професійними очікуваннями та реальністю, а також на створенні сприятливого психологічного клімату в колективі[1].

Авраменко зазначає, що високий рівень підтримки з боку керівництва та колег значно зменшує ризики емоційного виснаження. З іншого боку, дефіцит комунікації, перевантаження, відсутність визнання і можливостей для розвитку сприяють формуванню організаційного стресу, який у подальшому може призвести до професійної деформації та втрати кадрового потенціалу.

Профілактика професійного вигорання передбачає дотримання основних принципів психогігієни та психопрофілактики, серед яких: принцип системності, принцип розвитку психіки, принцип комплексності та орієнтація на особистісні ресурси.

Принцип системності полягає у розгляді професійної діяльності як цілісної системи, де взаємопов'язані психологічні, організаційні, соціальні й економічні фактори. Відповідно, ефективна профілактика вигорання має враховувати взаємозалежність індивідуального рівня функціонування працівника та зовнішніх умов його діяльності.

Принцип розвитку психіки базується на розумінні динамічного характеру особистості, її здатності до саморозвитку, саморегуляції та адаптації до змінних умов праці.

Принцип комплексності вимагає інтеграції різних підходів і засобів підтримки — психологічних, організаційних, педагогічних, медичних і соціальних. Тобто, робота з профілактики повинна включати як індивідуальні, так і колективні заходи.

Принцип орієнтації на ресурси особистості, представлений у праці «Основи реабілітаційної психології», акцентує увагу на внутрішніх силах фахівця: самоповазі, самооцінці, усвідомленні власної значущості,

самодостатності, відкритості до співпраці, здатності до вдячності та позитивного мислення. Розвиток цих якостей допомагає фахівцям соціальної сфери ефективно протистояти стресу та підтримувати професійну мотивацію.

Важливу роль у профілактиці відіграють психологічні тренінги, супервізія, інтерперсональні групи, балінтовські групи, арт-терапевтичні практики та релаксаційні техніки. Зокрема, релаксація та самонавіювання сприяють відновленню внутрішнього ресурсу, зниженню м'язового і психологічного напруження, нормалізації емоційного стану[1]. Як зазначає Т. В. Скорик, такі методики активізують підсвідомі механізми саморегуляції, формують позитивний настрій і допомагають підтримувати внутрішню рівновагу.

Не менш важливим є наповнення життя позитивними емоціями через діяльність, що приносить задоволення — творчість, спілкування, фізичну активність, участь у культурних заходах чи хобі. Особливе місце в системі профілактики займає арт-терапія, яка поєднує елементи творчості, самовираження і релаксації, сприяючи гармонізації внутрішнього стану.

Отже, ефективна профілактика професійного вигорання фахівців соціальної сфери передбачає інтеграцію індивідуальних, організаційних та соціально-психологічних стратегій, спрямованих на збереження психічного здоров'я, розвиток особистісних і професійних ресурсів, формування позитивного ставлення до професійної діяльності та створення сприятливого психологічного середовища у колективі[3].

На індивідуальному рівні профілактичні заходи повинні бути спрямовані на розвиток стресостійкості, емоційної компетентності, навичок саморегуляції та психологічної гнучкості. Важливе значення має формування усвідомленого ставлення до власних потреб, цінностей і меж професійної діяльності, що допомагає уникнути емоційного виснаження. Регулярна участь у тренінгах особистісного розвитку, практиках майндфулнесу, релаксаційних вправах і арт-терапевтичних методиках сприяє зниженню рівня психоемоційного напруження та підтриманню внутрішньої гармонії.

Організаційна профілактика вигорання передбачає створення сприятливих умов праці, адекватного розподілу обов'язків, підтримку ініціативності та забезпечення можливостей для професійного зростання. Важливим завданням керівництва соціальних установ є формування атмосфери довіри, взаємоповаги й підтримки, що знижує рівень внутрішньоорганізаційного стресу. Позитивний соціально-психологічний клімат у колективі, гнучка система управління персоналом, регулярні

супервізійні зустрічі та професійне консультування сприяють збереженню психологічної стійкості працівників і зменшують ризик професійної деформації.

Важливим чинником профілактики виступає збалансування професійної та особистої сфер життя. Дотримання меж між робочим і приватним простором, усвідомлення цінності відпочинку, сімейного спілкування, дозвілля та саморозвитку забезпечує емоційне відновлення й підтримує відчуття гармонії. Як показують сучасні дослідження, фахівці, які вміють ефективно розподіляти свій час, визначати пріоритети та турбуватися про власне благополуччя, рідше зазнають проявів вигорання.

Не менш важливою є культура колегіальної взаємопідтримки, яка створює умови для відкритого спілкування, обміну досвідом і взаємодопомоги в кризових ситуаціях. Конструктивні міжособистісні стосунки в колективі підвищують почуття згуртованості, зменшують рівень соціальної ізоляції й формують відчуття професійної спільноти, що є потужним ресурсом психологічного благополуччя.

Таким чином, профілактика професійного вигорання фахівців соціальної сфери повинна розглядатися як системний, багаторівневий процес, що охоплює особистісний, професійний і організаційний виміри. Її метою є не лише запобігання негативним психоемоційним станам, а й підвищення якості професійного життя, зміцнення психологічної стійкості, формування позитивної мотивації до праці. Реалізація ефективних програм профілактики сприятиме не лише збереженню кадрового потенціалу соціальних служб, а й підвищенню рівня соціальної стабільності та гуманізації суспільства загалом.

Список використаної літератури

1. Авраменко М.Л. Методичні рекомендації «Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери», – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів – Л.: 2008. - 53 с.
2. Гридкевець Л.Г. Основи реабілітаційної психології подолання наслідків кризи. Том 3,-Київ,2018-236с
3. Скорик Т. В. Профілактика синдрому "професійного вигорання" соціальних працівників як необхідна умова професійної готовності / Т. В. Скорик // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім.

Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. - 2011. - № 3. - С. 98-100.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Пироженко К.С.,
здобувач вищої освіти
групи ПСР-24д
СНУ ім. В. Даля

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Психологічна підтримка в сучасних реаліях набуває не лише допоміжного, а й стратегічного значення, адже від рівня психічного здоров'я та емоційної стабільності молоді залежить не лише індивідуальне благополуччя, а й соціальна стійкість держави загалом. Сучасне покоління української молоді опинилося у ситуації постійного соціального та економічного тиску: війна, невизначеність майбутнього, економічна нестабільність, швидкі культурні трансформації та глобалізаційні процеси створюють середовище, в якому високий рівень тривожності, стресу та психоемоційних навантажень стає звичним явищем. У такому контексті психологічна підтримка виступає ключовим ресурсом не лише для подолання поточних труднощів, а й для формування внутрішньої стійкості та здатності адаптуватися до умов, які постійно змінюються. В умовах суспільних трансформацій саме молоде покоління є активним носієм змін, ініціатором культурного, соціального та професійного розвитку[4].

Відповідно, питання його психологічної підтримки набуває стратегічного значення, оскільки емоційна стабільність і психічне благополуччя молоді визначають ефективність цих змін та рівень соціальної відповідальності. Психологічна допомога в такому випадку повинна охоплювати не лише кризові інтервенції, але й системну роботу над розвитком навичок саморегуляції, критичного мислення, емоційної грамотності, адекватної самооцінки та здатності до конструктивної комунікації. Такий комплексний підхід формує у молодих людей уміння аналізувати власні емоції, адекватно реагувати на стресові ситуації та підтримувати

взаємовідносини у колективі, що є фундаментом для побудови зрілої, відповідальної та соціально активної особистості. Реалії сьогодення вказують на те, що в Україні система психологічної підтримки потребує значного оновлення та інтеграції у різні соціальні інститути[3].

Підтримка не повинна бути епізодичною чи фрагментарною, доступною лише у кризові моменти, а має стати системною, комплексною та орієнтованою на профілактику психічних проблем, раннє виявлення ознак емоційного дисбалансу та розвиток внутрішніх ресурсів особистості. Сутність психологічної підтримки полягає не лише у втручанні у критичних ситуаціях, а й у створенні сприятливого середовища, де молодь відчуває себе почутою, захищеною й упевненою у власних силах. Це включає формування умов для розвитку емоційної стійкості, соціальної адаптивності та навичок конструктивного вирішення конфліктів, що є особливо важливим у сучасному мінливому соціокультурному середовищі. Ключовим аспектом є розвиток культури звернення по психологічну допомогу та подолання соціальних бар'єрів і стигми, які часто супроводжують теми психічного здоров'я. Молодь повинна відчувати, що звернення до психолога або участь у програмах ментальної підтримки є нормальним і корисним процесом саморозвитку, а не ознакою слабкості. Особливого значення в цьому контексті набувають освітні заклади — школи та університети, які можуть виступати не лише як простір передачі академічних знань, а й як середовище психологічної підтримки та розвитку життєвих компетентностей [1].

Створення безпечного, підтримуючого середовища в освітніх закладах дозволяє молоді формувати навички саморефлексії, відповідального прийняття рішень та ефективної взаємодії з оточенням, що в подальшому підвищує їхню соціальну активність та здатність до позитивних змін у суспільстві. Шкільні та університетські психологічні служби повинні трансформуватися у повноцінні центри ментального здоров'я, де поєднуються індивідуальне консультування, групова робота, психоосвітні програми, тренінги з розвитку емоційного інтелекту, профілактика професійного та емоційного вигорання, а також формування резильєнтності. Такі служби мають виконувати не лише корекційні функції, а й превентивні: навчати молодь методам подолання стресу, адаптації до змін, розвитку внутрішніх ресурсів та соціальної підтримки. Важливо, щоб ці програми охоплювали різні аспекти життя молодшої людини, поєднуючи психологічну підтримку з розвитком лідерських компетенцій, навичок співпраці, самостійного прийняття рішень та ефективної комунікації. Одним із перспективних

напрямів розвитку системи психологічної підтримки в Україні є впровадження цифрових платформ, що забезпечують доступ до консультацій, навчальних та психоосвітніх ресурсів незалежно від місця проживання, соціального статусу чи мобільності молоді[4].

Сучасні технології дозволяють створювати інтерактивні середовища підтримки, де користувачі можуть отримати індивідуальне онлайн-консультування, брати участь у вебінарах, використовувати мобільні додатки для розвитку емоційної стійкості та саморефлексії, а також взаємодіяти з психологічними чат-ботами, що надають підтримку у кризових ситуаціях. Такі платформи особливо важливі для молоді, що проживає у віддалених регіонах, у малих громадах, а також серед переміщених осіб, де традиційні офлайн-сервіси можуть бути малодоступними або зовсім відсутніми. Водночас впровадження цифрових технологій у сфері психологічної підтримки потребує ретельного контролю якості наданих послуг, дотримання етичних норм, забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних користувачів. Без належного регулювання існує ризик появи неякісних чи навіть шкідливих сервісів, що можуть погіршити психічний стан користувачів замість його покращення[3].

Тому розвиток таких платформ повинен супроводжуватися впровадженням стандартів, протоколів безпеки та систем моніторингу ефективності наданих послуг, а також регулярним навчанням фахівців, які працюють у цифровому середовищі. Не менш важливим є міжсекторальний підхід до організації психологічної підтримки, що передбачає інтеграцію освітньої, медичної, соціальної сфери, громадських ініціатив та державних інституцій. Такий комплексний підхід дозволяє створити систему, де профілактика психічних розладів, просвіта щодо психологічного здоров'я, кризове втручання та реабілітація формують єдину взаємопов'язану структуру. Впровадження міжсекторальної моделі підтримки забезпечує доступ до послуг на різних рівнях — від індивідуальної допомоги до громадських програм, а також сприяє більш ефективній координації ресурсів і посиленню соціальної ефективності системи загалом. Перспективним завданням є посилення ролі держави у формуванні національної політики психічного здоров'я, встановлення стандартів надання психологічної допомоги та розвитку кадрового потенціалу. Це включає підвищення кваліфікації психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців, залучених до роботи з молоддю, з одночасним впровадженням сучасних науково обґрунтованих методик[2].

Серед таких підходів особливе значення мають когнітивно-поведінкова терапія, позитивна психологія, арт-терапія, коучингові методики, нейропсихологічні стратегії та інтегративні моделі роботи з психоемоційними станами. Використання цих інноваційних підходів дозволяє формувати у молоді стійкість до стресових факторів, розвивати емоційний інтелект, навички саморегуляції, критичного мислення та здатність ефективно взаємодіяти у соціумі. Одним із ключових напрямів розвитку системи психологічної підтримки молоді в Україні є активне зміцнення співпраці між університетами, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Такий підхід дозволяє не лише впроваджувати інноваційні програми та методики психологічної допомоги, а й створювати платформу для обміну досвідом, інтеграції найкращих практик та формування єдиної інформаційної бази знань, яка б забезпечувала стандартизацію і високий рівень якості надання послуг. Співпраця на національному та міжнародному рівнях сприяє впровадженню сучасних науково обґрунтованих підходів у роботу з молоддю, таких як когнітивно-поведінкова терапія, позитивна психологія, арт-терапія, нейропсихологічні стратегії та інтегративні методики розвитку життєвої компетентності. Психологічна підтримка молоді має охоплювати не лише індивідуальне консультування, але й суспільний вимір, який передбачає створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери в навчальних закладах, громадах та онлайн-просторі. У такому середовищі турбота про ментальне здоров'я сприймається як норма, а не як виняток чи привілей. Це включає розвиток програм групової підтримки, навчальних курсів з емоційної грамотності, тренінгів з комунікації та управління стресом, які допомагають молодим людям відчувати себе захищеними та впевненими у власних силах. Важливо формувати культуру самодопомоги, де молодь здатна розпізнавати власні емоційні стани, вчасно реагувати на ознаки емоційного виснаження, використовувати техніки релаксації, самостійного відновлення ресурсів та, за необхідності, звертатися до фахівців[5].

Такі навички дозволяють не лише підтримувати психічну стійкість в умовах стресових та кризових ситуацій, але й розвивати здатність до саморефлексії, самоконтролю та відповідального прийняття рішень. Особливого значення набуває роль мас-медіа та інформаційного середовища у формуванні ставлення суспільства до психологічних проблем. Відповідальна інформаційна політика, просвітницькі кампанії, поширення достовірної інформації про психічне здоров'я та доступ до освітніх матеріалів сприяють

зниженню рівня тривожності, формуванню довіри до психологів і соціальних працівників, а також підвищенню загальної психологічної грамотності молоді. Мас-медіа можуть відігравати роль активного партнера у створенні суспільного консенсусу щодо важливості ментального здоров'я, демонструючи позитивні моделі поведінки, практики самопомогти та ефективні способи подолання стресу. Ключовим завданням у розвитку психологічної підтримки є створення комплексної, системної та доступної структури, яка об'єднує профілактику, раннє втручання, кризову допомогу та реабілітаційні програми. Важливо, щоб ця система включала як традиційні офлайн-методи, так і інноваційні цифрові технології — онлайн-консультування, мобільні додатки, психологічні чат-боти, інтерактивні тренінгові модулі та платформені ресурси для навчання і самопідтримки. Такий підхід дозволяє забезпечити рівний доступ до послуг для молоді у віддалених громадах, переміщених осіб, студентів з різних регіонів та молоді з особливими потребами, підвищуючи ефективність та охоплення системи підтримки. Не менш важливим є міждисциплінарний підхід, який об'єднує освіту, медицину, соціальну сферу, громадські ініціативи та державні інституції[1].

Тільки через тісну координацію та взаємодію можна створити цілісну систему підтримки, де профілактика, просвітницькі програми, кризове втручання, реабілітаційні та психологічні практики функціонують як взаємопов'язані елементи. Важливою складовою цього процесу є підготовка і постійне підвищення кваліфікації психологів, педагогів, соціальних працівників, які працюють із молоддю, із використанням сучасних методик та науково обґрунтованих практик. Це дозволяє створювати висококваліфіковані команди, здатні надавати комплексну підтримку та формувати у молоді стійкість, гнучкість та психологічну грамотність. Таким чином, перспективи розвитку психологічної підтримки молоді в Україні полягають у побудові системної, доступної та науково обґрунтованої структури допомоги, що поєднує традиційні та цифрові методи, міждисциплінарну взаємодію, профілактику, раннє втручання та освітні програми. Це створює умови для формування стійкого, адаптивного, психологічно грамотного покоління, здатного до самореалізації, відповідального вибору, активної участі у соціальних процесах та відновленні і розвитку українського суспільства. Така стратегія не лише зміцнює психічне здоров'я молоді, а й формує основу для стабільного соціального розвитку держави, підвищує рівень соціальної довіри

та сприяє формуванню культури турботи про власне ментальне благополуччя та благополуччя оточуючих.

Список використаної літератури

1. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: теорія і практика. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Київ: Центр учбової літератури, 2019.
3. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – Київ: Либідь, 2018.
4. Бех І. Д. Особистість у духовному розвитку: гуманістична психологія. – Київ: Академвидав, 2016.
5. Національна стратегія розвитку психічного здоров'я в Україні до 2030 року. – Київ: МОЗ України, 2023.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Уровець О.В.,
здобувач вищої освіти
групи ПСР-23д
СНУ ім. В. Даля

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасне українське суспільство переживає глибокі соціальні, політичні та економічні трансформації. Війна, економічна нестабільність, міграційні процеси, інформаційний тиск і соціальна невизначеність істотно впливають на психічний стан людей, створюючи додаткові виклики для системи психологічної та соціальної підтримки.

У цих умовах особливого значення набувають практична психологія та соціальна робота як науки і як сфери професійної діяльності. Їх спільна мета — забезпечити гармонійний розвиток людини, допомогти їй адаптуватися до мінливого середовища, подолати життєві кризи, відновити почуття власної гідності й соціальної активності.

Практична психологія і соціальна робота – це не просто сфери діяльності, а комплекс наук, що поєднують знання про людину, її потреби, поведінку, соціальні зв'язки. Їх місія – забезпечити людині підтримку, сприяти збереженню психічного здоров'я, гармонізації взаємодії між особистістю та суспільством. Практична психологія спрямована на пізнання внутрішнього світу людини, її мотивів, емоцій, поведінкових стратегій, тоді як соціальна робота зосереджена на зовнішньому середовищі — соціальних умовах, у яких живе особистість. Їх об'єднує гуманістична орієнтація, віра у внутрішній потенціал людини та повага до її унікальності.

Досягнення практичної психології

Практична психологія сьогодні є однією з найдинамічніших галузей психологічної науки. Вона об'єднує різні напрями — психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, консультування, коучинг, тренінгову діяльність.

Серед ключових досягнень останніх років можна виділити:

- розвиток системи психологічної допомоги у сфері освіти, охорони здоров'я, військових формуваннях;
- становлення кризової психології та психологічної реабілітації;
- упровадження сучасних методів арттерапії, когнітивно-поведінкової терапії, позитивної психотерапії;
- розширення цифрових форматів допомоги (онлайн-консультування, психологічні мобільні додатки)[1].

В умовах війни особливого значення набули програми психологічної підтримки військових, ветеранів, їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб. Розвиваються центри ментального здоров'я, волонтерські ініціативи, освітні курси з підготовки кризових психологів.

Окрему увагу приділяють формуванню психологічної культури населення — умінню розпізнавати власні емоції, розвивати стресостійкість, підтримувати позитивне мислення.

Досягнення соціальної роботи

Соціальна робота — це професійна діяльність, спрямована на поліпшення якості життя людини, її адаптацію в суспільстві, захист прав і свобод.

Важливими досягненнями української соціальної роботи є:

- створення державних соціальних служб і центрів підтримки;
- розроблення механізмів соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

-розвиток системи соціального партнерства між державними, громадськими та міжнародними організаціями;

-запровадження практики індивідуальних планів допомоги клієнтам (кейс-менеджменту);

-формування стандартів надання соціальних послуг.

В умовах війни соціальні працівники виконують надзвичайно важливу місію — забезпечують гуманітарну підтримку, надають психологічну та правову допомогу, сприяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, дітей-сиріт та осіб з інвалідністю.

Особливо значущим напрямом є розвиток волонтерського руху та громадських ініціатив, які підсилюють державну систему соціального захисту. Така взаємодія сприяє підвищенню довіри громадян до інституцій допомоги та формуванню соціальної єдності.

Взаємозв'язок практичної психології та соціальної роботи

Сьогодні практична психологія та соціальна робота дедалі тісніше інтегруються. Психологічна компетентність є важливою складовою професійної діяльності соціального працівника, а соціальний контекст — необхідним елементом психологічної практики. Спільною для обох сфер є орієнтація на людину, гуманістичні цінності, принципи толерантності, конфіденційності, індивідуального підходу[2].

У соціальних службах все частіше створюються мультидисциплінарні команди, до складу яких входять психологи, соціальні педагоги, юристи, медики. Така взаємодія забезпечує комплексний підхід до допомоги клієнту — одночасно психологічний, соціальний і правовий.

Важливими є також профілактика емоційного вигорання фахівців, розвиток навичок емоційної компетентності, ефективної комунікації та саморегуляції.

Роль освіти та підготовки кадрів

Якість практичної психології та соціальної роботи значною мірою залежить від рівня професійної підготовки фахівців. Сьогодні в Україні функціонують численні освітні програми, які поєднують теоретичну підготовку, практику, тренінги, супервізії. Вищі навчальні заклади активно впроваджують міждисциплінарні підходи, залучають студентів до наукових досліджень і волонтерських проєктів. Зростає роль неформальної освіти — участі у конференціях, вебінарах, курсах з підвищення кваліфікації.

Водночас фахівці зіштовхуються з проблемою професійного вигорання, емоційного виснаження, нестачі ресурсів. Тому важливими стають супервізія, саморефлексія, обмін досвідом і підтримка професійних спільнот.

Сучасні виклики та тенденції розвитку

Серед головних викликів, що стоять перед практичною психологією та соціальною роботою сьогодні, можна виокремити:

- збільшення кількості клієнтів, які потребують комплексної психологічної і соціальної підтримки;

- необхідність упровадження цифрових технологій у консультуванні;

- потребу в оновленні професійних стандартів і етичних кодексів;

- розширення міжнародного співробітництва та підвищення якості освіти фахівців.

Перспективи розвитку обох сфер пов'язані з інтеграцією інновацій — використанням штучного інтелекту для психологічного аналізу, онлайн-платформ для групової терапії, мобільних сервісів соціальної підтримки.

Важливим напрямом є профілактика порушень ментального здоров'я серед дітей та молоді, розвиток інклюзивних програм, посилення ролі сімейного консультування[1].

Перспективи у післявоєнний період

Після завершення війни актуалізується питання психологічної реабілітації населення, відновлення довіри в суспільстві, подолання колективних травм. Соціальні служби мають стати основою системи підтримки ветеранів, переселенців, дітей війни.

Практичні психологи та соціальні працівники відіграватимуть вирішальну роль у формуванні культури взаємодопомоги, емпатії, толерантності. Вони сприятимуть відновленню соціального капіталу, поверненню людей до активного життя, підтримці внутрішніх ресурсів особистості.

Отже, практична психологія та соціальна робота сьогодні посідають особливе місце у системі допомоги людині та суспільству. Їх значення постійно зростає, адже саме ці сфери безпосередньо спрямовані на підтримку людини у складних життєвих ситуаціях, збереження її психічного здоров'я, відновлення соціальної активності та впевненості у собі.

Досягнення останніх років свідчать про суттєвий розвиток обох напрямів. Практична психологія стала більш прикладною, орієнтованою на реальні потреби людей. Активно впроваджуються сучасні методи консультування, психотерапії, групової роботи, тренінгових технологій. З'являються нові форми психологічної допомоги — онлайн-консультування, телефони довіри,

мобільні застосунки для підтримки ментального здоров'я. Це робить психологічну допомогу доступнішою і наближає її до кожної людини.

Соціальна робота також зробила значний крок уперед. Вона стала більш системною, професійною, орієнтованою на конкретний результат. Соціальні працівники не лише допомагають вирішити матеріальні чи побутові проблеми, а й сприяють адаптації людини до нових умов, її включенню в активне суспільне життя. Особливо помітною є їхня діяльність у період війни — підтримка переселенців, ветеранів, дітей, які постраждали від воєнних дій, допомога сім'ям, що опинилися у кризових ситуаціях[3].

Важливо, що сьогодні психологи і соціальні працівники дедалі частіше працюють разом, утворюючи спільні команди для комплексної допомоги клієнтам. Такий підхід дозволяє враховувати як психологічні, так і соціальні чинники проблеми, а отже, забезпечувати більш ефективний результат.

Разом з тим, існують і певні труднощі: нестача кваліфікованих кадрів, перевантаження спеціалістів, відсутність належного фінансування, емоційне вигорання. Для подолання цих проблем необхідно розвивати систему підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, забезпечити належні умови праці, створити програми підтримки самих працівників соціальної сфери.

Перспективи розвитку практичної психології та соціальної роботи в Україні пов'язані з упровадженням інноваційних технологій, посиленням міжвідомчої співпраці, розширенням міжнародних контактів і вдосконаленням законодавчої бази. Важливим напрямом є формування позитивного ставлення суспільства до професій допомоги, подолання стереотипів щодо звернення до психолога або соціального працівника.

У післявоєнний період саме ці фахівці відіграватимуть ключову роль у відновленні психічного та соціального здоров'я нації, у поверненні людей до нормального життя, у формуванні довіри, взаємопідтримки та згуртованості суспільства.

Отже, практична психологія та соціальна робота — це не лише професійні галузі, а й важливі складові системи гуманістичних цінностей. Вони допомагають людині пізнати себе, подолати труднощі, відчувати власну значущість і віднайти гармонію з оточенням. Подальший розвиток цих сфер стане запорукою психологічного добробуту, соціальної стабільності й духовного відродження українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Бондаренко, О. Ф. Практична психологія: навч. посібник. — Київ: Центр учбової літератури
2. Гошовська, І. В. Соціальна робота: теорія і практика. — Київ: Академ.видав, 2021. — 368 с.
3. Зверева, І. Д. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник. — Київ: Каравела, 2022. — 400 с.
4. Карпенко, О. Г. Основи практичної психології. — Київ: Либідь, 2017. — 520 с.
5. Rogers, C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. — Boston: Houghton Mifflin, 2019. — 420 p.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Шаповалова Т.С.,

здобувач вищої освіти

групи ПСПП-23д

СНУ ім. В. Даля

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Молодість є важливим етапом формування особистості, який завжди супроводжувався соціальними, психологічними та культурними викликами. У різні історичні періоди труднощі юнацтва набували різних форм: від ініціаційних обрядів у первісних суспільствах до соціальних конфліктів і проблем самоідентифікації та адаптації до нових ролей в сучасному світі.

З 1990-х років розвиток цифрових технологій відкрив нові можливості та загрози:

- комп'ютери, мобільні телефони, інтернет;
- вплив на психологічний розвиток, формування світогляду та поведінки;
- поширення булінгу через соцмережі, порівняльні стандарти, нав'язані тренди.

Сьогодні молодь стикається з проблемами самовизначення, конфліктами поколінь, вибором життєвого шляху, а також низкою нових стресогенних чинників, пов'язаних із розвитком цифрових технологій, інформаційним перенасиченням, соціальними мережами, глобалізацією, міграцією, пандеміями, війною. Відбувається трансформація психологічних механізмів формування особистості: змінюються цінності, поведінка, система самооцінки, критерії успішності та соціальної прийнятності.

Зростання впливу медіа призводить до появи феноменів порівняльності, нав'язаних ідеалів краси, підвищення рівня булінгу, формування залежності від цифрового середовища. Молодь дедалі частіше стикається із проблемами соціальної дезорієнтації, невизначеності майбутнього, тривожності та емоційного виснаження.

Формування психологічної стійкості починається в сім'ї — першому інституті соціалізації, що визначає базову довіру до світу, емоційну стабільність і здатність до адаптації. Важливу роль відіграють школа, університет, соціальні групи, культурне середовище, що сприяють розвитку навичок соціальної взаємодії та стресостійкості.

До викликів сучасності належать: нав'язані стандарти краси, тиск соціальних мереж, економічна нестабільність, епідемії, війна, вимушена міграція, труднощі професійної та соціальної реалізації, втрата відчуття безпеки. Сукупність цих факторів знижує рівень психологічної адаптації, провокує тривожність і відчуття безсилля. Тому сучасна молодь потребує цілеспрямованої психологічної підтримки, розвитку адаптивних стратегій, формування внутрішніх ресурсів і підвищення стресостійкості для ефективного подолання кризових ситуацій.

У нашому не простому сьогоденні сучасна молодь зіткнулась не лише з соціокультурними викликами, а й з екстремальними зовнішніми обставинами: економічною нестабільністю, епідемією вірусу, та жахливою і жорстокою війною. Тобто, до всіх попередніх труднощів, додалися неймовірно складні фактори, які створюють бар'єр для подальшого розвитку нашого молодого суспільства.

До сучасних викликів молоді належать:

- поширення нав'язаних стандартів краси та трендів у соцмережах;
- тиск на зовнішній вигляд та популяризація пластичних операцій;
- соціальна порівняльність та прагнення відповідати медіа-образам;

- невизначеність майбутнього, синдром «відкладеного життя»;
- психологічна незрілість та не стійкість;
- соціальна дезорієнтація та ізоляція;
- адаптація у нових соціальних умовах, дистанційне або змішане навчання;
- підвищені вимоги до самостійності, швидкості прийняття рішень;
- професійна та соціальна реалізація;
- вплив надтехнологій на ринок праці (заміна людей роботами);
- інформаційне перевантаження та емоційне виснаження;
- наслідки пандемії та війни;
- загроза життя та здоров'я;
- психологічні травми та розлади тощо.

Ці чинники підвищують рівень тривожності, формують невпевненість та послаблюють психологічну стійкість молоді. Навіть високий рівень адаптації не гарантує повного захисту від стресу під час кризових ситуацій. Це підкреслює необхідність постійної психологічної підтримки, розвитку адаптивних стратегій та ресурсів для подолання стресових ситуацій.

Серед психологічних чинників адаптації молоді можна виділити наступні:

- емоційна стабільність;
- гнучкість мислення;
- соціальна підтримка;
- мотиваційна спрямованість;
- саморегуляція;
- емоційний інтелект.

Дослідження впливу цифровізації на соціально-психологічну адаптацію молоді показують двосторонній ефект: з одного боку, нові можливості для розвитку і самовираження, з іншого — ризик соціальної ізоляції, проблем із самооцінкою та порушень соціальної адаптації, що відзначають Грекова А.В., Литвиненко О.Д., Рудінська О.В. та Князькова В.Я. [2].

Важливим елементом психологічної адаптації є здатність до рефлексії та переосмислення подій, на що звертає увагу Шинкарук Н.П. [5].

У дослідженні Безручук С.Л. та Пирог Г.В. виявлено, що адаптація українців у Німеччині відбулася успішно, проте за різними показниками соціокультурної адаптації спостерігається нерівномірність: найвищі результати — у сфері екологічної адаптації та міжособистісного спілкування, найнижчі — у сфері праці та навчання [1].

Перепелюк Т.Д. та Гриньова Н.В. підкреслюють, що соціально-психологічна адаптація передбачає інтеграцію особистості в нове соціальне середовище, опанування нових соціальних функцій, набуття соціальної зрілості та розвиток саморегуляції. Ефективна адаптація сприяє формуванню позитивного образу «Я» та стійкої самооцінки [3].

Лазаренко В. демонструє практичну реалізацію психологічної підтримки молоді у закладі освіти: програма «Як адаптуватися до нової академічної реальності в умовах війни» передбачає групові та індивідуальні консультації для студентів і працівників у форматі онлайн та офлайн [4].

Накладання факторів стресу залишає помітний відбиток на психічному стані сучасної молоді, виснажує її психологічно та фізично та підвищує ризик розвитку психічних розладів. Після стресових подій, таких як пандемія COVID-19, у деяких молодих людей спостерігаються obsesивно-компульсивні прояви, тривожність та надмірна обережність у повсякденних ситуаціях. Надмірний та «невідфільтрований» цифровий вплив може викликати зниження самооцінки, РХП тощо, воєнні дії ведуть до психологічного виснаження та розвитку психічних розладів (ОКР, тривожні розлади). Молоді люди зараз часто відчувають страх, невизначеність щодо майбутнього, розгубленість у виборі життєвого шляху, побоювання висловити свою думку та схильність відкладати плани на «кращі часи». Такі навантаження потребують цілеспрямованої підтримки фахівців, розвитку адаптивних стратегій і ресурсів психологічної стійкості.

Розвиток адаптивного потенціалу молодих людей можливий за умов створення підтримувального середовища — як у закладах освіти, так і в суспільстві загалом. Серед шляхів підвищення адаптивності молоді можна виділити такі:

- впровадження програм психологічної підтримки в університетах;
- навчання студентів навичкам саморегуляції та стрес-менеджменту;
- розвиток критичного мислення й емоційної грамотності;

— формування культури взаємодопомоги та командної підтримки.

Отже, психологічна адаптація молоді — це динамічний процес, який забезпечує її успішне функціонування в умовах соціальних змін. Молодь, особливо вразлива до зовнішніх впливів, часто не вміє фільтрувати інформацію, що призводить до зміни поглядів, поведінки та самооцінки. Сучасні виклики — війна, цифровізація, інформаційне перенавантаження — суттєво впливають на психічний стан молодого покоління. Розвиток адаптивного потенціалу можливий через цілеспрямовану психологічну підтримку, формування емоційної стійкості та соціальної компетентності. Система освіти й соціальні інституції повинні сприяти розвитку внутрішніх ресурсів молоді, які допомагають долати труднощі й зберігати гармонійний психічний стан.

Подальші дослідження варто спрямувати на аналіз ефективності різних форм психологічної підтримки молоді в умовах війни, вивчення післявоєнної адаптації та розробку практичних методик підвищення стресостійкості й формування адаптивних стратегій у цифровому середовищі.

Список використаної літератури

1. Безручук С.Л., Пирог Г.В. Особливості соціально-психологічної адаптації українців у Німеччині після повномасштабного вторгнення / С.Л. Безручук, Г.В. Пирог // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2024.
2. Грекова А. В., Литвиненко О. Д., Рудінська О. В., Князькова В. Я. Вплив цифрового стилю життя на соціально-психологічну адаптацію молоді // *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. — 2025.
3. Перепелюк Т.Д., Гриньова Н.В. Дослідження особливостей соціальної адаптації молоді України в умовах сьогодення / Т.Д. Перепелюк, Н.В. Гриньова // *Психологічний журнал*. – 2025.
4. Лазаренко В. Як адаптуватися до нової академічної реальності в умовах війни / В. Лазаренко // *Виклики сьогодення для психологічної служби ЗВО : матеріали Всеукр. круглого столу (22 квітня 2022 р.)*. – Дніпро : Дніпров. гум. ун-т, 2022. – С. 78.
5. Шинкарук Н. Психологія особистості у контексті війни та миру: адаптація і стійкість / Н. Шинкарук // *Психологія особистості й суспільства у вимірах війни і миру : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 травня 2025 р.)*. – Київ : НУБіП України, 2025. – С. 152.

Бровендер О.О.,
старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи
СНУ ім. В. Даля,
Савченко С.В.,
здобувач вищої освіти
групи СР-23д
СНУ ім. В. Даля

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

У сучасну епоху глобальних трансформацій гуманітарна наука знову постає в центрі суспільних дискусій, оскільки саме вона дає відповіді на запитання, пов'язані з людиною, її цінностями, свободою, свідомістю та соціальною взаємодією. Технологічний прогрес, цифровізація, війни, екологічні кризи, культурна фрагментація - усе це формує нові виклики для філософії, психології та соціології як ключових складових гуманітарного знання. Проблема сучасності полягає не лише у швидких змінах реальності, а й у тому, що сама людина потребує нових форм осмислення себе й світу.

Філософія завжди була тим полем, де людство намагається збагнути сенс буття, свободи та істини. Як зазначає Юрген Габермас, сучасна доба вимагає «комунікативного розуму» - здатності до взаєморозуміння в умовах множинності поглядів і культур [5, с. 254]. У той же час, Зігмунт Бауман описує сучасність як «рідку», тобто таку, що позбавлена стабільних структур, унаслідок чого людина переживає постійне відчуття невизначеності [6, с. 32].

Одна з ключових філософських ідей, що сьогодні резонує з викликами гуманітарної науки - це концепт Hannah Arendt «банальності зла» (the «banality of evil»). У своїй праці *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (1963) Арент аналізує процес судового розгляду Adolf Eichmann і робить висновок, що зло не завжди має форму глибокої демонації, а може бути результатом бездумності - коли людина не задає собі питання морального характеру, просто виконує накази чи слідує процедурі. Арент підкреслює: «Eichmann's thoughtlessness exemplified what she called «the fearsome ... banality of evil» [4].

Для українського гуманітарного контексту це має особливе значення. Після 2014 року та особливо у період повномасштабної війни, гуманітарна думка переосмислює категорії свободи, гідності, суб'єктності. Філософи

наголошують, що сучасна філософія в Україні не може бути відокремленою від історичної травми та потреби національного самоствердження. Отже, сучасна філософська проблема гуманітаристики полягає в тому, як відновити мислення, яке ставить запитання, як відповідальність за власні дії зберігає людину суб'єктом.

У психологічному вимірі одним із ключових концептів є Аарон Антоновський та його теорія «почуття цілісності» (Sense of Coherence, SOC). Він визначає SOC як загальну орієнтацію особистості на життя, яка проявляється в тому, що людина має стійке, тривале, проте динамічне відчуття впевненості в тому, що стимули з її внутрішнього та зовнішнього середовища мають структурованість, передбачуваність і можуть бути зрозумілими, ресурси для подолання вимог, які ці стимули висувають, є доступними, і ці вимоги сприймаються як виклики, які варті інвестиції зусиль і залученості [2, с. 107].

У межах цієї моделі «comprehensibility» описує когнітивний компонент - наскільки людина відчуває, що події й ситуації мають сенс, впорядковані й передбачувані, «manageability» - наскільки вона вважає, що має внутрішні та/або зовнішні ресурси, щоб впоратися з вимогами, і «meaningfulness» - наскільки життя або його аспекти вона відчуває як цінні, значущі, гідні зусиль, а не просто тягар.

Аарон Антоновський також розробив опитувальник OLQ (Orientation to Life Questionnaire) у двох основних версіях - SOC-29 та SOC-13, які призначені для виміру загального почуття цілісності, хоча він наголошував, що не слід окремо підсумовувати три компоненти, оскільки вони тісно переплетені [3, с. 86].

З погляду гуманітарної практики ця психологічна модель дозволяє зрозуміти те, що для того, щоб діяти в умовах кризи або тривалої нестабільності, людина потребує не лише інформації про ситуацію, а й ресурсів (матеріальних, соціальних, психічних) разом із відчуттям сенсу - тобто здатністю сприймати виклики як такі, що варто прийняти, а не уникати.

У соціальному вимірі важливим є усвідомлення того, що гуманітарна наука не існує в ізоляції - вона взаємодіє з політичною, економічною, технологічною реальністю. Концепт символічної влади, запропонований П'єр Бурдьє, пояснює, як культурні та символічні структури можуть впливати на соціальні нерівності, нав'язуючи «природність» певних порядків.

Це важливо для гуманітарної практики: вона має враховувати, які сили формують соціальні конструкти (уключно з інформаційними, медійними,

технологічними). У контексті українського суспільства - тлумачення ролі гуманітаристики як чинника соціальної згуртованості, національної ідентичності та суспільного діалогу стає надзвичайно актуальним.

П'єр Бурдьє ще у 1990-х роках зазначав, що соціальні структури відтворюються через «символічну владу» - здатність нав'язувати певну систему значень. У сучасному світі цю владу дедалі більше захоплюють цифрові медіа, корпорації, алгоритми, які впливають на колективну свідомість. Людина стає учасником інформаційного потоку, що формує нові типи залежностей, у тому числі емоційних та когнітивних [6, с. 186].

Для України соціальний вимір гуманітарної науки особливо актуальний. У період війни гуманітарна політика стає інструментом збереження національної ідентичності, історичної пам'яті та соціальної єдності. Соціологічні дослідження показують, що ті громади, які активно формують власні канали комунікації та культурні проєкти, краще зберігають довіру та спільні цінності, навіть у складних умовах. Таким чином, гуманітарна наука сьогодні має завдання не лише аналізувати соціальні структури, а й активно впливати на формування здорових соціальних практик.

Сучасна гуманітаристика демонструє, що філософія, психологія та соціологія вже не можна розглядати як ізольовані дисципліни, адже лише їхня взаємодія дозволяє глибоко зрозуміти людину як суб'єкта у світі, що постійно змінюється. Філософія надає моральні та етичні орієнтири, формує критичне мислення, виховує здатність усвідомлювати власну відповідальність за вчинки, рішення та наслідки, що вони створюють у суспільному житті. Вона створює концептуальну основу для осмислення того, що означає бути суб'єктом у світі рідкої сучасності, де стабільні соціальні й культурні структури дедалі частіше піддаються трансформаціям і розпадаються під тиском глобалізації та технологічного прогресу. Психологія, у свою чергу, пояснює механізми стійкості, розвитку сенсу й адаптації людини до стресових ситуацій. Вона дозволяє зрозуміти, як індивіди і групи можуть знаходити внутрішні ресурси для подолання труднощів, формувати відчуття цілісності та власної значущості навіть у кризових умовах, коли зовнішня реальність виявляється нестабільною та непередбачуваною [1].

Соціологія, доповнюючи цей комплекс знань, виявляє соціальні структури, механізми влади, мережі підтримки та способи взаємодії людей у суспільстві. Вона показує, як культурні й символічні фактори, медіа та інституції формують колективну свідомість, визначають соціальні пріоритети та впливають на процеси інтеграції або фрагментації громад.

У сучасному українському контексті інтеграція цих дисциплін набуває особливої значущості. Вона дозволяє не лише осмислювати травматичні події, що стали наслідком війни та соціально-політичних криз, а й формувати практичні механізми підтримки суспільства на різних рівнях. Волонтерські рухи, освітні ініціативи, культурні проекти та психологічні центри сьогодні стають конкретними платформами реалізації гуманітарних знань, де філософські цінності, психологічна стійкість та соціальні взаємозв'язки взаємно підсилюють один одного. Такі ініціативи допомагають людям не лише адаптуватися до складних умов, а й формувати відчуття спільної мети, відновлювати довіру, зміцнювати соціальні мережі підтримки та відчуття власної значущості.

Водночас сучасна гуманітарна наука стикається з низкою нових викликів. Дезорієнтація в інформаційному полі стає надзвичайно поширеним явищем, що створює необхідність у розвитку навичок критичного мислення та медіаграмотності, здатності фільтрувати інформаційний потік і робити усвідомлений вибір у світі надлишку даних. Колективна травма, спричинена війною та соціальною нестабільністю, вимагає поєднання психологічних та соціологічних підходів для підтримки громад, забезпечення відчуття безпеки, соціальної солідарності та емоційної стабільності.

Етичні виклики технологій також постають у новому вигляді: алгоритмічна маніпуляція, цифрові медіа та соціальні платформи здатні формувати масову свідомість, впливати на поведінку та моральні орієнтири людей, що ставить перед суспільством питання етичної відповідальності та необхідності розвитку нових критеріїв оцінки інформації та її впливу. Усе це підкреслює необхідність синтезу знань - лише поєднання філософії, психології та соціології дозволяє створювати практичні стратегії, здатні відповідати на сучасні виклики, зберігати соціальну згуртованість, підтримувати психічне здоров'я громадян та формувати стабільні механізми адаптації до змін [1].

Підсумовуючи, сучасна гуманітаристика перетворюється на потужну платформу розвитку відповідальної особистості та соціально стійкого суспільства. Вона забезпечує здатність людей адаптуватися до постійних змін, протистояти інформаційним та психологічним викликам, зберігати моральні та культурні цінності й підтримувати національну та соціальну ідентичність навіть в умовах глобальної та локальної нестабільності.

Список використаної літератури

1. Yurii Boreiko, Dr Hab., Assoc. Prof. «Symbolic violence in social theory of Pierre Bourdieu: Reception in the religious sphere». Sophia. Human and Religious Studies Bulletin, 2021, № 18(1). DOI:10.17721/sophia.2021.18.1.
2. Aaron Antonovsky. Health, Stress and Coping. San Francisco: Jossey-Bass, 1979. 255 с.
3. Antonovsky A. Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well. San Francisco: Jossey-Bass, 1987. 218 с.
4. Hochwälder J. «Sense of Coherence: Notes on Some Challenges for Future Research». SAGE Open, 2019, vol. 9, № 2.
5. Jürgen Habermas. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Cambridge (UK); Malden (MA): Polity Press, 1986. 512 с.
6. Pierre Bourdieu. Language and Symbolic Power. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1991. 311 с.

Бровендер О.О.,

старший викладач каф. практичної
психології та соціальної роботи

СНУ ім. В. Даля,

Андрюшкевич Д.С.,

здобувач вищої освіти

групи СР-24д

СНУ ім. В. Даля

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Проблема вибору професійного шляху є однією з найважливіших у процесі формування особистості, адже саме вона визначає життєві орієнтири людини, рівень її соціальної активності, економічної стабільності та можливості самореалізації. Значний вплив на цей процес мають гендерні чинники, оскільки суспільні уявлення про “жіночі” й “чоловічі” професії, культурні традиції та стереотипи часто формують уявлення людини про власні професійні можливості.

У сучасних умовах українського суспільства питання гендерної рівності у сфері професійного розвитку стає дедалі актуальнішим, особливо у

галузі соціальної роботи, де проблематика гендеру тісно пов'язана з дотриманням прав людини, соціальною рівністю та справедливістю.

Професійне самовизначення — це багатогранний і тривалий процес, який передбачає усвідомлення людиною власних здібностей, життєвих цінностей, інтересів, мотивів і прагнень, що спрямовують її до вибору майбутньої професії, побудови кар'єрної траєкторії та реалізації особистісного потенціалу у сфері праці. Як зазначає Л. Мітіна, професійне самовизначення не є одноразовим вибором, а постійно розвивається протягом життя. Воно включає етапи самопізнання, визначення цілей, прийняття рішень, практичної діяльності та переосмислення власного професійного шляху. Таким чином, цей процес відображає не лише зовнішні обставини, а й внутрішній світ особистості — її переконання, потреби, ідеали та соціальні установки[4].

Не менш важливою складовою професійного самовизначення є гендерна ідентичність, яка визначає, як людина сприймає себе у контексті суспільно встановлених ролей чоловіка та жінки. Від раннього дитинства індивід стикається з певними культурними моделями та очікуваннями щодо поведінки, що впливають на його бачення власних можливостей і перспектив у тій чи іншій професії. Такі уявлення часто формують стереотипи: наприклад, що технічні спеціальності «призначені» для чоловіків, а гуманітарні чи соціальні — для жінок[1].

У суспільній свідомості й донині зберігається традиційний поділ професій на так звані “жіночі” — педагог, вихователь, медсестра, соціальний працівник — та “чоловічі” — інженер, програміст, будівельник, військовий. Подібні уявлення виникли історично й формуються під впливом соціокультурних норм, сімейного виховання, системи освіти та засобів масової інформації, які часто відтворюють усталені моделі поведінки й професійного вибору залежно від статі.

Такі гендерні стереотипи мають значний вплив на процес професійного самовизначення та розвиток особистості. Вони:

- звужують простір для самореалізації та творчого вибору;
- спричиняють дискримінацію на ринку праці, коли жінки або чоловіки стикаються з обмеженнями під час працевлаштування;
- формують нерівність в оплаті праці, оскільки “жіночі” професії традиційно оцінюються нижче;
- створюють психологічні бар'єри, які заважають людині розвивати свої здібності у нетиповій для її статі сфері;
- впливають на соціальну мобільність і кар'єрне просування.

Згідно з аналітичними звітами ЮНЕСКО та Міжнародної організації праці, жінки переважають у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальної підтримки та обслуговування, тоді як чоловіки — у галузях техніки, транспорту, енергетики та управління. При цьому дослідження підтверджують, що такі відмінності не пов'язані з природними здібностями чи біологічними особливостями статей, а зумовлені соціальними установками, культурними традиціями й структурною нерівністю[2].

Важливим чинником збереження цих стереотипів є також недостатня гендерна просвіта у школах та університетах, відсутність у молоді знань про сучасні можливості професійної самореалізації. Подолати подібні уявлення можливо лише через створення рівних умов для навчання та працевлаштування, підвищення рівня гендерної культури та формування у суспільстві позитивного ставлення до різноманіття професійних виборів незалежно від статі.

У студентському віці відбувається активний процес професійного становлення, формуються цінності, мотивація до праці, моделі поведінки. Для студентів спеціальності «Соціальна робота» особливо важливими є толерантність, емпатія, соціальна відповідальність, уміння працювати з різними категоріями населення.

Дослідження показують, що:

- дівчата частіше обирають соціальні професії, орієнтовані на допомогу людям;
- юнаки схильні до професій, пов'язаних із лідерством і управлінням;
- рівень гендерної культури студентів безпосередньо впливає на усвідомленість професійного вибору.

Сучасна концепція професійного самовизначення ґрунтується на принципі гендерної рівності, який визнано одним із базових елементів демократичного суспільства. Він закріплений у Конституції України, Законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а також у низці міжнародних документів ООН, Ради Європи та Міжнародної організації праці[3].

Гендерна рівність у сфері професійного розвитку означає створення однакових умов для реалізації потенціалу жінок і чоловіків у всіх видах трудової діяльності, незалежно від соціальних, культурних чи біологічних відмінностей.

Реалізація гендерної політики у сфері праці передбачає:

- усунення будь-яких форм дискримінації під час найму, оплати праці, просування по службі та звільнення;
- забезпечення рівного доступу до якісної освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації та кар'єрного зростання;
- формування безпечного та дружнього робочого середовища, яке враховує потреби як жінок, так і чоловіків;
- підтримку рівноправного розподілу сімейних і професійних обов'язків, заохочення батьківської відповідальності незалежно від статі;
- розвиток програм профорієнтації без гендерних упереджень, які допомагають молоді обирати професію відповідно до власних інтересів і здібностей, а не до стереотипних уявлень суспільства;
- створення гендерно чутливих механізмів управління персоналом на підприємствах і в установах;
- запровадження освітніх курсів і тренінгів із формування гендерної компетентності у студентів та фахівців різних галузей[4].

Особливо важливо, щоб ці принципи були реалізовані у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників, адже саме вони часто стають посередниками між державними структурами та вразливими групами населення. Соціальні працівники мають не лише розуміти сутність гендерної рівності, але й уміти застосовувати гендерно-чутливий підхід у своїй практичній діяльності — під час консультивання, соціального супроводу, профілактичної роботи та реалізації програм підтримки.

Крім того, соціальні працівники відіграють просвітницьку роль у формуванні гендерної культури суспільства: вони поширюють знання про рівні можливості, виступають проти дискримінаційних практик і сприяють соціальній інтеграції осіб, які зазнають упередженого ставлення через гендерну належність.

Соціальний працівник у сучасному суспільстві виступає активним агентом соціальних змін, який не лише надає допомогу вразливим категоріям населення, а й формує цінності рівності, толерантності та соціальної справедливості. Одним із ключових аспектів його професійної діяльності є впровадження гендерно-чутливого підходу, що забезпечує повагу до прав людини незалежно від статі, віку, соціального статусу чи походження.

Роль соціального працівника у формуванні гендерної культури є багатовимірною. Його діяльність спрямована на:

- захист прав жінок і чоловіків у сфері освіти, праці, охорони здоров'я та сімейних відносин, запобігання дискримінації за ознакою статі;

- профілактику та подолання насильства, зокрема домашнього та гендерно зумовленого, через індивідуальне консультування, соціальну підтримку постраждалих, організацію кризових центрів і притулків;

- просвітницьку роботу серед населення — проведення тренінгів, лекцій, інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня гендерної свідомості громадян, зміну стереотипних уявлень про ролі чоловіків і жінок у суспільстві;

- підтримку гендерно збалансованих програм розвитку громад, участь у реалізації державних і місцевих стратегій, що сприяють рівним можливостям для всіх членів суспільства;

- соціальне посередництво, тобто взаємодію з органами влади, громадськими організаціями, освітніми установами та роботодавцями для створення інклюзивного і справедливого соціального середовища;

- дослідження гендерних проблем, аналіз соціальної нерівності та розробку рекомендацій щодо вдосконалення політики рівних прав і можливостей.

Завдяки своїй діяльності соціальний працівник не лише допомагає окремим людям долати складні життєві обставини, але й впливає на трансформацію суспільних відносин, сприяючи формуванню нових цінностей — поваги, партнерства, взаємопідтримки між жінками і чоловіками[5].

Тому гендерна компетентність — тобто сукупність знань, навичок і цінностей, необхідних для розуміння та врахування гендерних відмінностей у професійній діяльності — є невід'ємною частиною професійної підготовки соціального працівника. Вона передбачає вміння ідентифікувати прояви дискримінації, застосовувати рівноправний підхід до клієнтів, підтримувати справедливий розподіл ресурсів і можливостей у соціальних програмах.

Таким чином, соціальний працівник не лише виконує свої професійні обов'язки, а й виступає каталізатором соціальних змін, який формує у суспільстві розуміння того, що гендерна рівність — це не лише правовий принцип, а реальна основа гуманного, демократичного й стійкого розвитку держави.

Гендерні аспекти професійного самовизначення відіграють ключову роль у процесі формування особистості й професійної ідентичності.

Незважаючи на поступове зростання рівня гендерної свідомості, у суспільстві все ще зберігаються стереотипи, що обмежують вибір людини.

Забезпечення гендерної рівності у сфері професійного самовизначення потребує:

- підвищення гендерної культури молоді;
- впровадження освітніх програм, орієнтованих на подолання стереотипів;
- створення умов для рівного доступу до всіх професій;
- популяризації ідей рівноправності у системі освіти та соціальної роботи.

Отже, гендерно орієнтований підхід до професійного самовизначення є важливою складовою демократичного суспільства, яке ґрунтується на принципах справедливості, гідності та рівних можливостей.

Список використаної літератури

1. Говорун Т. В. *Гендерна психологія*. – К.: Каравела, 2020.
2. Кікінежді О. М. *Гендерна педагогіка: теорія і практика*. – Тернопіль: Астон, 2019.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 №2866-IV.
4. Мітіна Л. М. *Професійне самовизначення особистості*. – Харків: Основа, 2018.
5. Плахотнік О. В. *Гендер і соціальна робота: навчальний посібник*. – Київ: Центр навчальної літератури, 2021.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

(за матеріалами X Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри», 26-27 грудня 2025 р.)

Орігінал-макет:

Поливода В.В.

Підписано до друку 01.12.2025 р.

ф. 60х90/16, ум. др. арк. 6,7

Зам. 01/12/25-190, накл. 100 пр.

Друкарня Прінт Квік

м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65

т. (044) 235-0009, 235-7528

printquick@ukr.net